

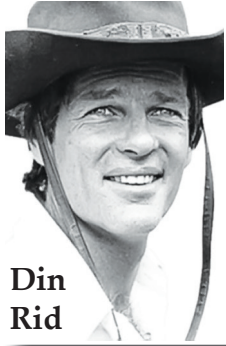

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

6 mart 2015-ci il № 09 (18) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 50 qəpik

Din
Rid

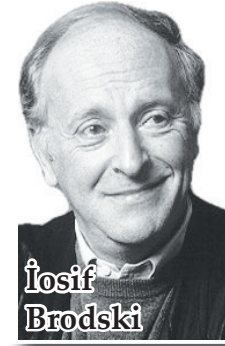
Oxuyan
kovboyun
müəmmalı
ölümü

»»» səhifə 11

Məryəm
Ələkbərlinin
xoşbəxt
yuxuları

»»» səhifə 18

İosif
Brodski

“İnsanı
xilas etmək
həmişə
mümkündür”

»»» səhifə 22

“Şou-biznes musiqisi insanları zombiləşdirir”

»»» səhifə 12-13

ANONS

Argentina səfiri Tərcümə
Mərkəzində

»»» səhifə 3

Britaniya mətbuatı xalq
yazıçısı Elçindən yazdı

»»» səhifə 3

Frensis Fukuyama:
“Amerika müstəsnalıqı və
beynəlxalq qanunçuluq”

»»» səhifə 4

İran şahının anası
Bakılı Tacülmülükün
xatirələrinin davamı

»»» səhifə 5

Rüstəm Dastanoğlunun
“Kölgə”si

»»» səhifə 6

Herman Hesse:
“Tolstoy və Rusiya”

»»» səhifə 8

İnsanın “ideal məhbusa”
çevrilməsi metodikası

»»» səhifə 10

Ehtiram İlhamın
yeni şeirləri

»»» səhifə 14

Platonovun hekayəsi
Kənan Hacınn
tərcüməsində

»»» səhifə 15

“Qurani-Kərim”i yapon
dilinə tərcümə edən
ilk müsəlman mütərcim

»»» səhifə 17

Selincerin üsyankar
fikirləri

»»» səhifə 21

Tərcümə
tarixini
dəyişən hadisə -
Nürnberg
prosesi
»»» səhifə 9

“Hollivud
şahzadəsi”
Elizabet
Teylor

»»» səhifə 23

Britaniya mətbuatı xalq yazıçısı Elçindən yazdı

Britaniyanın "The Stage" qəzetində Azərbaycanın xalq yazıçısı Elçin barədə məqalə dərc olunub. Məqalədə Elçin istedadlı siyasətçi və yazıçı kimi təqdim olunur.

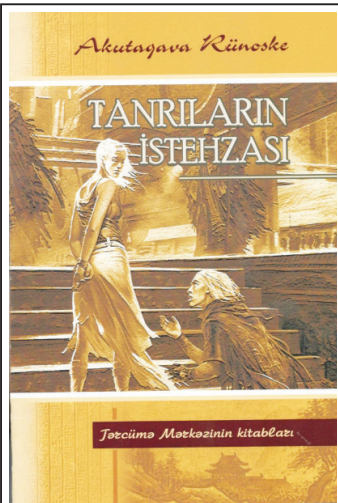
Müəllif əvvəlcə Elçinin həyatı haqqında qısa məlumat verir. Bildirilir ki, Elçin İyas oğlu Əfəndiyev ədəbiyyatda qısa olaraq Elçin kimi tanınır. Onun 100-dən artıq kitabı, tamaşası və ekran əsərləri vardır ki, dünyanın 20-dən çox dilinə tərcümə olunub. Xalq yazıçısı qəzetə müsahibəsində bildirib: "Mən ilk səhnə əsərimi 1968-ci ildə 25 yaşım olanda yazmışam. Lakin sovet senzurası əsərimi səhnələşdirməyə imkan vermir. Ona görə də həmin dövrdə mən nəsr əsərləri yazmağa yönəlmişdim. Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra daha çox tamaşa və ekran əsərləri yazmağa başladım".

Müəllif sovet dövründə yüzlərlə istedadlı sənətkarın "Dəmir pərdə" arxasında qaldığını bildirib. Lakin bütün çətinliklərə baxmayaraq, bir çox azərbaycanlı sənətkar Qərbdə tanınıb, şöhrət qazanmışdır.

Məqalədə, həmçinin Elçinin atası xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyev və qardaşı əməkdar elm xadimi, professor Timuçin Əfəndiyev haqqında məlumat verilir. İlyas Əfəndiyevin XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən olduğu diqqətə çatdırılır. T.Əfəndiyevin də ədəbiyyat sahəsində bir çox uğurlara imza atdığı və professor kimi elmi ada yüksəldiyi vurğulanır.

Məqalədə, həm də Londonda "Buta" İncəsənət Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə keçirilən II beynəlxalq "Buta" festivalından bəhs edilir. "Alov" teatri tərəfindən "Buta" festivalı üçün səhnələşdirilən Elçinin "Teleskop" əsəri haqqında məlumat verilir. Qeyd edilir ki, yer ilə cənnət arasında ülvə bir yoldan bəhs edən əsər, insanın həyatdan sonrakı dünyaya olan ilk addımından bəhs edir.

Yazıda "Alov" teatrının prodüseri Sənan Əliyev və "Teleskop" tamaşasının rejissoru Matthev Qoldun fikirlərinə yer verilib. Qeyd edilir ki, Elçinin əsərləri dünyada və həm də Britaniyada sevilir, böyük maraqla qarşılanır. Yazıçının Londonda səhnələşdirilən digər əsərləri kimi "Teleskop"un da böyük maraqla qarşılanacağına əminlik ifadə olunub.

"Tanrıların istehzası" işıq üzünü gördü

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin "Tərcümə Mərkəzinin kitabları" seriyasından növbəti nəşr – görkəmli yapon yazıçısı Akutaqava Rünoskenin "Tanrıların istehzası" hekayələr toplusu çap olunub.

Çox qısa ömür yaşamış Akutaqava Rünoskenin (1892-1925) ədəbi irsi XX əsr ədəbiyyatının ən parlaq və qeyri-adi hadisələrindən sayılır. Əsərlərinin mövzusunun tarixi xronikalardan, rəvayətlərdən, piritca və əfsanələrdən alan sənətkar bütün istedadını insan psixologiyasını, zahirən adi görünən hadisələrin alt qatında baş verənləri özünəməxsus yüngül ironiya ilə açmağa sərf edib.

Kitabda oxucuya təqdim olunan novellaların bir qisminə qəhrəmanlar həyatı əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin çözümlərində seçilmişdir, digərləri həyatın mənası barədə düşüncələrə varmadan, ümumi axına qoşulurlar.

Kitabın tərcüməçisi Rövşən Ramizoğludur.

Argentina səfiri Tərcümə Mərkəzində

Argentina Respublikasının Azərbaycanlı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Karlos Dante Riva Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzində olub.

Görüş zamanı Mərkəzin direktoru Afaq Məsud səfiri salamlayıaraq, ona Mərkəzin fəaliyyəti, Azərbaycan və Argentina Respublikası arasındakı mədəni-ədəbi əlaqələrə olan maraqları danışıb: "Tərcümə Mərkəzi dünya elmi, ədəbi irsinin dilimizə tərcüməsi, həmçinin Azərbaycanın elmi-bədii irsinin, ölkənin ictimai-siyasi həyatında baş verən mühüm hadisələrin dünyanın diqqətinə çatdırılması istiqamətində mühüm işlər görür. Mərkəz bu vaxta qədər əsasən, dünya ədəbiyyatının aparıcı nümunələrinin Azərbaycan dilinə mükəmməl ədəbi səviyyədə tərcüməsi və nəşri işini həyata keçirməklə kifayətlənməli olurdu. Yeni statusla fəaliyyətə başlayandan bəri isə, qurum dil və tərcümənin müxtəlif istiqamətləri üzrə geniş spektrli layihələri həyata keçirir. Argentina ədəbiyyatına gəlinə, biz bu illər ərzində bir çox məşhur Argentina yazıçılarının – X.Borxesin, X.Kortasarın, E.Sabatunun, A.Yunkenin, S.Poletinin, həmçinin, R.Arltin əsərlərini Azərbaycan dilinə tərcümə və nəşr etmişik. Bu il nəşr olunan kitablarımız arasında "Latın Amerikasının romanı" kitabında da Argentina yazıçılarının əsərlərinə yer ayrılıb".

Daha sonra direktor Azərbaycan-Argentina ədəbiyyatının ruhən bir-birinə yaxınlığından, Argentina yazarlarının Azərbaycan oxucusu tərəfindən maraqla qarşılandığından danışıb.

Karlos Dante Riva öz növbəsində, dəvətə görə təşəkkürünü bildirərək, ölkələrarası əlaqələrin qurulması istiqamətində fikirlərini bölüşüb:

"İlk növbədə deməliyəm ki, Azərbaycanda olduğum iki il müddətində ölkələrimiz arasında olan informasiya qitliyi, Azərbaycanla Argentinanın bir-birindən hədsiz az məlumatlı olduğunu müşahidə etmişəm. Bu informasiya qitliyi əlbəttə ki, bir çox problemlərə yol açır. Tərcümə işi isə hər iki xalqın bir-birini yaxından tanımasına ən qısa yol ola bilər. Düşünürəm ki, qarşıda duran əsas məqsəd hər iki xalqı mədəni, ədəbi sferalarda bir-birinə tanımaq və ədəbi əlaqələri genişləndirmək olmalıdır. Əlbəttə ki, xalqlar arasında iqtisadi, siyasi-ictimai və sair əlaqələr qurulur, lakin bu əlaqələrin heç biri iki xalqın bir-birini mədəni müstəvidə tanımasına xidmət etmir. Fikrimcə, ölkələrin, xalqların bir-birini daha yaxından tanıması üçün mədəniyyət və ədəbiyyat ən başlıca vasitədir. Bu mənada, Azərbaycan ədəbi nümunələrini ispan dilinə tərcümə edib Argentinada nəşr etmək yaxşı olardı.

Hər il Buenos-Ayres Beynəlxalq Kitab Sərgisi keçirilir. Həmin sərgidə iştirak etməyinizi çox istərdik. Bu məsələdə sizə hər cür köməklik göstərməyə hazırıq. Mən əminəm ki, hər iki ölkənin ədəbiyyatı tərcü-

mə edilib yayılırsa, bu, nəinki xalqlararası mədəni, həmçinin Argentinada Azərbaycan arasındakı siyasi əlaqələrin də inkişafına təkan verər.

Hazırda iki kitabın Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsinə vacib hesab edirəm. Bu kitablardan biri Azərbaycanda çox sevilən, hətta aldığım məlumatlara görə tədris edilən tanqo rəqsi və onun yaranma tarixi barədədir. Digəri isə, Adolfo Bioy Kasaresin kitabıdır. Hər iki kitabın mükəmməl tərcüməsində Mərkəzin köməyinə ehtiyacımız var".

Tərcümə işinin təşkilində beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi məsələsinə gəlinə, səfir Argentinada tərcüməçilərin, seçdikləri spesifik sahələrdə xüsusi tərcüməçilik məktəbində təhsil alıb, müvafiq qeydiyyatdan keçəndən sonra tərcüməçilik fəaliyyəti ilə məşğul olduğunu, yalnız bundan sonra işə qəbulun mümkünlüyünü bildirdi.

Sonda səfir Mərkəzlə Argentinanın aidiyyətli qurumları arasında sıx əlaqələrin yaranması, Argentinada və Azərbaycanda ədəbi-mədəni mübadilələrin qurulması istiqamətində sıx əməkdaşlıq edəcəklərini bildirdi.

Almaniyalı rəssamların Bakı təəssüratları qərb mətbuatında

Almaniyanın "Augsburger Allgemeine" qəzetində "Onlar odlar ölkəsinə heyrandır" başlıqlı məqalə dərc olunub. Məqalədə Babenhauzərdən olan rəssamlar Adi Hösle və Marqret Ayherin Azərbaycana səfəri barədə məlumat verilir.

Qeyd edək ki, səfir Marqret Ayherin Bakıda "YARAT" Müasir İncəsənət Məkanının dəvəti ilə "Yay" Qalereyasında xalça rəsmlərinin sərgisinə həsr edilib. Səfir çərçivəsində alman rəssamlar Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının prorektoru, xalq rəssamı Səlah Məmmədov, tanınmış incəsənət xadimləri və tələbələrə görüşüb.

Məqalədə almaniyalı rəssamlar təəssüratlarını belə bölüşür: "Xəzər dənizinin sahilində yerləşən bu ölkədə rəssamlıq və heykəltəraş-

lıq nümunələri sovet dövründən olan üslubla müasir üslubun qarışığından ibarətdir. Azərbaycanda müasir incəsənət inkişaf etməkdə və bununla da incəsənət aləmində yeni nəsəl yetişməkdədir. Xəzər dənizinin sahilində yerləşən, müasir üslubdakı tikililəri göz oxşayan Bakı, axşam işıqlanarkən xüsusi gözəlliklə insanı valeh edir".

Azərbaycanlıların qonaqpərvərliyi almaniyalı rəssamları heyrləndirib. Rəssamlar Bakıda olduqları bir həftə ərzində şəhərlə yaxından tanış olmaqla yanaşı, Qobustan Milli Tarix-Bədii Qoruğuna və palçıq vulkanlarına da baş çəkiblər. Özündə Şərq və Qərb mədəniyyətinin elementlərini birləşdirən Bakı hər iki rəssamı heyrləndirib.

İlqar ƏLFI

Frensis Fukuyama tanınmış Amerika filosofu, politoloqu, sosioloqudur. Yapon mühacir ailəsində anadan olub. Son illər Birləşmiş Ştatlarda ən çox sitat gətirilən nəzəriyyəçilərdən sayılır.

1982-1989-cu illərdə Birləşmiş Ştatlarda Dövlət Departamentinin Siyasət Planlaşdırılması Qərargahında əvvəlcə Yaxın Şərq üzrə mütəxəssis, sonra isə Avropa hərbi-siyasi məsələləri üzrə direktor müavini işləyib. 1981-1982-ci illərdə Fələstin muxtariyyətinin yaradılması ilə bağlı Misir-İsrail danışıqlarında Amerika nümayəndə heyətinin tərkibində olub. Bundan başqa, Fukuyamanın maraqlı dairəsində sovetologiya problemləri də var. Işıq üzü görmüş ilk fundamental tədqiqat əsəri "Tarixin sonu, yaxud sonuncu insan" (1992) kitabıdır. Alim bu əsərində bəşəriyyətin inkişafı üçün yeganə

yolun Amerika tipli cəmiyyətin demokratik inkişafı olduğunu iddia edirdi. Fukuyama deyirdi ki, Sovet İttifaqının dağılması ilə həmin yolun qarşısındakı son əngəl aradan qalxandan sonra dünyanın əksər ölkələri öz seçimini edəcək, həmin yolu gedəcək. Lakin hadisələrin sonrakı inkişafı göstərdi ki, bu ideya o qədər də yetkin deyilmiş.

1995-ci ildə Fukuyamanın daha bir fundamental əsəri çıxır: "İnam. İctimai xeyirxahlıq və ümumi rifahın yaradılması". Bu kitabda "inam" anlayışını alim istənilən cəmiyyətin təkamül nəticəsində formalaşan əsas səciyyəsi kimi təqdim edir. Onun sözlərinə görə, inam səviyyəsi aşağı olan cəmiyyətlərdə dövlət nəzarəti pozitiv sosial dəyişikliklərə gətirib çıxara bilməz. İnam səviyyəsi yuxarı olan dövlətlər isə buna nail olurlar. Belə dövlətlərə Fukuyama Yaponiya, ABŞ və Almaniyayı misal çəkir. Fransa, İtaliya, Meksika, Braziliya, Çin, Şərqi Avropa və MDB dövlətləri isə inam səviyyəsi aşağı olanlar sırasındadır. Alimin fikrincə, bu dövlətlərin inkişaf potensialı yoxdur.

Hadisələrin sonrakı inkişafı bu postulatın da yanlış olduğunu göstərdi və Fukuyama bu dəfə də dəyişib 2004-cü ildə "Amerika yol ayrıcında" əsərini yazdı. Oxucularımıza təqdim etdiyimiz parça həmin əsərdəndir. Yeri gəlmişkən, Fukuyamanın Azərbaycan Tərcümə Mərkəzində nəşrə hazırlanan kitabında yer alacaq ikinci əsər də "Güclü dövlət"dir. Onu isə dilimizə Bəhlül Seyfəddinoğlu çevirib.

Yekun olaraq, qeyd etmək istəyirəm ki, politologiya ilə maraqlanan bir tərcüməçi kimi, mənim üçün Fukuyamanın əsərləri bir proqnoz kimi yox, dünya səhnəsində Birləşmiş Ştatlarda hərəkətlərini izah edən bir mənbə kimi maraqlıdır.

○ 1990-cı illərin sonlarında bir çox neokonservatorlar deyirdi ki, Birləşmiş Ştatlarda özünün hərbi üstünlüyündən "xeyirxah hegemonluq" siyasətinin bərqərar olması üçün istifadə etməlidir. İraqa girərkən Buş administrasiyası elə bildirdi ki, dar milli maraqlar baxımından deyil, bütün dünya ictimaiyyətinin maraqları baxımından hərəkət edir. Administrasiyanın öz xeyirxah məramına qeyd-şərtsiz inamı dünyada bu müharibəyə qarşı baş qaldıracaq kəskin neqativ reaksiyanı əvvəlcədən görməyə mane olurdu.

Bir çoxları Buş administrasiyasının beynəlxalq ictimai fikrə və beynəlxalq institutların zamanət verməli olduğu legitimliyə yuxarıdan aşağı münasibətini qeyd edirdilər. Düzdür, bir çox administrasiyaya nümayəndələrinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı barədə fikri müsbət deyil; bu rəyi dövlət katibinin müavini və Amerikanın BMT-dəki gələcək təmsilçisi Con Bolton səsləndirib. Lakin BMT-yə antipatiya heç də beynəlxalq legitimliyə hörmətsizlik deyil. Buş administrasiyasının bir çox nümayəndələri elə hesab edirdilər ki, "soyuq müharibə"nin, Birinci körfəz müharibəsinin və Balkanlarda hərbi əməliyyatların təcrübəsi göstərdi ki, legitimlik dərəcəsi hərdən qabaqcadan müzakirə olunanda deyil, postfaktum qiymətləndirilir. Beynəlxalq

öhdəliklərlə məhdudlaşdırmaq, yaxud öz üzvlərinin mövqeyini dəyişməsinə mane olmaq hüququna malik deyil. İraqın pozduğu bu qətnamələrin heç birinin ləğvi barədə BMT Təhlükəsizlik Şurasının səs verib qərar qəbul etmədiyi də bir faktıdır. Digər tərəfdən, İraqdakı müharibə ərəfəsində artıq aydın olmuşdu ki, Təhlükəsizlik Şurasının əksər üzvləri ABŞ və Böyük Britaniyanın birtərəfli qaydada hərəkət etməsinə etiraz edirlər. Amma hər necə olsa, Buş administrasiyası hamıya anladı ki, özünü BMT qərarlarına görə əli-qolu bağlı hesab etməz və beynəlxalq hüquqa seçmə üsuluyla yanaşmağa, bunun müqabilində onun bir çox sübyektlərinin qnağına tuş gəlməyə hazırdır.

yönlənmiş tədbirlərdə iştirak etmək istəyən BMT və Avropa ölkələriylə bağlı idi ki, bu da hərbi müdaxilə tələb edirdi. Klinton administrasiyasının Balkan təcrübəsi Buş komandasının əksəriyyətini inandırdı ki, BMT təhlükəsizlik üçün böyük problemlərin öhdəsindən gəlmək gücündə deyil. Bosniyada BMT mandatı ilə hərəkət edən qüvvələr embarqo rejimini qoruyur və bitərəfliyə iddia edirdilər, amma axırda münaqişənin kökündə duran Serbiyanın müdafiəsinə qalxdılar.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının avropalılardan ibarət sülhməramlı qüvvələrinin hərəkətlərinə qoyduğu məhdudiyətlər ona səbəb oldu ki, Hollandiya sülhməramlıları serblər tərəfindən, elə qorunmalı olduqları bosniyalılarla eyni təhlükəyə məruz qaldılar. Kosovo böhranı zamanı Təhlükəsizlik Şurasının hər hansı bir tədbir görməsinə Rusiyanın vetosu da mane oldu. 1990-cı illərin ortalarında bu problemlərin həllini avropalılar öz öhdələrinə götürsəydilər, Birləşmiş Ştatlarda razı qalardılar, çünki bu münaqişələr ABŞ-ın milli maraqları üçün uzaq sayılan nöqtələrdə baş verirdi. Lakin Bosniya və Kosovo böhranlarının həlli yalnız onda mümkün oldu ki, Birləşmiş Ştatlarda səhnə önünə çıxdı və onların hərbi gücü məsələdə həlledici rol oynadı. Məhz ABŞ Serbiyanın Kosovodakı təcavüzünə son qoyan Deyton razılaşmalarının təşəbbüskarı oldu və son nəticədə Belqradda rejimin dəyişməsinə aparan yolu açdı.

Amerika müstəsnalığı və beynəlxalq qanunçuluq

institurların dünya siyasəti sahəsində qərarlar qəbul etmək üçün həddindən ziyadə zəif olması Birləşmiş Ştatlara bəzən əvvəlcə hərəkət etməyə, sonra isə dünya birliyinin dəstəyini qazanmağa məcbur edir. Elə bu şərait Amerika Administrasiyasının özünün avropalı müttəfiqlərinə zahirən yuxarıdan aşağı baxmaq təsiri bağışlayan əlaqələrini izah edir (baxmaya-raq ki, buna haqq qazandırmaq bəzən heç mümkün olmur).

Daha bir arqument var ki, onu administrasiya üzvü olan bir çox siyasətçilər tez-tez xatırladırlar: Birləşmiş Ştatlarda artıq beynəlxalq birliyin sanksiyasını almışdı, deməli, İraqa girmək onların qanuni haqqı idi, çünki yalnız BMT-nin İraqın tərkiləndirilməsi barədə on yeddi qətnaməsi vardı və hərbi müdaxilə ən azından, bu sənədləri həyata keçirmək məqsədi daşıyırdı. Səddam Hüseynin öz fəaliyyətiylə BMT-nin bir çox qətnamələrini pozduğuna heç

bir şübhə yoxdur, xüsusilə də 1999-cu ildə dünya birliyinin Xüsusi komissiyasının müfəttişlərini İraqdan çıxarması bunun təzahürüdür. Amerikalılar müharibədən sonra xəbər tutdular ki, İraq BMT-nin "Neft əvəzinə ərzaq" proqramı çərçivəsində ayrılan vəsaiti cinayətkarçasına dağıdırmış, Körfəz müharibəsindən sonra atəşkəs barədə imzalanan sazişin möhkəmliyini dəfələrlə sınaqdan çıxarırmış. Bu tam aydındır; bir qədər şübhəli olanı isə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının iki daimi üzvünün beynəlxalq yurisdiksiya tərəfindən təsdiqlənmiş haqqıdır - ABŞ və Böyük Britaniya BMT qətnamələrinin icrasında qəti israr edir. BMT-nin onun qərarlarını həyata keçirmək səlahiyyətinə malik icra orqanı yoxdur; məxsusi vəziyyətlərdə bu səlahiyyətin ayrı-ayrı dövlətlərə ötürülməsi səsvərmə vasitəsilə qüvvəyə minən xüsusi qərar tələb edir. Hər halda, BMT özünü daimi

Son nəticədə ABŞ-ın atdığı addımların beynəlxalq baxımdan legitimləşdirilməsi hüquqi yox, siyasi məsələdir. Hələ müharibə ərəfəsində bəlli idi ki, geniş dünya ictimaiyyəti Amerikanın müdaxiləsinə qarşıdır. Rəsmən Birləşmiş Ştatlarda müttəfiqi olan Böyük Britaniya, İspaniya və İtaliyanın əhalisinin əksəriyyəti bu müharibəyə qarşı çıxdı. Əgər ABŞ, postfaktum olaraq, bu hərbi müdaxiləni məntiqi əsaslandırma bilsəydi, məsələn, nüvə silahının hazırlanması məqsədi daşıyan effektiv, məxfi bir planı ələ keçirib açıqlasaydı, ictimai fikrin elə bir əhəmiyyəti olmazdı. Keçmiş böhranlar ərzində Birləşmiş Ştatlarda məhz bu cür legitimliyə nail olmağa çalışırdı. Odu ki, administrasiya legitim bir aksiya həyata keçirməyin yeganə yolu kimi beynəlxalq hüququ tanıyan opponentlərini buna görə qınayarkən haqlı idi. Buş administrasiyasının gözündə kollektiv aksiyalarla əlaqədar olan əsas problem dəhşətli təhlükələrlə mübarizə aparmağa

Avropanın fəaliyyət imkanlarına Birləşmiş Ştatlarda müdafiə naziri Donald Ramsfeld xüsusilə inamsız yanaşırdı. Onun lap əvvəlcədən Balkanlarda Amerika müdaxiləsinin qızğın tərəfdarı olub-olmaması bəlli deyil. Bilinməyən həm də budur ki, Birləşmiş Ştatlarda bu münaqişədə iştirak etməsinin səbəbini Klinton administrasiyasının NATO kimi beynəlxalq institutlara vasitəsilə hərəkət etmək niyyətində görünən və bu üzündən amerikalıların əl-qolunun bağlandığını iddia edənlərlə Ramsfeld razı idi, yoxsa yox. Kosovo müdaxiləsinə rəhbərlik edən, NATO-nun Avropadakı Birləşmiş hava qüvvələrinin (BHQ) komandanı, sonralar Demokrat partiyasından prezident seçkilərində iştirak edən Uesli Klark danışırdı ki, 2000-ci il seçkilərindən sonra Buş administrasiyasının yüksək çinli məmurlarından biri onunla görüşdə belə demişdi: "Biz sizin kitabınızı oxuduq. Haranı bombalamaq olar-olmaz, - bu barədə bizə heç kəsin göstəriş vermək haqqı yoxdur".

Ardı 8-ci səhifədə

İran şahı Rza Pəhləvinin və oğlu Məhəmməd Rza Pəhləvinin həm şəxsi, həm də siyasi həyatında azərbaycanlılar, xüsusən də azərbaycanlı qadınlar mühüm rol oynayıblar. Məhəmməd Rzanın həyat yoldaşı Fərəh Pəhləvi öz ad-sanına və fəaliyyətinə görə həm ölkə içində, həm də xaricdə böyük nüfuz sahibi idi. Rza şahın həyat yoldaşı, Məhəmməd Rzanın anası Banu Tacülmülük Badkubeyi isə pəhləvilərin hakimiyyətinin möhkəmlənməsində son dərəcə əhəmiyyətli rol oynamışdı. Fərəh Pəhləvi bizim oxuculara təqdim edilsə də, Tacülmülükün həyatı və fəaliyyəti bu günədək məlum deyil. Bunu nəzərə alaraq onun 1980-ci ildə Nyu-Yorkda və elə həmin ildə Tehranda çap edilmiş "Pəhləvi kraliçası" adlı memuarından bəzi hissələri farscadan çevirib, oxuculara təqdim etməyi qərara aldım.

(Əvvəli ötən sayımızda)

Seyid Ziya sonralar seçkilərdə Yəzddən öz namizədliyini irəli sürdü, lakin məclisdə ona etimad göstərilmədi, dedilər, xaricilərin adamıdır.

Məhəmmədrza da ondan narazı idi. Niyə? Ona görə ki, Seyid Ziya harada oturardısı, öz xatirələrini çözləməyə başlayar və deyirdi ki, Rzanı o, şah eləyib. Bir dəfə Məhəmmədrza onu çağırtdırıb dedi:

- Əgər bir də eşitsəm ki, haradasa oturub, bu cür söhbətlər eləmişən, söz verirəm ki, dilini boynunun dalından çıxartdıracağam.

Seyid Ziya Məhəmmədrzanın bu sözlərini ciddiyyə almıdı. Eşitdim ki, o, yenidən demoqogiya ilə məşğul olan qəzetçiləri o zaman Tehranın əsas hoteli sayılan və Firdovsi meydanında yerləşən Rits hotelinə toplayaraq, "Diktatura əleyhinə mətbuat cəbhəsi" adlı bir təşkilat yaradıb. Mən başa düşdüm ki, Seyid Ziya qılıncını sıyıdırıb, oğlumla müxalifətçiliyə başlayıb.

1327-ci ilin fərvərdin (1948 aprel), ya ordibehişt ayı idi... Mənə xəbər gətirdilər ki, Seyid Ziya Rits hotelində hər həftə diktatura əleyhinə mətbuat konfransı keçirir və Rzanın hakimiyyətə gəlməsinin necə baş verdiyi barədə danışır. O, Əlirzanın, Əşrafın, bir sözlə, çoxumuzun əleyhinə danışmaqla üzümüzün suyunu tökür. Belə qərara gəldim ki, Məhəmmədrzadan xəbərsiz Seyid Ziyaya yaxşı bir "dər" verim. Əlirza bu işi öz tanışlarından bir neçə nəfərə tapşırırdı. Onlar qəssabxanadan bir qrup boynuyğun adam tutdular. Seyid Ziyaya qəsd edib onu döğməyə üçün qəssab bıçağı və balta ilə silahlandılar. Həmin qrup bir gün Seyid Ziya ziyafət verib, deməli qəssabları Rits hotelinə topladı. Vaxt ora hücum edib, onların bir çoxunu ağır yaraladı, bəzilərinə ciddi bədən xəsarət yetirdi. Seyid Ziya necə bu həmlədən xilas ola bildi. Amma qorxu onun canında qaldı. Həmin hadisədən sonra bizzərdən uzaq gəzdi.

Seyid Ziyanın sükutundan bir müddət keçdi və öyrəndik ki, o siyasətdən tamamilə kənara çəkilib. Bundan sonra ona iltifat etdik, Məhəmmədrza onun üçün bir vəzifə nəzərdə tutdu. Seyid Ziya ömrünün sonunadək Evin kəndində yaşadı. O, Tehranın bu rayonunda nisbətən geniş bir mülkə sahib idi: orada dovşan və donuz saxlayır, kolbasa fabrikinə satırdı. Əlbəttə, onun bu işdən gələn gəlirə ehtiyacı yox idi, əsasən başını qarışdırırdı. Seyid Ziya ömrünün axırlarında nəvəsi yerində olan bir azyaşlı gənc qızıla, nikaha girdi və yaddaşım məni aldatmırsa, ondan

Seyid Ziya belə güman eləyirdi ki, ingilislərin izni olmasa, hətta ağacdan yarpaq da düşə bilməz. Nə zaman ki, Məhəmmədrza Amerika dövlətini, Massaçusetsin hədsiz gücünü xatırladı, Seyid Ziya deyirdi ki, Amerika da ingilislərin planı və vəsaiti hesabına yaradılıb. Bir müstəqil və güclü məmləkət olsa da, onun xeyrini ingilislər görür, bütün bunlar ingilislərin işidir.

İngilislər bolşeviklərin Qafqazı tuta biləcəyindən çox narahat idilər və buna görə də İranda qüvvə toplayıb, bolşeviklərlə ölüm-dirim mübarizəsinə qalxmaq üçün Qafqaza göndərdilər. İngilislərin xüsusi qoşun hissələri çar tərəfdarı olan fərari ruslardan ibarət idi, onlara ağ ruslar deyirdik. Bu ağ ruslar qırmızı ruslarla (bolşeviklərin tərəfdarları) döyüşürdülər. İngilislər hətta Hindistandan da əsgər gətirir və biçarə hindliləri topları qarşısına göndərdilər. Leninin sözləri fəqir-füqəranın, ac gəda sürüsünün xoşuna gəlirdi.

larından, bildirdim ki, sərhəd bölgələrdə xalqın ingilislər əleyhinə həyəcanı getdikcə artır, hətta xalq bəzi yerlərdə bolşevik hökuməti ilə birləşməyə can atır. Belə gərgin vəziyyətlərin birində Əhməd şah qardaşı Məhəmmədhasən Mirzəni Tehrandə öz yerinə qoyaraq, "hava almaq üçün" Fransaya getmişdi. Əhmədşah olduqca əhli-kef adam idi. Yaşının az olmasına baxmayaraq, 60-70 qadın siğə eləmişdi (bu barədə irəlidə ətraflı danışacağam). İranın siyasətçiləri də qocalmış, əldən düşmüş, zəif, qorxaq və aciz idilər. Əksəriyyəti də tir-yökə qurşanmışdı.

(Azərbaycan dilində ilk dəfə)

Sonuncu İran şahının sarayında saraydaxili intriqalar

Məhəmməd Rza Pəhləvinin anası Bakılı Tacülmülükün xatirələri

1299-cu il (1920) çevrilişi

Yadımda daha çox 1299-cu il (1920) çevrilişi, bu prosesin necə baş verməsi, Qacariyyənin süqutu qalıb. Çünki həmin hadisələrin sevinc və həyəcanını bütün ailəmiz yaşayıb. O zaman dünya bir-birinə qarışmışdı. Rusiya və onun Qafqazdan başlayıb Finlandiyaya qədər uzanan müstəmləkələrində bolşeviklər əllərində böyük güc toplamışdı. Bizə çatan xəbərlərdə deyilirdi ki, Lenin feodalların və mülkədarların əllərini boşda qoyub, əkin yerlərini və əkinçilik avadanlıqlarını kəndlilərə paylayıb. Şərq xalqlarının Leninə tərəfdar ola biləcəyindən qorxan ingilislər öz zabitlərini İrana göndərmişdi, onlar da çar ordusundan qaçan əsgərlərdən ibarət bir neçə hərbi birləşmə yaradaraq özləri onlara komandanlıq edir, İran, xüsusilə də Azərbaycan vasitəsilə Qafqaza canlı qüvvə və silah göndərirdilər. Leninin cəmi iki-üç il hakimiyyətdə olmasına baxmayaraq, Sovet dövlətini qura bilməmişdi. O zaman xəbərlər indiki qədər tez çatmırdı, bununla belə Leninə hədsiz məhəbbət yaranmışdı. Kasıb xalq arzu edirdi ki, Lenin gəlib, onların da ərbablarını qovsun və onlara da torpaq paylasın. Atamın dediyi kimi, Qafqazda çoxlu neft var idi və neftin ümdə hissəsi ingilislərin işğalı altında idi. Bizim o zaman neftimiz, benzinimiz, ağ neftimiz yox idi. Bütün bu məhsulları üstündə "B.P." həkk olunmuş 20 litrlik dəmir qablarında qatır və eşşəklərin belində Bakıdan gətirirdik. Hətta Rusiya istehsalı olan və İranda yalnız ayan və əşrafın evlərində rast gəlinən neft çırağı da oradan İrana gətirilirdi. Biz bu çiraqlara lampə deyirdik.

(Qeyd: Fikir verin, Məhəmmədrza şahın anası sadə xalq, zülm altında inləyən kütlə barədə necə danışır və onları hansı ibarələrlə təhqir edir. Şahənşah "ariya-mehr" in anası xalqı "ac gəda sürüsü" adlandırırsa, onda onun əliylə böyüyən və belə bir ananın ağısında tərbiyə alan bir oğulun hansı eynək arxasından xalqa baxdığı dərhal aydın olur!!!).

Məsələn, o, bəyan etmişdi ki, çar Rusiyasının İranda olan bütün əmlakı İran xalqına bağışlanırdı. Lenin çar Rusiyasının Qacariyyə dövründə İrandan aldığı bütün imtiyazları və avansları ləğv edərək, İran xalqına bağışlayırdı. Leninin bu hərəkəti xalqın bolşeviklərin tərəfinə keçməsinə və ingilislərə qarşı narazılığa səbəb olmuşdu.

İngilislər İranın cənubunda neft şirkəti düzəltmişdilər və neft qaxırdılar. İlk zərbə özünü çox gözəl təmizlədi. İngilis neft şirkətinin əsas fəhlələri bəxtiyarilər idilər, onlar işi dayandırıb əmək haqlarının artırılmasını tələb etməyə başladılar və bununla da ingilislərə başağrıyı yaratdılar. İngilislər isə iranlı fəhlələrin işi dayandırdığını görüb, Hindistandan fəhlə gətirdilər. Lakin bundan sonra vəziyyət daha da pisləşdi. Belə ki, iranlılar ingilislərin neft avadanlıqlarını sıradan çıxarmağa başladılar. Atam bəzi vaxtlar diqqətini cəmləyə bilmədiyindən, həqiqəti deyirdi:

- Bu bolşeviklər yaxşı adamlardır, bilmirəm xəbəriniz var, ya yox! Bolşevik inqilabında Qafqaz azərbaycanlıları digər regionlardan daha artıq təəssübkeşlik edir, bolşevikləri himayə edirdilər. ... Xülasə, ingilislər heç bir iş görə bilmirdilər. Leninin inqilabı sərhədləri aşmış, hətta İranın şimalına qədər gəlib çıxmışdı. Burada da bolşevik dəstələri yaranırdı, Leninin iranlı tərəfdarları şimal meşələrində silahlı dəstələr təşkil edərək, bəzi şəhərləri ələ keçirmişdilər. Həm atam ali mənəbli kazak, həm də ərim kazak zabiti olduğundan və hər ikisi işin məğzina bələd olduğundan

Tehrandə Qacarlar və ingilislər əleyhinə olan bir cəmiyyət var idi. Həmin cəmiyyət radikal şüarlar səsləndirir, xalqı Qacarlar əleyhinə mübarizəyə çağırırdı. Mən onların vərəqələrindən birini görmüş və oxumuşdum. Yazırdılar ki, bolşevik inqilabçılarından olan xeyli erməni və azəri Tehrana gələrək, erməni və azərilərdən ibarət bir təşkilat yaradıb və bu təşkilatın vasitəsilə əvvəlcə Tehrandə və onun ardınca isə bütün İranda bolşevik inqilabı etmək fikrində idilər.

Atam ağıllı adam idi və deyirdi ki, bu sözlərdə həqiqət yoxdur, hətta belə düşünürdü ki, bu elanları və bəyannamələri ingilislər özləri hazırlayırdı. Məqsədləri isə İranda hərbi qüvvələr yaratmaq, İranı Hindistanın gününə salmaq idi. Atamın bu sözünü sonralar Seyid Ziyaəddin də təsdiq etdi və dedi:

- Elanlar və bəyannamələr Hindistanda çap olunur və yayılmaq üçün Tehrandakı ingilis səfirliyinə götərilir.

İngilislərin məqsədi bu idi ki, dövləti və xalqı qırmızı rusların İrana gəlməsi ilə qorxudub, öz qüvvələrini İrana gətirib yerləşdirməyə icazə alsınlar. Amma sonradan ingilislərin bəzi siyasətçiləri bu planı bəyənmədilər və dedilər ki, İran xalqının ingilislərə rəğbəti yoxdur, əgər ingilis və hind əsgərlərini Tehrandə və əyalətlərdə görsələr, onlarla müharibəyə girəcək, qətlər törədəcəklər. Sonda isə bu iş Hindistanda və Orta Şərqdə ingilis istismarına son qoymaq istəyən bolşeviklərin xeyrinə olacaq. O zaman bütün Orta Şərq ingilislərin hökmranlığı altında idi. Əraq, Hicaz, Nəcəd, hətta İranın cənubu da onlara məxsus idi. Siz əgər o dövrün mənzərəsini gözələriniz önündə canlandırarsanız, hər şey dərhal aydın olar.

Ardı 6-cı səhifədə

Rüstəm DASTANOĞLU

... Ətrafda nə qədər canlı var idisə, hamısı bir günlük ömürlərini tuzlulardan keçirib, üz tutmuşdular tezdən hardan çıxmışdılarsa, ora tərəf: mal-qoyun qarınlarını doydurub, tərənin döşü ilə örüşdən qayıdırdı, qazlar, ördəklər qağıldaşa-qağıldaşa çaydan çıxıb, yanlarını basa-basa yiyələrinin qarısına tərəf gedirdilər, yerdə bür-böcək, qarışqalar, göydə quşlar tək-tək gözə dəyirdilər; hamısı yuvalarına çəkilməkdə idi.

Oğlanın anası da Çinqilin dibindəki bütün şitillərini suvarıb əllərində bel, Ağdaşın altı deyilən tərənin ətəyi ilə tezdən çıxdıqları evlərinə qayıdırdılar.

Oğlanla elə gəlirdi ki, bütün gün ərzində hiss olunmadan gəlib kənddən xeyli aralı sıralanmış dağların üstünə çıxmış günəş dağların arxasında onu gözləyən qan rəngli gölün ağuşuna girməyə tələsmir: dağların üstündən asılıb, öz yuvalarına çəkilməkdə olan canlılara həsrətlə tamaşa eləyir, çünki günəş də bütün canlılar kimi, tezdən hansı yuvadan çıxmışdısa, o tərəfə dönmək istəyirdi, onu qoynuna çəkən qanlı gölün qanına bələnmək istəyirdi.

... Anası beli çiyində aparırdı, oğlan isə, belin sapından yapışib arxasına sürüyürdü. Anası bir az irəlidi, oğlan isə, onun böyürü ilə gedirdi. Heç biri dinib-danışmırdı. Onların ətəyi ilə getdikləri tərənin kölgəsi uzanıb,

Kölgə

(hekayə)

özündən beş-altı dəfə uzun olmuşdu; tərədən xeyli aralı axan çayı keçmişdi, üz tutmuşdu çayın o biri üzündə cərgə ilə düzülmiş evlərin həyatına sarı. Evlərin aynabəndinin, pəncərələrinin şüşələrində işıqlar oynayırdı. Kölgə can atırdı ki, o işıqları söndürsün və hər yeri öz kölgəsi altına alsın.

... Oğlan indi gözlərini günəşdən, dağdan-dərədən yığırdı, anasının yol çəkən, hərdən səyriyən gözlərinə, illərin sifətində açdığı cizgilərə zilləmişdi. Anasına tamaşa eləyə-eləyə birdən öz-özünə kəşf etdi ki, insanların özləri kimi, danışıqları, oturub-durmaqları kimi, susmaqları da cürbəcür olurmuş: adam var susanda danırırsan, ona ürəyində acıyırsan, istəyirsən ki, bir şey danışsın, desin, gülsün. Dinib-danışmayanda fikirləşirsən ki, bu nə qədər əfəl, biver, heç nəyə yarımayan adamdı. Bir başqası susanda özün bilmirsən neyniyəsən, bilmirsən, böyürlərindən sallanan əllərini hara dürtəsən, ayaqlarını necə qoyasan, nə haqda, necə danışırsan? Birində özündən zəhlən gedir, o birində susandan.

Anasının susması isə bunların heç birinə oxşamırdı. O, anasının böyürüncə gedə-gedə nə danırırdı ki, anası niyə dinib-danışmır, nə də əli, ayağı, özlərinə yer axtarırdı. Yol çəkən, səyriyən gözlər, illərin sifətində açdığı cizgilər, oğlanın

içini "burub" işə salmışdı. Oğlanın içi, beyni qurulu saat kimi işləyirdi. Təbiət öz dilsiz varlığı ilə adamı necə danışırdısa, anası da indi öz susmağı ilə oğlanı həmin dildə danışırdı. Oğlan fikirləşirdi ki, Allah bilir, ananın indi səyriyən gözlərinin qabağında, dayaz çayın içi ilə ayaqyalın ağzı yuxarı, ağzı aşağı, suyu sıcrada-sıcrada arıq, çəlimsiz qız uşağını qaçır (anasının söhbətlərindən oğlanın təsəvvüründə onun uşaqlığı belə qalmışdı və elə bil suyun içi ilə qaçan o qız uşağını nə vaxtsa, onun özü də görmüşdü), çoxdan dünyalarını dəyişmiş ata-anasını xatırlayıb, uşaqlarına toymu çaldırır?

Anası danışsaydı, onun fikrindən keçən şeylərdən biri haqqında danışa bilərdi, susmağı ilə isə oğlanı yüz şeyi deyirdi.

Birdən anası addımlarının ahəngini pozmadan, sifətində dəyişiklik etmədən, gözlərini yoldan yığırdı, oğlanı tələf baxmadan, beynindəki fikrin davamı kimi, dilləndi ki, bu tərəni şahid çəkib sənə bir şey tapşırıram, harda olsan, yadımdan çıxmasın: Xeyransa xalan öləndən sonra, həmişə ona Quran oxutdur. Xeyransa sonsuzdu, dünyadan izsiz gedəcək.

Hələ dünyasını dəyişməmiş Xeyransa xalası haqqında deyilən bu sözlər, oğlanın içini göyür-göyür göynətdi və bu göynərtini canından çıxartmaq üçün o, nədənsə başını göyə qaldırıb it kimi ulamaq istədi. Başını yuxarı qaldırdı, amma ulaya bilmədi. İçinin göy-

nərtisi vurub bəbəyini yandıra-yandıra gözlərini yaşla doldurdu, ayağının altını görmədi, səndələdi, gözlərini yumub açdı. Gözünün içində yayılmış yaş yığılıb yanağına süzülürdü.

Sonrakı sözləri elə bil qeybdən eşidirdi.

... Allah-Təalanın işindən də baş açmaq olmur. O bədbəxt görən, neyniyəcəkdi, başdan-ayağa əclafarla dolu olan bu boyda dünyaya, heç olmasa, özü kimi bir mayıf uşaq gətirməklə? Dünyanın gedişimi dəyişəcəkdi?.. Xeyransanın özünü belə yaradacaqdısa, neynirdi yaradıb? Bizə göz dağını eləmək istəyirdi?

... Anası bayaqdan, anadangəlmə topal olan, qıvrıla-qıvrıla, min bir əziyyətlə yeriyən, dünyaya qız gəlib, qız qarayan, özündən böyük bacısı Xeyransa haqqında fikirləşirmiş. Yol çəkən, səyriyən gözlərinin qabağında nə balaca qız uşağı qaçırmış, nə də oğluna-qızına toy çaldırılmış.

... Oğlanı birdən gün kimi o da aydın oldu ki, öz sükutunu ilə adama yüz şey deyən, danırmağa qoymayan gözlərin, sifətin yiyəsi ancaq belə şeylər haqqında fikirləşə bilər.

... Kölgə artıq uzanıb şüşələrdə oynayan işıqları söndürmüşdü, onların varlıqlarından əsər-ələmət qoymamışdı. Və göz işlədikcə hər tərəfi Kölgə öz kölgəsi altına almışdı: günəş kəndin kənarında sıralanmış dağların arxasındakı qan gölünə düşürdü.

... Kölgəsi hər yanı basmış tərənin ətəyi ilə, oğlan anasıyla bütün suvarmaqdan qayıdırdı. Nə oğlan danışırdı, nə anası. Anası beli çiyində aparırdı. Yol çəkən gözləri yuvasından dikəlib daha tez-tez səyriyirdi, elə bil onu harasa, heç kimin görmədiyini, bilmədiyini, təkə o bir cüt gözə bayan olan sehirli bir aləmə çəkib aparırdı. Anası ağır addımlarla, nəfəsini belə dərmədən onu sehirli aləmə çəkib aparıb bu bir cüt gözün dalınca gedirdi...

Oğlan isə belin sapından yapışib dalınca sürüyürdü. Və elə bil o bel onu arxadan itələyə-itələyə anasının ardınca aparırdı...

Əvvəli 5-ci səhifədə

Birinci Dünya müharibəsi üç imperatorluğu - Rusiya, Avstriya-Macaristan və Osmanlı məhv etdi, dünyada qarışıq bir vəziyyət yarandı. Bütün ərəb torpaqlarını, o cümlədən Avropanın bəzi hissələrini öz nəzarəti altında saxlayan böyük Osmanlı imperatorluğundan kiçik bir parça qaldı. Əzəmətli çar imperiyası da süquta uğramış, bir fəhlə yumruğu və ayaqyalın əkinçi orağından dövlət yaradılmış, ingilisləri məhv etmək, Britaniya bayrağı altında olan məmləkətləri azad etmək barədə hərarətli söhbətlər meydana gəlmişdi.

Müharibədə iştirak etməmək siyasəti yürüdü İranın vəziyyəti də təlatümlü və böhranlı idi. Şəhərlər və kəndlər viranəliyə çevrilmiş, işsizlik bütün ölkəni bürümüş, ümumi ərzaq çatışmazlığı, ölümcül xəstəliklər, bədbəxtliklər, xalqın və məmləkətin məhəşluğu son həddə çatmışdı.

Xülasə, demək istəyirəm ki, Rza çeviriliş etməsəydi, hakimiyyəti ələ almasaydı, mütləq kaos olacaq, xalq Əhmədşahın sarayını, varlıqlarını və hakimiyyət nümayəndələrinin mülklərini qarət eləyəcəkdi.

(Qeyd: Bu sözlərdən belə çıxır ki, guya, Rzanın özünü hakimiyyət qatıyın maraqlandırmayıb. Sadəcə olaraq İrana və iranlılara yazdığı gəldiyinə görə həmin diktaturanı təsis edibmiş. Əslində isə, məsələ heç də belə deyil. Rza ingilislərin ən təhqiramiz şərtlərini qəbul etməklə hakimiyyətə gəlməyə nail olmuşdu. İngilislərin məqsədi Şərqi fəhlə-kəndli inqilabından xilas etmək idi. Çünki Rusiyada Leninin rəhbərliyi altında həyata keçirilən fəhlə və kəndli inqilabı, Romanovlar sülaləsinin süqutu Şərqi xalqlarını oyatmışdı. Avropa istismarçılarının işğal altında Hindistanda, Uzaq Şərqdə, Afrikada və Asiyada ölkələrində başlanan milli-azadlıq mübarizələri həmin xalqlara öz müqəddəratını təyin etməyə

Bakılı Tacülmülükün xatirələri

imkan verdi. İngilislər 1917-ci il Oktyabr inqilabının təlatümündən sonra öz hakimiyyəti altında saxladığı regionlarda vahiməyə düşüdü. Buna görə də hər yerdə diktatura, xalqı əzən hakimiyyətlər formalaşdırıldı. Onlar İranda da Rza xanı hakimiyyətə gətirdilər ki, xalqın boğazına kəndir keçirib, hər cür azadlıq nidasını dərhal boğsunlar. Bu o demək deyil ki, Əhmədşah və onun sülaləsi ingilis nökrəri deyildi. Şəksiz, onların da başında ingilislər dururdu. Amma Əhmədşah zəif idi, onun hökuməti laxlayırdı, azadlıq mübarizəsinin qarşısında dayanı bilməzdi).

Bir neçə il idi ki, Lenin Moskvada fəhlə hökuməti qurmuş, qonşu ölkələrdə, o cümlədən İranda da bir qrup ayaqyalın, lüt, uzaqdan nağara səsi eşidib oyuna düşən rəiyyət kommunist təşkilatı qurub puç və avam camaatı aldadan sözlər danışırdı.

Nəsil-nəsil çoxlu mülkə və kəndə sahib olanlar (onlardan bəziləri həтта yüz kəndə malik idi) bu vəziyyətdən dəhşətə gəlib, zəif iradəli Əhmədşahdan və Qacar başçılarından əllərini üzümüşdülər. Mənim Bakıda ailəm olduğundan, bir neçə əmi və dayım orada yaşadığından, hadisələrdən dəqiq və mükəmməl xəbərim var idi. Ümumiyyətlə, o zamanlar Bakıda və Tiflisdə yaşayan iranlıların sayı Qafqaz əhalisindən

çox idi. Soyadların əksəriyyəti iranlı soyadı idi. Məsələn, çoxları İsfəhani soyadı daşıyırdı. Həтта Yəzdi və Kaşani olan da var idi. İran Azərbaycanının əhalisinin də bir hissəsi orada idi. Əsl İran Azərbaycan və Qafqaz ətrafı idi. Atam ilk zərdüştilərin ilk müqəddəs atəşkədəsinin Bakıda olduğunu və qədim İran peyğəmbərinin bu bölgədə doğulduğunu deyirdi.

Deyəsən, mövzudan uzaqlaşdım.

Bəzən atamın əlinə namələr düşür, ya qohumlardan, tanışlardan kimsə gəlir, ya İrandan - bizlərdən kimsə ora gedib-qayıdır və bizə xəbər gətirirdi. İndi bir sıra məlumatsız adamlar tarixi kitablarda İran Kommunist Partiyasının Rza şahın zamanında yarandığını və şah hökumətinin həbs etdiyi həmin məşhur 53 nəfərin ilk İran kommunistləri olduğunu yazır. Bir başqaları isə Pişəvərinin adını çəkərək, İranın ilk Kommunist Partiyasının onun tərəfindən Azərbaycanda yaradıldığını bildirir. Nə isə, onların yazdıqları düz deyil, bunlar sonradan gəldilər.

İranda ilk Kommunist Partiyası Rza şah hakimiyyətə gəlməzdən qabaq-1299-cu il hut (1920) çevrilişindən 3 il qabaq yarandı. Qəvəmüs-səltənə zamanında Tehrana müzakirə üçün gələn Cavad Pişəvəri özü İran Kommunist Partiyasının təşkilatını əhvalatını mənə danışmışdı. Mən Azərbaycan macərəsində bir dəfə Pişəvərinin gördüm. Bu, İran ordusunun Azərbaycana hücum etməsindən və Pişəvərinin qüvvələrini oradan vurub çıxarmasından öncə baş vermişdi.

Dəqiq yadımda deyil ki, Pişəvəri nə üçün Tehrana dəvət edilmişdi. Ola bilsin ki, Məclisə nümayəndə seçilmişdi. Nə isə... Hələ Məhəmmədrza və Qəvəmüs-səltənə ilə münasibətləri pozulmamışdı. Qəvəm mənə dedi:

- Siz Pişəvəri ilə eyni dilə malik olduğunuzdan və eyni şəhərdən olduğunuzdan onunla söhbət edin!

Mən razılaşdım və Qəvəmüs-səltənə Pişəvərinin mənim yanıma gətirdi.

Pişəvəri uşaqlıqdan Moskvada böyümüşdü. Atasını Moskvaya mühacirət etmiş bir Bakı sakini idi. Bu səbəbdən onun uşaqlığı və gəncliyi Bakıda keçmişdi. Şirin söhbətli və savadlı bir insan idi. Tarixi məsələlərə fəvqəladə bələd idi. Yanımda olan vaxt mənə maraqlı informasiyalar verdi. Pişəvərinin məlumatına görə, birinci Kommunist Partiyası Rusiyada kommunistlərin qələbəsi üçün Tehrana müzakirə üçün gələn Cavad Pişəvəri özü İran Kommunist Partiyasının təşkilatını əhvalatını mənə danışmışdı. Mən Azərbaycan macərəsində bir dəfə Pişəvərinin gördüm. Bu, İran ordusunun Azərbaycana hücum etməsindən və Pişəvərinin qüvvələrini oradan vurub çıxarmasından öncə baş vermişdi.

P.S. Yazıdakı qeydlər "Pəhləvi krallığı" memuarının redaktoru Doktor Əmir Xatəm Fərformaiyaya məxsusdur.

ardı gələn sayımızda

Farscadan tərcümə etdi: İbrahim QULİYEV

Sözə, bədii mətnlərə tarixin bütün dövrlərində ehtiyac olub. Söz – zamanın biləyindən yapışan, onun nəbzini yoxlayan bir təbib olub həmişə. Gərdaşın əli hər yerdən üzüləndə, dünya qələmin gücünə, bədii sözə söykənib. Bunu zaman-zaman sınaqlardan keçən ədəbiyyatımız da təsdiqləyir. Təəssüf ki, yazılan gözəl əsərlərlə yanaşı, bu günün mənzərəsi fonunda yaşanan xao-tik bir söz bumuna da şahid oluruq. Bu, əsl sözə qiymət verən oxucularda bir xəyal qırıqlığı yaradır. Ədəbi mühitdə yaşananlar, məsələn, yaşından, təcrübəsindən, istedadından asılı olmayaraq, romançılığa aludə olmağın bu gün bir dəb halını alması, nəticədə sözün urvatdan düşməsi ədəbiyyatsevərləri məyus edir. Belədə klassiklərimizin tarixin dolanbaclarından keçib gəlmiş əsərlərinə bir daha üz tutmağa dərin ehtiyac duyulur. Bu baxımdan, böyük sənətkarlarımızın əsərlərindən örnəklər verməyi planlaşdırmışıq. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli ədiblərindən olan Sabir Əhmədlinin hekayəsi ilə missiyamızı davam etdiririk.

“Əziz ana!

Əvvəla, salam. İkincisi əgər zəhmət çəkib, mənim əhvalımı xəbər almaq istəsən...

Mən indi Dərbənd yaxınlığında yavaş-yavaş. Çişkinli-dumanlı bir havadır. Əsla niqaran qalma, bircə gilə üşümürəm.

Dənizə qar yağır, amma vecimə deyil. Mən tək deyiləm, can ana.

Yaxşısı budur, hər şeyi olduğu tək sənə söyləyirəm. Bilirəm, gecən-gündüzün yoxdur.

Bilirəm, şəhərin bütün xəstəxanalarını, meyitxanalarını doluşmuşam. Bircə saat gecikəndə, gəlib gördüm ayağında asılmış quş tək eyvandanasan...

Heç bir oğul öz anasına mənim danışacağım macəranı danışmaz.

Amma səni intizarda qoymayacam. Hər şeyi bilməlisən...

Bir dəqiqə... Huy, huy!

Yanvarın on doqquzundan iyirminə keçən gecə, haman qaramat gecə məni evdən buraxmaq istəmədi. Səni ovundurub inandırdım ki, heç nədən qorxma. Dostların oradadır, getməsəm inciyərlər.

Biz Tiflis prospektində, Biləcəri yoxuşunun şəhərə aşdığı yerdə dayanırdıq. Qoşun şəhərə soxulanda birinci bizimlə qarşılaşdı.

Tanklar yeridi üstümüzə. Heç birimiz inanmadıq. Dedik, bəs qorxudurlar, çatıb dayanacaqlar.

Tankların ardınca gələn soldatların avtomatdan atdığı güllələri fişəng sandıq...

Bir dəqiqə Huy-y-y! Dənizdə nə çox suiti varmış, ana... Ötdü getdi, başqa ovun üstünə yönəldi.

Hə, əziz ana! Həndəvərimdə neçə oğlan yıxıldı, yenə inanmadım.

Onda inandım ki, sinəmi gülləllər odladı.

... Tanklar ötdü, avtomatlar xiyabanboyu gurladı. Biçib tökdülər. Ardınca yeni dəstələr, maşınlar gəldi.

Küçə fanarları söndürülmüşdü. Nə baş verdiyini, yoldaşlarımızın başına nə gəldiyini öyrənməkdən ötrü dikəlib, boyulanmağa çalışdım.

Dənizdən gələn səda

(“Yanvar hekayələri” silsiləsindən)

Yaxında bir neçə hərbi-sanitar maşını dayandı. Oradan soldatlar düşdülər. Yır-yığış başladı. Aralarında saqqallı, qarasiyətə cavanlar vardı. Bunlar lap insafsızdılar.

Kolların arasına cumur, küçəyə sərilmiş şəhidlərin üstünü alır, avtomatdan, tapançadan atəş açır, can verəni yenidən gülləyə tutur, ölənə bir də öldürdülər.

Səslərini eşidirdim: “Bistro ubrat!” Çtobi do utro niçeqo ne ostalos. Çisto!”

Kürüdülər, topladılar. Ocaq çatıb yandırdılar...

Bizi örtülü maşınlarla mindirib, aradan çıxartdılar.

Şəhərin bu yanlarına yaxşı bələd deyildim. Amma anladım, maşınlar dəniz körpülərinə gedirdi.

Torpaqdan çıxıb, taxta döşəmə ilə sürüldülər.

Yaxınlıqda bir neçə hərbi kater dolanmaqda idi. Köpüyə iki “Hidroqraf” gəmi bağlanmışdı. Ardımızca “Ural” avtomobilləri, BMP sanitar - “təcili yardım” gəlməkdə idi. Yüki tezcnək gəmilərə keçirib, arxadan çatanlara yol verilməliydi.

Bir dəqiqə... bu dənizdə nə çox suiti varmış. Pirsəğidə bir kərə bir uşağı dişləmişdi. Demə, qudurubmuş suiti. Uşaq dəli oldu...

Bizi “Hidroqraf”ın göyertəsinə götürdülər. Sahmanlı tərpnərdilər, xərək-salacaları vardı. Düşürəndə dönə-dönə yoxlayırdılar. Fanarları üzümüzə saldı, gözümüzə tuşladılar. Əyilib, nəfəsimizi imsədilər.

Tək-tək tapançalar açıldı, bal-talar, kumbullar işə düşdü; kambuzdan iri bıçaqlar, kordalar götürmüşdülər.

Patrona qənaət etdilər. Tam sakitlik olsun deyə, əl-ayağı tərpnənə oradaca bitirdilər. Göyertədə üstümüzə çadır çəkdi-lər. Xeylisini büküb, kəndirlə sarıyıb, türümlərə endirdilər.

Gəmi açıldı, körpüdən aralandı. Səhər açılmışdı.

Səfərə yollanacağımızı, amma haraya aparılacağımızı bilmədiyimiz halda, göyertədə təşvişə düşdülər.

Demə, Xəzər gəmiçilik idarəsi hərbi gəmilərin buxtadan çıxmağına icazə verməmişdi. Bizim neftdaşıyan, quru yük aparən böyük gəmilərimiz limanın giriş-çixışını, kanalları tutub dayanmışdılar.

Körfəz blokadaya alınmışdı. Radio-ratsiya ilə danışığa başlamışdılar.

Bumbuz dəmir anbarlardan nə söyləndiyini eşidirdik: hərbi donanma Xəzər gəmiçiliyindən tələb edirdi ki, yolu açsınlar. Bizimkilər qəti etiraz edib, bildirdilər: “Sizin gəmilərə baxmalıyıq. Apardığınız nədir?” “Hərbiçilərin ailəsini köçürürük”, - dedilər.

Xəzər gəmiçiləri bildirdi ki, bizim adamlar sizin gəmiləri yoxlamalıdır. Əks halda, bircə hərbi gəmi limandan çıxa bilməyəcək.

Üç gün öcəşdilər. Xəzər gəmiçiləri hərbi gəmilərin yerləşdiyi “Sabit Orucov” tankerinə keçdilər, qərar-gah orada idi. Deputat komissiyasının bütün səyinə baxmayaraq, onları hərbi gəmilərə buraxmadılar.

Donanma katerləri yaxınlaşdı. Bizim gəmiləri hədələdilər: “Yol verməsəniz, atəş açacağıq”. Xəzər gəmiçiləri dediklərində dayanıb, hərbi komandanlığa bildirdilər: “Sizin gəmilərə meyit yüklənmişdir.

Gecə, qoşun şəhərə soxularkən, həlak olanlar körpülərə daşınmışdır. Siz törətdiyiniz cinayətin izini itirmək istəyirsiniz”.

Keşikçi katerlərin top lülələri Xəzər gəmilərinə tuşlandı...

Yanvarın iyirmi ikisi, səhər saat onda buxtanı tutmuş Xəzər gəmiləri fit verməyə başladılar.

Əllidən artıq gəminin göyertəsindən qopan haray Bakı üzərində dalğalandı... Şəhidləri dəfn edirdilər, ana! Mikrofon-

la yasin oxuyur, gəmilər ulartı qoparı, sədası zindan türümlərə çatırdı.

Bu, bir məşəqqətdi. Bizi yandıran o idi ki, başımıza gətirdikləri bəs deyilmiş, ardımızca söyüş yağdırır, təpiklə vurub bağırırdılar: “Vot vam Şaxidlyar xiyabanı!”

Bir də gördük ki, ana, üstümüzdə vertolyotlar dolanır.

Köməyimi gəlmişdilər? Endi, az qaldı dalğalara toxunsun. Qapı açıldı, oradan dənizə atılmağa başladılar.

Paraşütləri yox idi, dalğaların arasına düşür, batır... çıxmırdılar. Hə, bunlar desant deyilmiş, eləcə bizdənmişlər. Amma onları vertolyotla gətirmişdilər.

Beləcə, başı Həştərxan, ayağı Lənkəran - dəniz oldu məzarımız, can ana.

İstəkli anam! Gözümün işığı ana! Yadındamı, bir axşam bacılarım, sən, qonşu xala oturmuşduq bizdə.

Yaz idi, imtahanlarımız başlanmışdı. Mən sənə öz istəyimi söylədim. Dedim, Odessaya gedib, Ali Dənizçilik Məktəbinə girmək istəyirəm.

Razı olmadın: “Gözümün qabağında ol, balam mənim. Bəş bacının bircə qardaşı, evimizin kişisi sənə” - dedin.

Taleyin qismətinə bax, ana. Ömrümdə ilk dəfə sənə istəyimin əksinə çıxdım. Dənizçi olmuşam, mənim anam. Üzürəm... Əzəlcə sualtı qayıqların görünməz, dərin yolları ilə düz 5 gün dolandıq. Sonra hərəməz bir diyara tuş olduq.

Kimi Şah dilində üzə çıxdı, kimi Türkdə. Axı, dəniz ölü saxlamır; şaqqalayıb baş bir yana, bədən üzgə yana atmışdılar, itib bataq. Çıxansa vardı. Bullada vertolyotlar alçaqdanca güllə yağdırır, dəlib deşirdi, getsin alta.

Türkan balıqçıları gördü. Kənd duydu düşdü. Balıqçılar qayığa minib gəldilər. Xəzərə yiyələnmiş keşikçi katerlər pusquda imiş. Balıqçı da, onun gördüyü də yoxa çıxdı...

Bir dəqiqə. Ana, bircə dəqiqə. Bu dənizdə nə çox suiti varmış... Gör sənə dənizçi oğlun bir qol, bir qıçla necə şütiyür!

Dənizə qar yağır. Kiçik çillə girir bu gün. Kiçik çillə böyük çilləyə deyib: “Mən sənə vaxtında gəlsə idim, gəlinlərin əlini sənəyin qulpunda dondurardım”.

Qarşıdan yaz gəlir.

Dənizə qar yağır, başıma qar ələdir. Xəzər Dərbənd altında necə burulğanlı imiş. Bizə daha nə qar əsər edər, nə külək. Nə dalğalar batırır, nə fırtına susdurur.

Yamacda Dərbənd mayağı yanır. Dalğaların qucağında sahilə üzürəm. Allah üzümə baxar, qədim Azərbaycan şəhərinin sakinləri görər məni. Görsələr, xilas edəcəklər.

Bacılarımı öp, məni gözləmə. Sənə dənizçi oğlun.

Amerika müstəsnalığı və beynəlxalq qanunçuluq

Əvvəli 4-cü səhifədə

1990-cı ilin Balkan hadisələri Stiven Sestonoviçin "amerikan maksimalizmi" adlandırıldığı fenomenin çox gecikmiş təzahürü idi. Bu fenomen Amerikanın "soyuz müharibə"nin ilk dövründə Avropadakı müttəfiqlərinin əldə rəhbər tutduğu ənənəvi təsəvvürlərdən qat-qat uzağa gedən məqsədlər güdməsi zamanı yaranmışdı. Avropalıların qətiyyətsizliyi, onların qərar qəbul edə bilən stabil beynəlxalq institutlar yaratmaq qabiliyyətində olmaması Birləşmiş Ştatları məcbur edirdi ki, problemlərə daha tez-tez müdaxilə etsin və gündəlikdə duran mühüm məsələlərin müstəqil həllinə girişsin. Bu mülahizəni 1980-ci ildə orta və kiçik mənzilli raketlərin məhvi sazişi bağlanarkən Reyqan administrasiyasının sıfır variantı kimi, bu raketləri tamamilə aradan qaldırmaq təklifindən, amerikalıların 1989-cu ildə səslənən "vahid və azad" Avropa yaratmaq çağırışlarından sonra yaranmış situasiyaya aid etmək olar.

Mankur Olsen "Kollektiv hərəkətin məntiqi" (1965) kitabında yazır ki, ictimai nemətləri çox vaxt başqalarından daha güclü olan dövlətlər birtərəfli qaydada verir və bununla başqalarının hərəkət azadlığına yol açmış olur, çünki həmin nemətlərin təmin olunmasında güclü dövlət daha maraqlıdır. Dəfələrlə qeyd olunub ki, Birləşmiş Ştatlarla onun istər Avropadakı, istərsə də Asiyadakı müttəfiqləri arasında "soyuz müharibə" illərindəki münasibətlərində vəziyyət məhz belə idi. Bu da Buş komandasının oyunçuları arasında maksimalist əhval-ruhiyyə yaratmışdı. O vaxt administrasiya ABŞ xarici siyasətinin keçmiş stereotiplərindən guman edildiyi qədər uzaqlaşmamışdı.

Buş administrasiyası və onun neokonservator tərəfdarları hazırlanan müharibəyə dünyada, ilk növbədə də, Avropada neqativ münasibət göstəriləcəyini ağıllarına belə gətirmirdilər.

Buş administrasiyası və onun neokonservator tərəfdarları hazırlanan müharibəyə dünyada, ilk növbədə də Avropada neqativ münasibət göstəriləcəyini ağıllarına belə gətirmirdilər.

Administrasiya Fransa prezidenti Jak Şirakin və xarici əlaqələr naziri Dominik de Vilpenin BMT Təhlükəsizlik Şurasının müharibə barədə ikinci qətnaməsinin müdafiəsindən imtina etməklə, Kolin Pauellin yolunu kəsəcəyini qabaqcadan görə bilməmişdi. 2003-cü ilin 15 fevralında, müharibənin başlamasından bir ay qabaq Avropada, o cümlədən Buş administrasiyasının yaratdığı "arzu edən koalisiyası"na qoşulmuş ölkələrin paytaxtları - London, Madrid və Romada müharibə əleyhinə kütləvi nümayişlər keçdi. Avropa o zamanadək hər hansı bir məsələnin həllində bu qədər yekdillik göstərməmişdi. Fransanın keçmiş maliyyə naziri Dominik Stross-Kan bu nümayişləri "avropa millətinin yaranması" adlandırdı. Bunu söyləməyə əsas var ki, atlantistlərin cəbhəsindəki keçmiş fikir ayrılıqlarından fərqli olaraq, İraqdakı müharibə ilə əlaqədar yaranan parçalanma tektonik hərəkət səciyyəsi daşıyırdı və gələcəkdə onun nəticələrinin öhdəsindən gəlmək heç də asan olmayacaqdı.

Herman HESSE

Qəfil təhlükələrdən ehtiyatlanmağımız, yad olan hər bir şeyə düşmənçiliyimiz, kin, ədavətlə dolu "milli" hisslərimiz artıq çoxdan köhnəlib. Bir vaxtlar bu hisslər elə həddə idi ki, hətta milliyyətə ingilis olan Şekspirin əsərlərini belə, tamaşaya qoymağa tərəddüd edirdilər. Almanların ən ali xeyirxahlığı, cömərdliyi – dünyadakı bütün dəyərlərə və nailiyyətlərə hörmətlə yanaşmaqlarında idi. Başqaları isə bunu zəiflik adlandırır və lazımsız bir şey hesab edirlər. Bu adamlar öz eqoistliyində, xudbinliyində boğulmuş İngiltərə kimi, alman ruhunu da sevgisiz və sonda gərəksiz məhdudiyətlər yoluna itələmək istəyirdilər. Daha bütün bunlar keçmişdə qalıb. İndiki zamanda Floberə və ya Qoqola haqq qazandırmaq artıq xüsusi cəsarət tələb etmir.

Bu müharibədən sonra artıq dünyada ada kimi qalmağın yersiz olduğunu anlamaq, qonşu ölkələrlə əməkdaşlıq edib, ümumi məqsədlər üzrə istiqamətlənmək, ortaq metodlara riayət etmək, eyni tanrılara sitayiş etmək barəsində söhbətləri təzələməyin vaxtı çoxdan çatıb. İndi həmişəkindən daha çox "Avropa" haqqında danışıqlar, mən belə hesab edirəm ki, bu dövrün milli çarçivələrindən kənara çıxan ən gözəl nəticəsi Avropa ruhunu möhkəmləndirmək, onlara hörmət və rəğbət bəsləməkdir. Lakin Avropa anlayışı bir çoxlarının fikrində dar və məhdud anlayışdır. Bizim bəzi böyük fikir adamlarımız öz əsərlərində (məsələn, Şeler özünün çox gözəl, ehtiraslı "Müharibə dahisi" adlı kitabında) Rusiyayı Avropadan ayırırlar. Ümumiyyətlə, bu çətin günlərimizdə Avropa düşüncəsi təcavüzkarlıqdan yoxsulub və sanki birləşməkdən daha çox ayrılmağa, bölünməyə meyillidir. Avropanı gələcəyin ideal birliyi hesab etmək, bütün bəşəri bu birlikdə görmək, indiki zamanda kosmopolitizm kimi rədd edilir, poetik xəyallar dünyasına tolazlanır. Yaxşı, fikrim mübahisə etmək deyil. Lakin mən də bu poetik arzuları yüksək qiymətləndirirəm və bütün bəşəriyyətin birliyini Höte, Herder və Şiller kimi dahilərin, sadəcə, şirin xəyal kimi deyil, mənəvi istəyi, yəni həyata keçə biləcək real bir məsələ kimi qiymətləndirirəm. Axı elə məhz bu fikir bizim bütün dini düşüncələrimizin və təsəvvürlə-

rimizin əsasını təşkil edir. Bəlli inkişaf yolu keçmiş və bu gün də mövcudluğunu qoruyan dinlərin, yaradıcı dünyagörüşünün əsasında insanın ləyaqəti və mənəviyyatına inam dayanır. Çinli Lao-tzunun, İsa peyğəmbərin, hindli Bxaqavadqitanın müdrik deyimləri, eləcə də, bütün zamanların və xalqların incəsənəti, bəşəriyyətin mənəvi birliyinə işarədir. İnsan ruhunun müqəddəsliyi, sevmək qabiliyyəti, əzab gücü, azadlıq və müstəqillik arzusu Platon və Tolstoyun, Budda və Avqustinin, Höte və "Min bir gecə nağılları"nın hər səhifəsində öz əksini tapır. Lakin bu o demək deyil ki, xristianlıq və daosizm, Platonun fəlsəfəsi və buddizm bundan sonra birləşməlidirlər. Yaxud, zəmana, irqə, iqlimə görə tarix boyu fərqli mənəvi aləmlərin qaynayıb-qarışmasından hər hansı bir ideal fəlsəfə yarana bilər. Xeyr.

Xristian elə xristiandır, çinli elə çinlidir. Bunlardan hər biri öz yaşam və düşüncə tərzini müdafiə edir. Biz əbədi ayrılmış hissələrlik. Lakin dünyada heç bir yol, heç bir cığır, heç bir əməl və heç bir əzab səbəbsiz ola bilməz. Axı öz determinasiyanı dərk etməyimiz də mənə azad, müstəqil etməyəcək. Bu mənə təvazökarlıq, dözümlü və verə bilər, xeyirxahlıq da. Çünki əgər mən determinə olunmuşamsa, onda təxmin etməli və digərlərinin də determinəsinə hörmət qoymalıyam, almalıyam, hesablaşmalıyam. Əgər biz insan ruhunun dünyadakı müqəddəsliyinin və missiyasının eyni səpkili olduğunu anlasaq, bu, yalnız bir elmə – sevgi və ehtiram hissinə bağlılıqdan daha çox, minnətdarlıq hissi ilə dolu, geniş bir qəlbə, ruha xidmət sayıla bilər. Bu ruha, qəlbə, kamilliyə və təmiz istəklərə yol açıqdır.

Tolstoy və Rusiya

Əgər gələcək barəsində düşüncələrimizdə, avropasayağı anlayışımızda Rusiya və onun mahiyyətini istisna etsək, bununla özümüzü dərin və güclü bir mənbədən pərikdirmiş olarıq. Avropada iki böyük təəsürat vardı – antik mədəniyyət və xristianlıq. Orta əsrlər xristianlığın antikliklə mübarizəsi dövrü idi. İntibah, nəhayət ki, antikliyin qələbəsinə, nəhayət ki, Avropa mənəvi metodlarının tam formalaşmasını qəbul edirdi. Rusiya bu mübarizədən bizimlə birlikdə keçmədi. Bu, onu bizdən ayıran cəhətdir. Bu da bizə imkan verir ki, hansısa mənada Rusiyayı orta əsrlər dövrünə aid edək. Lakin Rusiyadan bizə yenə də səmimiyyətlə zəngin güclü bir sel gəlir. Bunun da əsası xristian sevgisi, uşaqqasına sarsılmaz bağlılıq arzusu. Bizim Avropa ədəbiyyatı bu səmimiyyət selinin qarşısında gücsüz qalır.

Lev Tolstoy iki xarakterik rus xüsusiyyəti özündə birləşdirmişdi: Onda həm dahi və sadələh rus insanının mahiyyəti, həm də rus dərki, doktrinorluq (nəzəriyyəbazlıq), antiavropalıq var. Və bunların hər biri onda çox gözəl alınır. Biz onda rus ruhunu, ürəyini sevir, ona hörmət edir və eyni zamanda, onda yenice meydana çıxmış rus nəzəriyyəbazlığını, həddindən artıq birtərəfliliyi, vəhşi fanatizmi, öz köklərindən məhrum və daha şüurlü, düşüncəli rusun ehkamaına mövhumu marağı tənqid edir, hətta bu məqamda ona nifrət edirik. Tolstoyun yaradıcılığı özü də bizim hər birimiz təmiz, saf, dərin bir həyəcan keçirmişik. Onun dahiliyinə, dühasına böyük ehtiram hissimiz var. Lakin, bizim hər birimiz, həm də qəzəblə, əlimizdə Tolstoyun doqmatik proqramlı əsərlərini də tutmuşuq.

Rus dilindən
tərcümə edən:
Xanım AYDIN

Biz ^{çoxdan} BMT iclaslarında iştirak edən diplomatları qulaqlıqlarda görməyə adət etmişik. Onlar eyni anda altı BMT dilinə - ingilis, fransız, ərəb, çin, ispan və rus dillərinə tərcümə olunan məruzələrə qulaq asır və qeydlər aparırlar. Ancaq çoxları sinxron tərcümənin o qədər də yeni metod olmamasından xəbərsizdir. Sinxron tərcümə 1940-cı illərin ən əlamətdar hadisəsi olan Nürnberq prosesinin gedişi zamanı yaranıb və günümüzə qədər öz aktuallığını qoruyub.

Ədalət axtarışı

1945-ci il noyabrın 20-də səhər saat 10:00 radələrində Beynəlxalq hərbi tribunalda Nürnberq prosesi öz işinə başlayıb. Proses 10 ay, 10 gün davam edib, 1946-cı il oktyabrın 1-də başa çatıb. Nürnberq prosesi, İkinci Dünya Müharibəsindən qalib çıxan müttəfiq dövlətlər tərəfindən məğlubiyyətə uğramış Hitler Almaniyasının rəhbər şəxslərini mühakimə etmək üçün qurulan məhkəmə olub. Bu məhkəmələr, dinləmələr İkinci Dünya Müharibəsindən sonra, soyuq müharibənin hələ ortaya çıxmadığı, hüquq və qanunların ön planda olduğu illərdə nasist rejiminin vəhşətlərini üzə çıxarmaq üçün qurulub.

ABŞ, İngiltərə, Fransa və Rusiyanın hakimlərindən təşkil olunan hərbi məhkəmələrdə mühakimə olunanlar arasında Martin Borman, Rudolf Hess, Yoahim Von Ribbentrop kimi tanınan simalar olub. İnsanlığa qarşı olmanın vəhşiliklər nümayiş etdirən canilərin birinci məhkəməsində 22 nasist lider mühakimə olunub. 12 nəfər ölüm cəzası, 7 nəfər həbs cəzası alıb, 3 nəfər isə sərbəst buraxılıb. Daha sonra ümumilikdə 177 nəfərin də mühakimə olunduğu 12 məhkəmə prosesi gerçəkləşdirilib, daha 24 nəfər ölüm cəzasına məhkum olunub.

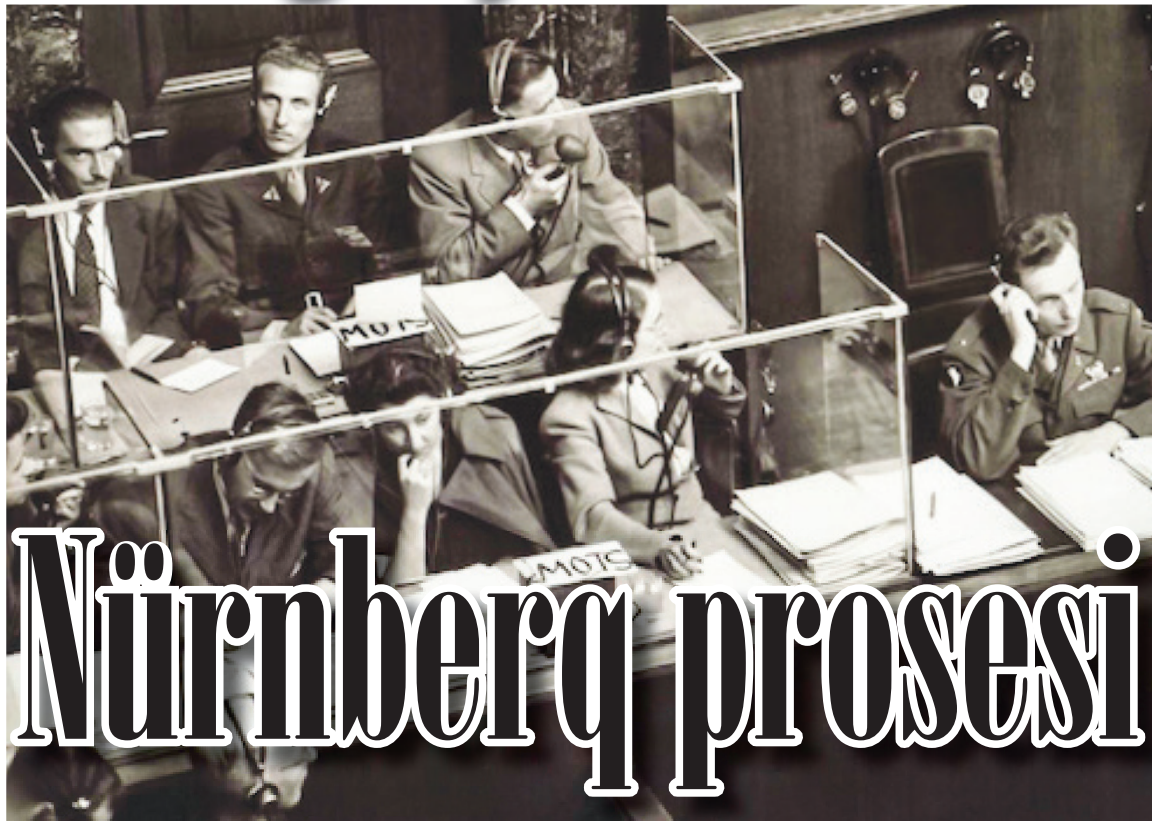
Hüquqşünaslar milyonlarla insanın qatlında təqsirli bilinən nasistlərin cəzadan yayınmaması üçün əllərində gələni ediblər. Hər bir ölkə nümayəndəsi öz hüquq məktəbinə söykənərək, öz dilində çıxış edib. Buna görə də ittihamları ümumiləşdirmək və alman dilində nasistlərə çatdırmaq yükü tərcüməçilərin üzərinə düşüb. Nürnberq prosesində iştirak edən Sovet tərcüməçilərinə Yengenı Qofman başçılıq edib.

Nürnberq tərcüməsi

Xalqlar məhkəməsi nasist Almaniyasının apardığı soyqırımı siyasətinə etiraz məqsədi daşıyıb. Nürnberq prosesi beynəlxalq hüququn inkişafında misilsiz rol oynayıb.

Proses zamanı əsas yük tərcüməçilərin üzərinə düşüb. Məhkəmə qərarının nə qədər ədalətli olması məhz tərcüməçilərin gördüyü işin dəqiqliyindən asılı olub. Belə ki, Nürnberq prosesinə qədər tərcümələr ənənəvi üsullarla aparılıb: məruzəçi əvvəlcə danışır, sonra xeyli vaxt tərcüməçinin öz işini bitirməsini gözləyir. İkinci Dünya Müharibəsindən dərhal sonra təşkil olunan hərbi məhkəmələr qarşısında iki əsas tələb qoyulmuşdu - ədalətli və operativ işləmək.

Tərcümə tarixini dəyişən hadisə -

Nürnberq prosesi

Tərcüməçilərin müharibə dəhşətlərini dünyaya çatdırdığı gün

Məhz bu tələblərə cavab verməyə çalışan hüquqşünaslar proses zamanı operativ və dəqiq tərcümə məsələsində razılığa gələ bilməyiblər. Çoxları eyni anda dörd dilə - ingilis, alman, rus və fransız dillərinə tərcüməni mümkünsüz hesab edib. Nəhayət, fransız əsilli hərbiçisi, Amerika vətəndaşı və dilçi Leon Dorstert həll yolunu tapıb. Dorstert fikrincə, insan eyni anda eşidə və danışa bilər.

1945-ci ildə informasiyanın rəqəmsal ötürülməsi üçün lazımi avadanlıqlar və metodlar mövcud deyildi. Buna görə də Leon Dorstert qoyulan məqsədə çatmaq üçün müəkkəb mikrofon sistemi və qamitür hazırlayıb. O, xüsusi tərcüməçilər komandası yaradıb, onlara yeni yaradılan tərcümə metodu barədə təcrübə aparıb. Tərcümə zamanı yaranan xırda qüsurlara baxmayaraq, Dorstert yaratdığı sistem kifayət qədər uğurlu alınıb.

Azərbaycanlılar Nürnberqdə?

Azərbaycanda ərəbşünaslıq məktəbinin əsasını qoymuş Ələsgər Məmmədov SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin xətti ilə 1945-ci ilin dekabr ayından 1946-cı ilin fevral ayınadək Nürnberq Beynəlxalq Hərbi Tribunalında alman dili tərcüməçisi kimi iştirak edib. Qeyd edək ki, Nürnberq prosesində iştirak edərək Ələsgər Məmmədovun 26 yaşı olub. Ələsgər Məmmədov Nürnberqdə 2 ay yanvar - 11 dekabr 1945-ci ildən 20 fevral 1946-cı ilə kimi iştirak edib. Alim qeyd etmişdi ki, onun əsas işi alman dilindən rus dilinə yazılı şəklində sənədlər tərcümə etmək olub. Bəzən istintaqları tərcümə etmək üçün də çağırılıb.

Ələsgər Məmmədov Nürnberq prosesi haqqında müsahibələrindən birində mühakiməyə 24 nəfər əsas hərbi cani cəlb edildiyini demişdi. Lakin müttəhimlər kürsüsündə yalnız 21 cani oturub. Çünki bu canilərdən Qustav Krupp sağalmaz xəstə olub, Robert Ley özünü öldürüb, Martin Borman isə yoxa çıxıb. On ay, on gün müddətində məhkəmənin 403 açıq iclası olub, 116 şahid və 143 yazılı ifadə dinlənilib, 200 mindən artıq sənəd araşdırılıb.

Nürnberq prosesini xatırlayan Ələsgər Məmmədov demişdi ki, əvvəl-əvvəl müttəhimlər məhkəmə iclaslarında çıxış edən İngiltərə, Amerika və Fransa nümayəndələrini diqqətlə dinləyir, SSRİ-dən olan nümayəndələrə isə etinasız yanaşırdılar. "Çox keçmədi bizim nümayəndə heyətinin gətirdiyi tutarlı dəlillər müttəhimləri onlara xüsusi diqqətlə qulaq asmağa məcbur etdi.

Salonda müttəhimlərin oturduqları yerlə mənim oturduğum yer çox yaxın idi. Gering 2-3 addımlığımda əyləşmişdi. O çox vaxt çənəsini qarşısındakı söykənəcəyə söykəyərdi, Hess əzilib-büzülərdi, Rozenberq dırnaqlarını çeynəyərdi. Müttəhimlər içərisində Keytel daim nə sə yazır, yazmayanda isə qələmin ucunu ağzında saxlayardı. Ştrejxer demək olar ki, həmişə mürgüləyər, Dyonits, Reder və Şaxt isə özlərini çox ciddi aparardılar".

Nürnberq prosesi - nasist cinayətkarları, onların sirləri, dövrün tarixçiləri və araşdırmaçıların diqqətindən kənar qalan naməlum səhifələri hələ də özündə gizlədir. Azərbaycanlı Ənvər Məmmədov da həmin prosesin canlı şahidi olmuşdu. Müharibə başlayandan o, əvvəlcə neft meydanlarında, sonra SSRİ Xarici İşlər Nazirliyində çalışıb. Nürnberq prosesində iştirak etmək təklif olunanda razılışıb.

Ənvər Məmmədov eyni zamanda XİN-nin oradakı təmsilçisi olub. Nürnberq prosesi Soyuq müharibənin başlanğıc mərhələsi olduğundan Sovet İttifaqı ilə Amerika arasında müəyyən qarşılıqlı var idi. Ə.Məmmədov da bu qarşılıqlı şahidi olub. Prosesdə Sovet tərəfindən marşal fon Paulusun tərcüməçisi olan Ənvər Məmmədov bu hadisədən sonra böyük rəğbət qazanıb. Həmin marşal isə demək olar ki, alman faşizminin iç üzünü açıb.

Sinxron tərcümə bu gün

Sinxron tərcümə zamanı müəyyən informasiya vasitələrindən istifadə etməklə prosesi asanlaşdırmaq mümkündür. Bununla belə, sinxron tərcümə şifahi tərcümənin ən müəkkəb növüdür.

Sinxron tərcümənin tarixi XX əsrin ortalarına təsadüf edir. İlk dəfə Nürnberq prosesi zamanı tətbiq olunan sinxron tərcümə sonralar Tokio prosesində də uğurla sınaqdan keçib. Bu gün BMT rəsmiləri və bütün beynəlxalq tədbirlər sinxron tərcüməçilərin gərgin əməyi sayəsində reallaşır.

Hazırda sinxron tərcümə böyük sayda iştirakçıların və ya mətbuat nümayəndələrinin təşrif buyurduqları bir sıra dillərin istifadə olunduğu görüşlər, diplomatik danışıqlar və bəzən də məhkəmə prosesləri kimi hüquqi şəraitlər üçün məqsədəuyğun və çox əlverişli sayılır. Çünki ardıcıl tərcümədə hər bir nitq ayrılan vaxt ikiqat artır, yəni məruzənin tərcüməsi də müəyyən vaxt aparır, beləliklə, ümumilikdə tədbirin sürəti faktiki olaraq yanına bölünmüş olur. Tərcümənin aparıldığı məkana uyğun olaraq, sinxron tərcüməyə bəzən "BMT-stilində tərcümə" və ya "konfrans tərcüməsi" də deyilir.

Bu yaxınlarda "Google Translate" də sinxron tərcümə funksiyasından yararlanacağı açıqlayıb. Android qurğularından istifadə edənlər səsli formada oxuyub, yazılı formada cavab alacaqlar. Tərcüməçilər ilin sonuna qədər bu sistemdən yararlı biləcəklər.

LEYLA

Mixail MAKSİMOV

(Əvvəli ötən sayımızda)

Yaşlı adamın uşağa çevrilməsi

Söz açacağımız metodun əsasını yaşlı adamda uşaq psixologiyası yaratmaq təşkil edir. Bu proses konslagerlərin hamısında gedir. Bir qarnı ac, bir qarnı tox olan məhbuslar daim yemək haqqında fikirləşirlər. Onların öz aralarındakı söhbətlərin ən sevimli mövzuları bunlardır: nə yeyiblər və ya nə yeyəcəklər, konslager mağazasından nə çirpşdiriblər, anbardan nə ələ keçiriblər, nəyisə esesçilərin yədiyi yeməklə dəyişdirə biliblər, ya yox və s. Bundan başqa konslagerdə təmizliyə xüsusi önəm verilir. Məhbusların boyunlarının ardının, əllərinin, qulaqlarının, ayaqqabılarının içinin, yorğan-döşəklərinin təmiz olması daim yoxlanılır. Onları necə cəzalandırırlar? Hamının gözü qarşısında yaşlı adamın şalvarını əynindən çıxarıb onu şallaqlayırırlar – səciyyəvi uşaq cəzalandırılmasıdır. Bundan başqa, konslagerdə çoxlu sayda bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edən qanunlar, təlimatlar, göstərişlər, qərarlar çıxarılır. Üstəlik, onların çoxundan məhbuslar xəbərsiz olur. Bununla da, konslagerdə məhbusun istənilən addımının qanun pozuntusu kimi qiymətləndirilməsi üçün şərait yaranır. Məhbus özünü xəta törədən şagird kimi hiss edir. Onu cəzalandırmaq üçün həmişə bəhanə var.

Bütün bunların nəticəsi olaraq yaşlı adam özünü uşaq kimi aparmağa başlayır. Konslagerdə məhbuslar arasında güclü, daimi bağlılıq, əsl dostluq yoxdur. Dustaqlar uşaq kimi gah dalaşır, gah da barışırlar. Etik normalar – uşaq normalarıdır. Konslager təsərrüfatından nə isə oğurlamaq, çirpşdirmə qəhrəmanlıq sayılır. Konslager könüllü “işverənlərlə” doludur. Halbuki “işverənlik” mükafatlandırılmır, məhbusun şəraitini yaxşılaşdırmır və qaz kamerasından xilas olmağa kömək etmir.

Məktəb illərindən sizə bir epizod danışım. Mən üçüncü, ya dördüncü sinifdə oxuyanda məktəbimizdə təzə qanun çıxdılar. Səhər giriş qarşısında bizi əyninə üstündə qırmızı xaç olan ağ xalat geymiş mehriban pioner dəstə rəhbəri qarşılamaya başladı. Biz əllərimizin içini ona göstərəndən sonra məktəb binasına daxil olurdur. Əgər əllərinin içi çirkli olurdusa, əvvəlcə yuyunma otağına, oradan isə sinfə gedirdin. Məsələ bununla tamamlanırdı. Heç kimi cəzalandırmırdılar, lağa qoymurdular. Amma mən yalnız Bettelqeymi oxuyandan sonra o vaxt keçirdiyim və indiyə qədər unutmadığım hisslərin duyününü açdı. İlk baxışdan burada qərribə heç nə yox idi: təmizlik sağlamlığın rəhnidir. Amma on yaşın olduğu, artıq özünü böyük adam saydığın bir vaxtda kiməsə əllərinin içini göstərməyən səni üç yaşlı uşağın səviyyəsinə endirirdi.

Kollektiv məsuliyyət

Konslagerdə tək-cəza səhvə yol verən insanı cəzalandırırlar. Günahkarın da içində olduğu bir qrup adamın hamısı cəzalandırılır. Əgər qanun pozuntusu barakda baş veribsə bütün barak, iş vaxtı baş veribsə bütün işçi heyət cəza alır. Hətta bir adamın hərəkətinə görə bütövlükdə bir konslagerin cəzalandırılması halları da olub.

hamısının əynində miləmil pija var. Şübhəsiz ki, bu vaxt nəylə ümumi kütlədən fərqlənəni, öz individuallığını qoruyub saxlayanı seçmək lazımdır.

Bu metodun effektivliyi onda ki, insan öz təhlükəsizliyini təmin etmək üçün bu boz-miləmil kütləyə qarşı itməyə, heç kimdən seçilməməyə çalışmağa başlayır, özü öz şəxsiyyətini boğur.

Ümumi qaydanın xüsusi bəndlərindən biri budur: konslagerdə heç nə haqqında heç bir informasiya olmamalıdır. İnfomasiya tək-cəza rahatlıq yox, vəziyyəti müstəqil şəkildə qiymətləndirmək imkanı, müəyyən hüquq deməkdir. Konslagerdə isə insan hətta “ən təbii” hüququ olan ölüm hüququndan da məhrumdur. Özünə sui-qəsd cəhdi ölüm hökmü ilə cəzalandırılır.

yataq səliqəsiz yığışdırılacaqsa, buna görə hamı cəzalandırılacaq. Sənin isə cəmi 45 dəqiqən var. Bu vaxt səndə öz məhbus dostuna qarşı nifrət hissi baş qaldırır.

Yataqlar yığışdırılır, indi tualetə yollanmaq vaxtıdır. Tualet deyəndə – bu bir az düz başa düşülməyə bilər. Mən nəfərlik barakın bütün küləklərə və nəzərlərə açıq beş kabinəsi olur.

Gözlə qarşısında

İnsanın “ideal məhbusa” çevrilməsi metodikası

Bu üsul məhbusları konslagerdə hər şeyin qaydasında olmasına çalışmağa məcbur etdiyindən özünü tam doğruldu. Sənə elə öz həmdərdlərin qəhrəmanlıq etməyə imkan vermirlər, əlini-ayağını vaxtında kəndirləyirlər. Paradoksal vəziyyət yaranır – esesçilərlə məhbusların maraqları üst-üstə düşür. Aydın məsələdir ki, atdığı addıma görə cavab vermək imkanı insanın ruhən möhkəmlənməsi üçün güclü vasitədir. Ona görə də bu, konslagerdə yolverilməz haldır.

Heç nəylə fərqlənmə

Konslagerdə “terror ab-havası” daim qorunub saxlanılır: vaxtaşırı məhbusların gözünün qarşısında kimisə ya şallaqlayırırlar, ya güllələyirlər, ya da qaz kamerasına yollayırlar. Budur, esesçi durub. O hiss edir ki, bu ab-havanı qoruyub saxlamaqdan ötrü kimisə cəzalandırmağın vaxtı çatıb. Kimi? Hansını? Axı məhbuslar bir-birindən heç nəylə fərqlənmir, hamısının başı qırılıb,

Heç nəyə baxma

Konslager həyatından başqa bir epizoda nəzər salaq. Eses nəzarətçisi öz qurbanını təhqir edir. Hadisə yerinə bir qrup məhbus yaxınlaşır. On metr qalmış onların hamısı sanki əmr alıblarmış kimi nümayişkarənə tərzdə başlarını yana çevirir, addımlarını yeyinlədirlər. Esesçi onları saxlayır: “Baxın – hamınızın başına belə oyun açılacaq, əgər...”. Nə baş verir? Hər şey necə olmalıdırsa elədir – məhbuslar onlara baxmaq qadağan olunan şeyi “görmədiklərini” esesçiyə nümayiş etdirirlər. Əgər onlara əmr olunursa, yalnız bu halda onlar bunu görürlər. Metodun mahiyyəti – insanın təbii, spontan reaksiyalarının əmr ilə verilən reaksiyalarla əvəz edilməsindən ibarətdir: əmr edirlər – görmürəm, əmr yoxdursa – görmürəm.

Niyə konslagerdə saat saxlamaq qadağandır? Çünki saatın olanda sən nahara nə qədər vaxt qaldığından xəbər tuta, öz qiyyəni hesablaya, nəyisə planlaşdır, hər hansısa formada vəziyyəti idarə

Səhər idmanı

Fit çalınır. Ayağa qalxmağa, yatağı yığışdırmağa, əl-üz yumağa, “kofe” adlanan bir fincan ilıq maye içməyə və meydana toplaşmağa 45 dəqiqə vaxt ayrılır. Yatağı yığışdırmağa xüsusi önəm verilir. Yataq həndəsi dəqiqliklə yığışdırılmalıdır; küncələr düz, üst yastı olmalıdır. Yastıq kub şəklində qoyulmalı, üstünə xüsusi olaraq simmetrik düzbucaqlı çəkilən yorğan ona uyğun bir tərzdə qatlanmalıdır. Nəinki bir yataq – hətta bir cərgədəki bütün yataqlar sanki səfə düzülübmiş kimi səliqəylə yığışdırılmalıdır. Bəzən esesçilər yataqların nə dərəcədə səliqəli yığışdırılmasını geodezik cihazlarla ölçürdülər.

İndi üç-dörd mərtəbəli taxtlar qoyulan, altı saatlıq dəhşət dolu yuxudan fit səsinə oyanan insanların qaynaşdığı bir barak təsəvvür edin. Taxtın üst mərtəbəsindən düşən məhbus istər-istəməz aşağıdakı yoldaşının yatağını korlayır. Əgər birçə

Bu kabinələrin qarşısında növbə yaranır. Keyfiyyətsiz qida qəbul etdiklərinə, ağır işlər gördüklərinə və ümumi əsəb pozuntusuna görə bütün məhbusların qarınla bağlı problemləri var. Növbə dəhşətli dərəcədə ləng tərpənir. Növbədəkilər tualetdə olanları təhqirlə, lağa qoymaqla tələsdirməyə başlayırlar. Belə ki, tualetə mütləq “dəymək” lazımdır. Çünki əgər iş vaxtı qarnına ağrı düşsə, esesçiyə yaxınlaşmalı olacaqsan və bu vaxt tualetə getmək üçün icazə istəyən uşağa çevriləcəksən. O isə səni ürəyi istədiyi qədər ələ salıb, təhqir edəndən sonra ya icazə verəcək, ya da verməyəcək.

Səhər məhbuslarda bütün günə bəs eləyəcək qədər kin və nifrət enerjisi toplanır. Bu enerji isə insanın içində yığılıb onun özünə qarşı çevrilən, onun içini, varlığını yeyən turşu kimi bir şeydir.

ardı gələn sayımızda

Tərcümə:
Rövşən RAMİZOĞLU

Kamil ƏFSƏROĞLU

Din Ridlə 1985-ci ilin yayında Beynəlxalq Moskva Kinofestivalında görüldüm. Doğrudur, o daha çox müğənni kimi tanınsa da, müxtəlif ölkələrdə çəkildiyi filmlər Din Ridə aktyor şöhrəti də qazandırmışdı və rejissorlar onun kinodakı rollarını yüksək qiymətləndirir, yaradıcılığına inamla yanaşırdılar. O, özünəxas davranışı, xarakteri və zahiri görünüşüylə seçilirdi. Din Rid sənət dünyasına vaxtında qədəm qoymuşdu, sənətin ona – şən, nəğməkar koloradalı kovboya ehtiyacı vardı. Adı dillərdən düşmürdü, bu sarışın oğlan 60-80-ci illərin ən populyar sənətkarlarından sayılırdı. Mübariz ruhlu mahnıları, ifaları və dolğun ekran obrazlarıyla o, öz dövrünün sənət simvoluydu. Din Ridin özünəməxsus ifaçılıq tərzini, həlim səsi vardı. Gitarada çalib-oxuduğu mahnılar ölkələri, qitələri dolaşır. Pərəstişkarları sevərək onu «Oxuyan kovboy» adlandırdılar.

Kolorado ştatında fermer ailəsində anadan olmuş Din Ridin uşaqlıq illəri kovboyuqla keçib. Doğrudur, hələ kiçik yaşlarından musiqiyə həvəs göstərsə də, onun sənətə gəlişi, demək olar ki, təsadüfi olub. Din Rid əlində gitara qəsəbələri, şəhərləri dolaşır, bu şən, nəğməkar oğlan oxuduğu mahnılarla getdiyi yerlərdə hörmətlə qarşılanırdı, özünəxas ifasıyla insanların qəlbinə yol tapa bilirdi. Bir dəfə yolüstü bir maşına minir, yolboyu çalib oxumağından qalmır. Amma bilmirdi ki, bu yol onun gələcəyinə uzanan yoldur. Bilmirdi ki, onu yolda götürən, sükan arxasındakı adam tanınmış reklam firmalarından birinin sahibidir. Əgər həmin təsadüfi görüş olmasaydı, reklam firması bu yaraşlıq oğlanı çəkilişə dəvət etməsəydi, bəlkə də Din Rid milyonlarla amerikalı gənclərdən heç nəylə seçilməyəcəkdi.

Bir müddət fotomodel kimi çəkildikdən sonra o, musiqiyə ciddi məşğul olmağı qərara alır. Din Ridin Şimali Amerikadan başlayan sənət yolu bir o qədər də uğurlu olmur, istədiyi populyarlığı qazana bilmir. Buna baxmayaraq, öz üzərində səylə çalışır. Elvis Presli, Frenk Sinatra kimi məşhur müğənnilərin müasiri olmaq, onların arasında seçilmək, parlamaq o qədər də asan deyildi.

Din Ridin ağına da gəlməzdi ki, Cənubi Amerikaya səfəri və müxtəlif ölkələrdəki çıxışlarıyla tez bir vaxtda böyük uğur qazanaçaq, təkcə Amerika qitəsində deyil, dünyada ən populyar sənətkarlardan biri kimi tanınacaq.

Beləliklə, Latin Amerikasının ikinci vətəni oldu. Çilidəki konsertləri qalmaqalsız ötürmürdü, pərəstişkarları «Qırmızı kovboyun» mahnılarında az qalır dılar başlarını itirsinlər. Ona görə də Din Ridin hər bir konserti polislərin güclü mühafizəsi altında keçirdi. Din Ridin sosializmə meyilliyi, romantik maksimalistliyi onun solçu mövqeyində, əqidəsində özünü aydın büruzə verirdi.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Çilidəki paytaxtındakı səfirliyi qarşısında müğənninin etiraz aksiyasına qoşulması isə böyük səs-küyə səbəb oldu. Din Rid səfirliyin önündə Amerika Birləşmiş Ştatlarının bayrağını yumaqla göstərmək istəyirdi ki, o, vyetnamlıların qanına bulaşmış bayrağı təmizləmək istəyir. Təbii ki, müğənninin bu cür sətə addımı Birləşmiş Ştatların rəsmi dairələrində yaxşı qarşılanma bilməzdi.

70-ci illərdə Din Rid SSRİ-də yolu gözlənilən əziz qonaq idi. O vaxtlar ölkədə əsrin nəhəng tikintilərindən biri – BAM-ın – Baykal-Amur Magistralının inşaatı gedirdi. BAM dünyaya səs salmışdı, ölkənin tanınmış sənət adamları bu nəhəng dəmiryol tikintisinə əsərlər həsr edirdilər. Bu inşaat yazıçılarının əsərlərində, bəstəkarların musiqisində, rəssamların rəsmlərində geniş tərənüm olunurdu. Bu mövzuda sənədli və bədii filmlər də

70-ci illərdə Din Rid SSRİ-də yolu gözlənilən əziz qonaq idi. O vaxtlar ölkədə əsrin nəhəng tikintilərindən biri – BAM-ın – Baykal-Amur Magistralının inşaatı gedirdi. BAM dünyaya səs salmışdı, ölkənin tanınmış sənət adamları bu nəhəng dəmiryol tikintisinə əsərlər həsr edirdilər. Bu inşaat yazıçılarının əsərlərində, bəstəkarların musiqisində, rəssamların rəsmlərində geniş tərənüm olunurdu. Bu mövzuda sənədli və bədii filmlər də

Beləcə, Oxuyan Kovboyun doğulub boya-başa çatdığı Koloradodan uzaqlardakı həyatı yavaş-yavaş öz axarına düşürdü. Həyata bələdliyi artdıqca, narahatlığı da çoxalırdı elə bil. Çox keçmir ki, onun yaradıcılığında bir sönüklük, durğunluq nəzərə çarpmağa başlayır. Tamaşaçı şən, gülləris oğlanın çöhrəsindəki əvvəlki təbəssümü görmür. O, sanki xəyal qırıqlığına qapılmışdı, nə edəcəyini bilmirdi. Din Ridin ruh düşgünlüyü heç şübhəsiz sosialist Almaniyasındakı gizli xəfiyyə orqanlarının da diqqətindən yayınma bilməzdi. Xəfiyələr gözlərini ondan çəkirdilər. Din Ridəki ruh düşgünlüyü illərlə mahnılarında tərənüm etdiyi bir quruluşa inamsızlıqdan yaranmışdı. Həyata romantik və bir qədər də sadələşmə münasibət artıq geridə qalmışdı. Doğrudur, o, ideyasını dəyişməyə də, ancaq indi həyata daha açıq gözlə baxmağı bacarırdı. 1985-ci ildə Amerikaya gedib qayıdandan sonra hiss elədi ki, vətən həsrəti, vətən nisgili ona rahatlıq vermir, güclü bir qüvvə onu doğma yurduna çəkir. Nəhayət, belə qərara gəlir ki, vətənə dönsün, yaradıcılığını orda davam etdirsin. Orda çəkəcəyi filmin ideyası da artıq hazır idi. Din Rid bu filmin ona böyük uğur gətirəcəyinə inanırdı. Mən, «Rossiya» hotelinin foyesində onunla söhbət edəndə gələcək işləri, planları barədə həvəslə danışdı. Ancaq nədənsə qayğılı görünürdü. Söhbət zamanı bunu gizlətməyə çalışsa da, alınmırdı, necə varsa, elə də görünürdü, o, sənətdə aktyor idi, həyatda artistlik eləməyi bacarmırdı. Din Rid milyonlara sevdiren həm də onun səmimiyyəti idi.

Oxuyan kovboy

Din Rid 1965-ci ildə Helsinkidə keçirilən Ümumdünya sülh tərəfdarlarının konqrensində iştirak edir. Sülh uğrunda fəal mübarizə aparması onun populyarlığını daha da artırır. Elə həmin il də ilk dəfə Sovet İttifaqına gələn müğənnini ölkənin məşhur konsert salonları, çoxmilonlu pərəstişkarları gözləyirdi. Mətbuat, radio və televiziya onun yaradıcılığına geniş yer ayırırdı.

Çox keçmir ki, onun yaradıcılığında ictimai-siyasi motivlər özünü daha açıq büruzə verməyə başlayır, şən və romantik nəğmələr sanki arxa plana keçir. Dünyadakı narahatlıq Din Ridə dinclik vermir, müxtəlif dillərdə ifa etdiyi mahnılarla o, insanları sülhə çağırır, müharibə əleyhinə mübarizəyə səsləyir.

«Qırmızı kovboy» susmaq bilmirdi, ötürdü, oxuyurdu. Qırmızı rəngdə bir yandan romantiklik, bir yandan da mübarizlik çalarları görün müğənni tutduğu yolun doğruluğuna ürəkdən inanırdı. Soyuc müharibə illərində passiv mövqedə dayanmaq fikrində deyildi və əslində o, döyüş meydanına mahnılarla, musiqiyə atılırdı, əlindəki silah isə gitara idi. Din Rid deyirdi ki, müğənnilər, aktyorlar, alimlər, hətta idmançılar belə yaxşı nümunə göstərməklə yanaşı, siyasətdən də kənar qalmamalıdırlar.

1973-cü ildə Çilidəki hərbi çevriliş Din Ridin kapitalizmə olan münasibətini kökündən dəyişdi. Hərbi xuntanın hakimiyyətə gəlməsi və yaxın dostu, müğənni Viktor Xaranın edamı Din Ridə çox ağır təsir elədi. Onun çəkdiyi «Müğənni» filmi Viktor Xaranın xatirəsinə həsr edilmiş. Bu filmə Din Rid göstərmək istəyirdi ki, Viktor Xara kimi humanist ideyalar qarşısının səsini batırmaq mümkün deyil. Hərbi çevrilişdən sonra o, Çilidən İtaliyaya köçdü, bir müddət orada yaşamaq istədi.

az çəkilmirdi. Təbii ki, BAM mövzusu bir müğənni kimi Din Ridin də yaradıcılığında kənar qala bilməzdi. Sibirə səfər etmək, hər şeyi öz gözlərilə görmək, orda işləyən fədakar insanları şəxsən tanımaq istəyi keçirdi ürəyindən. Tarixdən bəri çox hadisələr şahidlik etmiş soyuc Sibir, müəmmalarla dolu qorxulu tayqa onu qorxutmurdu. Sibir səfəri müğənninin həyatında ən unudulmaz səhifələrdən idi. Bu səfər haqqında çəkdiyi «Mən siza xoşbəxtlik arzularım» sənədli-musiqili filmi böyük maraq doğurdu. Filmdə müğənninin BAM-da çalışan insanlarla görüşləri, müsahibələri və əlbəttə, musiqi, mahnılar geniş yer alırdı.

Din Rid milyonlara sevdiren bir tərəfdən istedadı, gözəl ifaçılıq bacarığı idisə, digər tərəfdən ona hörmət qazandıran sadəliyi, mehribanlığı idi. O, insanları sevirdi və sevgisini oxuduğu mahnılarda, çəkildiyi filmlərdə yaşadırdı. Musiqisəvərlər müğənninin yeni əsərlərinin soruşduğuydular.

70-ci illərin sonunda Din Rid Almaniyada Demokratik Respublikasına köçdü. Onun yaradıcılığı alman musiqisəvərlərinə də yaxşı tanış idi. Ölkənin ən məşhur konsert salonları öz qapılarını müğənninin üzünə taybatay açmışdı. Din Rid yeni həyat tərzinə uyğunlaşmalı idi, bunu necə edəcəkdə və bu uyğunlaşma prosesi nə qədər çəkcəkdi, bu, müğənninin özünə də məlum deyildi. Məlum olan bu idi ki, onu irəlilə gərgin iş, zəhmət gözləyir. Bacardıqca daha çox yazıb-yaratmaq, oxumaq, konsertlər vermək – yeni həyata uyğunlaşmaq yolunu bunda görürdü və yorulmadan öz üzərində çalışırdı. Bununla bərabər, şəxsi həyatını qurmaq haqqın-

ki oyunu ilə Din Ridin aktyorluq bacarığı bir daha özünü göstərdi. O, tamaşaçıların böyük rəğbətini qazandı. İndi onu yalnız müğənni kimi yox, həm də ciddi aktyor kimi qəbul edir, sevirdilər. Aktyor boy-buxunu, amerkansayaq davranışıyla hinduların həyatından çəkilən filmlərdə çox təbii görünürdü. Usta at çapmağı, oxuduğu kovboy mahnılarıyla, oynadığı rolları və yaratdığı obrazlarla tamaşaçı qəlbinə asanlıqla yol tapırdı. Çəkildiyi son ekran əsəri «Oxu, kovboy, oxu» filmi oldu. Bu filmə də gərgin səhnələr, döyüş epizodları çox idi. Din Rid oynadığı rolun öhdəsindən bacarıqla gəldi.

Onun kino yaradıcılığında danışarkən bir ekran əsərini – 1970-ci ildə məşhur amerikalı aktyoru Yul Brinnerlə birlikdə çəkildiyi «Olvida Sabata» filmi unutmamaq olmaz. Filmdə bu iki aktyor əks qütblərdə dayansalar da, öz oyunlarıyla bir-birlərini tamamlayırlar. Yul Brinner tamaşaçılara 60-cı illərdə ekranlara çıxmış «Möhtəşəm yeddiilik» filmindən tanışdır.

«Olvida Sabata» filminin uğurundan danışarkən heç şübhəsiz Din Ridin aktyorluq məharəti də xüsusi qeyd edilməlidir. Uşaqlıq çağlarından kovboyuqluq eləmiş Din üçün at çapmaq, döyüş səhnələrində çəkilmək heç bir çətinlik yaratmırdı. O, necə deyərlər, bu işin ustasıydı və nəyə qadir olduğunu dəfələrlə sübut etmişdi. Onun oynadığı Belantayn obrazının təbiiliyi, aktyoru bir daha tamaşaçılara sevdirdi. Hadisələrin drammatizmi, konfliktlər, gərgin döyüş səhnələri filmi daha da maraqlı edir. Din Ridin kino yaradıcılığına nəzər yetirəndə görürük ki, aktyor bu ekran əsərində ilk dəfə olaraq mənfəət rolları yadda qalır.

Ayrılanda gələnlərinə baxdıqda dedim. Rus dilində şirin ləhcəylə sağıllıqda mənimlə. Ancaq bilməzdim ki, bu mənim Din Ridlə son görüşümdü. Düz bir il sonra – 1986-cı ilin yayında onun faciəli ölümü haqda xəbər yayıldı. Həyatı kimi ölümü də müəmmalıydı. Rəsmi məlumatlara görə, Din Rid Berlin yaxınlığında avtomobil qəzasında həlak olmuşdu. Sudan tapılmış meyitdəki izlər isə başqa şeylərdən xəbər verirdi. Qeyri-rəsmi məlumatlara görə, onun ölümündə ADR xəfiyyə orqanlarının əli vardı. Bir vaxtlar sosializmə vurulan, bu quruluşu canı-dildən tərənüm eləyən tanınmış bir müğənninin xəyal qırıqlığına uğraması, Amerikaya qayıtmaq niyyəti sosializm ideologiyasına ağır zərbə ola bilərdi.

Yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir zamanda həyatdan nakam köçən Din Rid dövrünün ən populyar sənət adamlarından biri olsa da, təəssüf ki, onun adı indiki nəslə o qədər də tanış deyil. Müğənninin adına, mahnılarına heç yerdə rast gəlinmir, bir vaxtlar bütün dünyaya səs salan koloradolu sarışın oğlan heç yoxmuş sanki.

Sevindirici haldır ki, bir vaxt kinoda yadda qalan obrazlar yaranan müğənni-aktyorun özünün həyatından bədii film çəkilməsi haqqında ara-sıra söhbətlər gedir. Müğənninin keçdiyi keşməkeşli həyat yolu, tərcümeyi-halı bədii film üçün zəngin və maraqlı materialdır. Məhz bu materiallar, faktlar onu indiyədək çəkilən, bu qəbildən olan ekran əsərlərindən fərqləndirəcək və film öz tamaşaçısını tapacaq. Səsyazma firmaları Din Ridin albomlarını yenə böyük tirajla buraxacaq və müğənninin qəlbləri oxşayan məşhur «Bella, çao»su yenə dillər əzbəri olacaq. Onun sənətinə vurulanlar çoxalacaq – sağlığında olduğu kimi...

– Xahiş edirik, əvvəlcə Bəstəkarlar İttifaqının planları barədə danışsınız...

– Biz Beynəlxalq Muğam Festivalına hazırlanmış, dördüncü dəfə keçiriləcək olan bu festival Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, birinci xanım Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə təşkil olunan qeyri-adi bir festivaldır. Ona görə ki, festival, adətən, konsertlərdən ibarət olur, amma bizim festivalda üç böyük hadisə birləşir. Biri konsertlər, tamaşalar, muğama aid olan müxtəlif görüşlər; ikinci, beynəlxalq elmi simpozium, üçüncü isə beynəlxalq müsabiqə. Festival 11-18 mart tarixlərində keçiriləcəkdir. Ona görə çox gərgin proqram tutulub, bu proqramda hər gün, demək olar ki, 3-4 tədbir keçiriləcəkdir. Səhər saat 10-dan, axşam saat 2-3-ə kimi konsertlər olacaq. Gecə də caz klubunda konsertlər keçirilir. Bilirsiniz ki, caz-muğam janrı ilk dəfə Azərbaycanda yaranıb. Qonaqlarımız bacarıqları qədər tədbirlərin hamısında iştirak etmək istəyirlər. Maraqlıdır ki, bundan başqa, təbii ki, muğam operalarını göstərəcəyik. Xarici qonaqlar üçün bu çox qeyri-adi bir tamaşadır. “Leyli və Mecnun”, “Əsli və Kərəm” oynanılacaq. Simfonik muğamlarımız bu dəfə də səslənəcək. Muğam Mərkəzində isə “Yeddi muğam” adlı silsilə konsert proqramı olacaq: Rast, Səgah, Şur, Çahargah, Bayatı-Şiraz, Şüştər, Humayun muğamları, hər gün bir dəstgah şəklində səslənəcək, bugünkü Azərbaycan muğam ifaçılığının ən gözəl nümayəndələri çıxış edəcəklər. Biz bəzi qonşularımız kimi, demirik, muğam təkcə bizimdir, buna heç kim toxunmasın. Əksinə, biz deyirik ki, muğam aləmi çox böyükdür, muğam fəzasının üfüqləri hüdudsuzdur. İspaniyanın Əndaluzundan başlamış Çinin uyğurlarına qədər hamını bura dəvət edirik. Onlar muğamın müxtəlif formalarını, bu gün yaşayan, yeniləşən, çiçəklənən növlərini bizə göstərirlər. Bu yeddi axşamda ikinci bölümdə xaricdən gələn qonaqlarımız çıxış edəcəklər. Yəni önümüzdə çox böyük bir mənzərə canlanacaq. Açıq mərasim isə böyük qala konsertdir, orada bədii rəhbər olaraq, mən muğamın müxtəlif xalqlarla əlaqələrini göstərmək istəyirəm. Müsəl üçün, İohan Sebastyan Baxın “Tokkata və fuqa”sı səslənir, sonra isə bizim “Bayatı-Şiraz” gəlir. Yaxud Mixail Qlinkanın “Ruslan və Lyudmila” operasında istifadə olunan Azərbaycan xalq mahnısı – “Qalanın dibində” və ya Rimski Korsakovun “Şəhrizad”ında Azərbaycan melodiyaları – onların oxşarlığını göstəririk. Nəticədə biz mesaj göndəririk ki, bizim musiqimizdən dəhi bəstəkarlar istifadə ediblər. Eşidib, bəyənilər və öz yaradıcıqlarında istifadə ediblər.

– Dünyada böyük global proses başlanıb. Azərbaycan musiqisi “multikulturalizm” adlanan bu prosesə öz töhfəsini verə bilirmi?

– Bizim musiqimiz həmişə multikulturalizm düşüncəsi ilə yaranıb, inkişaf edib. Bizim opera musiqimizin banisi - dahi Üzeyir Hacıbəyli bu ideyalara yaxın olmasaydı, Sankt-Peterburdan “Qırmızı professura” adlanan mütəxəssisləri Bakıya dəvət etməzdilər, onlar burada dərslər deməzdilər. Burada Rastrapovich, Burşteyn, Zeydman, Qliyer fəaliyyət göstərirlər. Ona görə çox gərgin proqram tutulub, bu proqramda hər gün, demək olar ki, 3-4 tədbir keçiriləcəkdir. Səhər saat 10-dan, axşam saat 2-3-ə kimi konsertlər olacaq. Gecə də caz klubunda konsertlər keçirilir. Bilirsiniz ki, caz-muğam janrı ilk dəfə Azərbaycanda yaranıb. Qonaqlarımız bacarıqları qədər tədbirlərin hamısında iştirak etmək istəyirlər. Maraqlıdır ki, bundan başqa, təbii ki, muğam operalarını göstərəcəyik. Xarici qonaqlar üçün bu çox qeyri-adi bir tamaşadır. “Leyli və Mecnun”, “Əsli və Kərəm” oynanılacaq. Simfonik muğamlarımız bu dəfə də səslənəcək. Muğam Mərkəzində isə “Yeddi muğam” adlı silsilə konsert proqramı olacaq: Rast, Səgah, Şur, Çahargah, Bayatı-Şiraz, Şüştər, Humayun muğamları, hər gün bir dəstgah şəklində səslənəcək, bugünkü Azərbaycan muğam ifaçılığının ən gözəl nümayəndələri çıxış edəcəklər. Biz bəzi qonşularımız kimi, demirik, muğam təkcə bizimdir, buna heç kim toxunmasın. Əksinə, biz deyirik ki, muğam aləmi çox böyükdür, muğam fəzasının üfüqləri hüdudsuzdur. İspaniyanın Əndaluzundan başlamış Çinin uyğurlarına qədər hamını bura dəvət edirik. Onlar muğamın müxtəlif formalarını, bu gün yaşayan, yeniləşən, çiçəklənən növlərini bizə göstərirlər. Bu yeddi axşamda ikinci bölümdə xaricdən gələn qonaqlarımız çıxış edəcəklər. Yəni önümüzdə çox böyük bir mənzərə canlanacaq. Açıq mərasim isə böyük qala konsertdir, orada bədii rəhbər olaraq, mən muğamın müxtəlif xalqlarla əlaqələrini göstərmək istəyirəm. Müsəl üçün, İohan Sebastyan Baxın “Tokkata və fuqa”sı səslənir, sonra isə bizim “Bayatı-Şiraz” gəlir. Yaxud Mixail Qlinkanın “Ruslan və Lyudmila” operasında istifadə olunan Azərbaycan xalq mahnısı – “Qalanın dibində” və ya Rimski Korsakovun “Şəhrizad”ında Azərbaycan melodiyaları – onların oxşarlığını göstəririk. Nəticədə biz mesaj göndəririk ki, bizim musiqimizdən dəhi bəstəkarlar istifadə ediblər. Eşidib, bəyənilər və öz yaradıcıqlarında istifadə ediblər.

deyil, o, ictimai xadim kimi də çox uzaqgörən şəxsiyyət olub: peşəkar musiqiçiləri Bakıya dəvət edib bizim böyük bəstəkarlarımız mahz onlardan dərs alaraq, yetişiblər. Biz hamımız konservatoriyada Burşteynin “Harmoniya və polifoniya”sını dinləmişik. Multikulturalizm bizim bəstəkarlarımızın yaradıcılığında daima özünü büruzə verib. Məsələn, Qara Qarayevin “Yeddi gözəl” baleti, demək olar ki, multikulturalizmin manifestidir. Baxın, orda yeddi gözəl obrazları, bu

müxtəliflik nə gözəl verilib? Qara Qarayevin bütün əsərləri belədir. “Don Kixot” filminə onun yazdığı dahiyanə musiqini və ya “İldırım-lı yollarla” baletini götürək. Burada biz multikulturalizmin sözdə deyil, yaradıcılıqda inikasını görürük. Bu gün də bu proses davam edir, bizim bəstəkarlarımız artıq bütün dünyada təhsil alırlar. Almaniya başlamaş, Avstriyaya qədər müxtəlif ölkələrdə yaşayırlar, müxtəlif dillərdə danışirlər, amma azərbaycanlı olaraq bizim musiqimizi zənginləşdirirlər.

– Musiqidə Avropa təhsili vacibdir?

– Hesab edirəm ki, heç kimə yasaq qoymaq da olmaz. Gənclərimiz deyirlər ki, mən hiss edirəm, hələ oxumalıyam. Yeni üslubları öyrənmək, başqa professorlardan da dərs almaq istəyirəm. Bu, bir tərəfdən çox gözəl haldır ki, onlarda bu maraq, bu iddia var. Bir tərəfdən də təəccüblənirəm ki, bu qədər təhsil aldıqdan sonra özünü müstəqil yaradıcı insan kimi hiss etmirlər, gedib yenə də oxuyurlar.

müsahibə

“Gecənin səsləri”, “Səhrada tufan”, “Günəşin doğması”. Almaniya haqqında çəkilmiş filmə göstərilir ki, biz Evelin Qlini ilə necə çalışırıq. Orda bizim xalq çalğı alətimiz-qoşanağaradan istifadə olunur. Filmə mən qoşanağaramı ona təqdim edirəm və Evelin Qlini “Günəşin doğması”nu çox zarif, gözəl ifa edir.

– Mətbuata XXI əsrin fəlsəfəsi, dinlərin qovuşması mövzusunda əsər bəstələyəcəyinizi demişdiniz. Həmin əsərlə bağlı işlər nə yerdədir?

çoxlu zənglər gəldi. Dinləyənlər heyran qalmışdılar ki, necə gözəl səslər. Təsəvvür edin, Antverpen Opera və Balet Teatrının solisti Soprano-Laura Delkampfe təmiz azərbaycanca oxuyur. Mən hesab edirəm ki, bunlar çox böyük hadisələrdir... Passionlar da, yaqin ki, bir zaman ortaya çıxacaqlar. İnanıram ki, bu məsələni də çözmə biləcəm.

– İslam ölkələri arasında indiyədək belə təşəbbüs olubmu?

– Yox, olmayıb.

yüksək səslə zərb alətlərindən istifadə edərək insanı doğrudan da, nəyə istəyirsən, yönəltmək olar. Hətta bəzi gənc musiqişünaslarımız deyirlər ki muğam da o qəbilədir. Deyirlər ki, muğama qulaq asanda insan məst olur, beyin gözəl bir yuxuya dalır. Deyirlər, o saray musiqisidir, kiçik bir dairə üçün nəzərdə tutulub, əslində, bizim bunu ictimailəşdirməyimiz muğam sənətinə xas deyil. Rəylər çox müxtəlifdir. Hər şeydən yaxşılaşa da, psixiyə də istifadə etmək olar.

– Elo isə, əksinə də ola bilməmiş musiqi ilə bir canını dəyişməklə olarmı?

– İstənilən halda insanın içində bir mexanizm olmalıdır ki, musiqini dərk etsin. Elo insanlar var ki, üç saat konsertdə otura bilər və heç nə duymaz, musiqi ona toxunmaz. İnsanlar çox müxtəlifdir. Marsel Prustun “Svanın o tayında” əsərində qəhrəmanın ilk dəfə Odettanı, sevgilisini görməsi bir musiqi ilə bağlıdır. Hər dəfə Odettanı görəndə bu musiqi qədər dərin düşür və onun üçün bu musiqi bir müqəddəs melodiya kimi qəvrillir. Çünki onun sevdiyi qadının obrazı ilə bağlıdır. Yəni insanın daxilində o qədər müxtəlif mexanizmlər var və o asosiasiyalar, o hissiyyatlar o qədər dəyişkəndir ki, nə desən ola bilər. Allahın da böyüklüyü ondadır ki, bizim hisslərimiz müxtəlif yaradıb, bizim hisslərimiz düşüncələrimiz, görünüşümüz çox fərqlidir və hər insan üçün çox əzizdir. Hətta mən özümə eyni dalgada olan insanı hiss edirəm. “Nə gözəl, o da mənim kimi düşünür”, bizim hisslərimiz üst-üstə düşür, o da mənim kimi bu musiqini sevir, o da bu romanı oxuyub” deyə sevinirəm.

– Hətta təkcə eyni musiqini xoşladığına görə dost olmaq da mümkündür...

– Bəli, bəli, dediyim müxtəliflik də var, amma eyni hissləri keçirən insanlar da yox deyil. Bu yaxınlarda saytlardan birində yazmışdılar: “Görəsən, Azərbaycanda belə insanlar var ki, Marsel Prustu oxusun?” Mən o cavanlara demək istəyirəm, 60-cı illərdə biz makulaturanı yığırıdık, aparıb təhvil verirdik, siyahıya yazılırdı ki, bu kitablar gələndə, ala bilək. Yəni pulla da tapa bilmirdik o kitabları. Və biz Marsel Prustun 7 cildini belə almışdıq. Makulatura təhvil verməmiş, saat 6-da gedib “Akademkitab”ın yanında dayanmışıq, nəhayət, bizə o kitabı verirlər. Bəzi cavanlar elə bilirlər ki, Azərbaycanda hər şey sifirdən başlayır və ya bunlardan başlayır.

– Qulaq asa bilmədiyiniz musiqi hansıdır?

– Həyatı bir günlük mahnılar yaratır, təbii ki, mən onlara qulaq asa bilmirəm. O qədər primitiv, bədiilikdən uzaq, fantaziya kasadlığı hiss olunan, eyni intonasiya ilə eyni sözlərin təkrarlandığı mahnılardır ki, hiss edirsən ki, çox aciz bir insan capalayır ki, nə isə ortaya çıxarsın. Axı bizim xalqımız musiqi sahəsində çox istedadlıdır. Mən inamla deyə bilərəm ki, dünyada 5-6 belə xalq var və belə bir xalqın içərisində bu cür mahnılar yaratmamalıdır.

– Nəhayət, bu il aldığınız “Grammy” mükafatı haqda. Bu mükafata hansı əsəriniz layiq görülmüş?

– “Grammy” mükafatına amerikalı gənc skripkaçı Hillari Xanın kompakt-diski layiq görülmüş. Həmin diskə yazılmış əsərlərdən biri də mənimdir. Kamera musiqisində “Grammy” nominasiyası həmin mükafata təqdim olunmuş 85 nominasiyadan biridir, kamera musiqisində bu mükafatı almaq isə böyük nailiyyətdir. Necə deyərlər, Grammy mükafatının həndəvarından keçmək də böyük şərəf və uğurdur. Mən həmişə meqastar musiqiçilərlə əməkdaşlıq etmişəm və Tanrıya şükür edirəm ki, mənə belə xoşbəxtlik bəxş edib.

“Şou-biznes musiqisi insanları zombiləşdirir”

“Aydın yol” qəzetinin suallarını Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri, professor Firəngiz Əlizadə cavablandırır

– Bu, qısa müddətdə yazılması əsər deyil. İndi mətnlər hazırlanır. Böyük və mürəkkəb bir əsərdir, onun üzərində çox düşünürəm. Hələ ki addım-addım bu böyük imtahana hazırlaşırıam.

– Yaqin ki, dini dərinləndirən araşdırmaq lazım gəlir...

– Bəli. Bilirsiniz ki, Avropanın Passionları var. Bax, Hendel, Telemann İsanın həyatı və iztirablarını əks etdirən Passionlar yazıblar. Onlar İsanın həyatını addım-addım göstərirlər. Bu əsərlər 45 dəqiqəlik, 1 saatlıq əsərlərdir-orda xor, solistlər, orkestrdən istifadə olunur. Çox böyük, möhtəşəm əsərlərdir. Bu gün də bu ənənə davam edir. Vaxtaşırı Avropada Passionlar yazılır. Düzdür, onların forması dəyişib, amma bunlar həmişə İsayə tapınıb. İndi isə təmənilə yeni bir mərhələdə, XXI əsrdə insanlar istəyirlər ki, təkcə İsanın həyatı ilə deyil, Buddanın, Konfutsinin də həyatı ilə musiqi vasitəsilə tanış olsunlar. Bu Passionlar hansı formada ola bilər?

Bu gün müsəlman Passionları, şərq Passionları necə ola bilər? Belə bir sual çıxıb ortalağ. Çox ciddi məsələdir, iki ildir, mən bu məsələyə məşğul oluram. Təbii ki, başqa əsərlər də yazıram, layihələrdə iştirak edirəm. Bu yaxınlarda Türkiyədə gəlmişəm. Orada Xocalı soyqırımının 23-cü ildönümünə həsr olunmuş müəllif konsertim oldu. Ondan öncə Fransada “Dünya xalqlarının mahnıları” adlı layihədə iştirak etdim. Azərbaycan mahnılarının yeni bir tərzə yozumunu verdim və avropalılar bizim mahnılarımızı Azərbaycan dilində oxudular. Həmin konsert radioda verildəndən sonra mənə

– Necə qarşılanacaq sizcə?

– Bilmirəm, bir söz deyə bilmərəm. Amma bilirəm ki, çox ehtiyatlı olmaq lazımdır. Heç kimin hisslərinə, inanclarına toxunmadan, ehtiyatla, həssaslıqla bu mövzunu açmaq lazımdır.

– Yaqin ki, müsəlman baxışı ilə...

– Təbii.

– Amma İslam dininin musiqiyə baxışı birmənalı deyil. Məsələn, musiqinin təhlükəli rolu barədə təfsirlər var. Yeri gəlmişkən, musiqi insanı qəddarlığa ruhlandırır bilirmi?

– Belə bir örnək artıq var. Hitler Rixard Vaqnerin musiqisini çox sevirdi. O musiqiyə qulaq asaraq hesab edirdi ki, başqa insanlardan fərqlidir, özünü bütün insanlıqdan üstün sayırdı və sairə. Bu Nitschedə də var, Şopenhauerdə də. Almaniya belə bir maraqlı, amma təhlükəli dövr yaşadı və bunların zirvəsində Hitler kimi bir cani ortaya çıxdı. Musiqidən müxtəlif məqsədlər üçün istifadə etmək olar. Hər insan özünün daxilində dünyasına görə musiqini əxz edir. Hitler Vaqnerin musiqisində bunu gördü, amma Fon Triyerin “Melanxoliya” filmində Vaqnerin musiqisi bizə başqa şeylər aşılayır. Musiqinin gözəlliyi də bundan ibarətdir ki, musiqiyə qulaq asaraq, hər insan özünə görə müxtəlif hisslər keçirir, müxtəlif təsirlər alır. Məsələn, şou-biznezdə olan musiqi insanların zombiləşdirir. Bu ritmlər ki, çox yüksək səslə təkrarlanır, insanın sanki aqlını qaçıdır. Bu, sirt deyil ki, bəli, musiqidən insanı zombiləşdirmək üçün də istifadə etmək mümkündür. Çox

– Üzeyir Hacıbəylinin, Qara Qarayevin, Fikrət Əmirovun, Niyazinin yazıb-yaratdıqları illəri, ötən əsrin əvvəllərindən 80-ci illərədək olan dövrü Azərbaycan musiqisinin “Qızıl dövrü” sayırlar. Bəs indiki dövrümüzü necə adlandırmaq olar?

– Mən deməzdim ki, həmin dövr bitib. Ona görə ki, bu əsərlər yaşayır, həmişə səslənir və yeni əsərlər də yaranır. Hər dövrdə krizis ünsürləri də var, yeni tendensiyalar da. Bunları da görmək lazımdır və demək olmaz ki, artıq bizim musiqimiz inkişaf etmir. Bu uğurlar varsa, Azərbaycan musiqisində təkcə krizisləri görmək haqsızlıq olar. Bizim əsərlərimiz bütün dünyada səslənir və böyük rəğbətə qarşılanırlar. Heydər Əliyev Fondunun keçirdiyi “Azərbaycan mədəniyyət günləri” bütün qitələri əhatə edir. “Qızıl dövr” məsələsinə gəlincə, doğrudan da, kommunist sisteminin gözəl tərəfləri də az deyildir. Məsələn, Qara Qarayevin “Skripka və fortepiano üçün sonata”sının premyerası Moskva Konservatoriyasının kiçik zalında keçiriləndə bütün qəzetlər birinci səhifədə bu haqda yazırdı. Onda bu hadisələr Sovet İttifaqının ideoloji sahəsində çox önəmli yer tuturdu. İndi artıq da, bizim gündəlik həyat tərzimizdir. Bizim musiqimiz həmişə Azərbaycanın özünü ağız edib və inanıram ki, bu, həmişə belə olacaq. İndi caz ifaçılığı başqa janrlardan irəli gedib. Amma yenə də simfonik musiqimiz də hər yerdə səslənir, bütün konsert salonlarında uğurla ifa olunur. Alim Qasimov kimi məşhur muğam ifaçımız var. Belə deyirdim, heç vaxt Azərbaycan musiqisi bütün qitələrdə belə geniş göstərilməyib: hesab edirəm ki, indi bizim musiqimizin “brilyant dövrü”nü yaşayırıq.

Burda suallar da ola bilər, amma başqa tərəfdən bu imkanları bizim hökumətimiz yaradıb, çox sağ olsun. Bu uşaqların pulunu da verir-lər, biletləri də alırlar, xaricdə onların qaldığı evin də pulunu verirlər. Harda belə imkan var? Mən bunu sizə daqıq deyə bilərəm ki, heç bir ölkədə belə imkanlar yaranmır.

– Yəni, Avropa təhsilinin nəticəyə xüsusi təsiri olurmu?

– Nəticəsi o olur ki, bütün dünya onlar üçün açıqlar, dilləri öyrənirlər. Bizdə dil problemi çox böyükdür və bu, musiqişünaslıqda da hiss olunur. Məsələn, beynəlxalq simpoziumda iştirak edən insan mütləq Avropa dillərini bilməlidir. Təkcə məruzələri dinləməklə iş bitmir, təmasda olmaq, diskussiyalar aparmaq lazımdır. O cüm-lədən, öz ixtisasına uyğun terminləri bilməlisən. Və ya musiqişünas olmaq istəyirsənsə, mütləq ərəb, fars dillərini bilməlisən. Nizami, Füzuli, Nəsimi fars dilində yazıb-yaradıblar, muğamlarda onları qəzəllərdən istifadə olunur. Bu, öz hallını gözləyən çox böyük problemdir və hər dəfə muğam festivalı keçiriləndə bu məsələlər müzakirə olunur.

– Hansı ölkələrdə ustad dərsləri keçmişiz?

– San-Diyeqoda, Vaşinqtonda, İsvetçərdə, (Barelda, Bernd Lüsermdə), Londonda... Almaniya-da uzun müddət yaşadığıma görə, orada hələ 2002-ci ildən ustad dərslərim keçirilir. Bu, beynəlxalq ustad dərsləridir. Yanvarda Fransada (Lion, Marsel, Nant) şəhərlərində dərs keçmişəm. Parisdə də dərslərim olub. Mançestrda bir festivalı ayrıca bir mövzu olaraq mənim violançel musiqimə həsr olunmuşdu. Dünyanın ən gözəl zərb alətləri ifaçısı Evelin Gleni üçün əsərlər yazmışam. 70-ci illərdə hələ SSRİ-də heç kim bilmirdi “Silk road” nədir? Onda konsertmin adı “Silk road” idi. Üç hissəli:

“Bu yaxınlarda saytlardan birində yazmışdılar: “Görəsən, Azərbaycanda belə insanlar var ki, Marsel Prustu oxusun?” Mən o cavanlara demək istəyirəm, 60-cı illərdə biz makulaturanı yığırıdık, aparıb təhvil verirdik, siyahıya yazılırdı ki, bu kitablar gələndə, ala bilək. Yəni pulla da tapa bilmirdik o kitabları. Və biz Marsel Prustun 7 cildini belə almışdıq. Makulatura təhvil verməmiş, saat 6-da gedib “Akademkitab”ın yanında dayanmışıq, nəhayət, bizə o kitabı verirlər. Bəzi cavanlar elə bilirlər ki, Azərbaycanda hər şey sifirdən başlayır və ya bunlardan başlayır.”

Ehtiram İLHAM

Get-gedə

Atılay üçün

Ehtiyacdandımı, ya yaşdandımı,
Azalır başımda ağıl, get-gedə.
Mən yaşadığımı cəhənnəm özü,
Bitir cənnət haqda nağıl, get-gedə.

Gözümü açandan gözüm yaşdadı,
İşim əlamanda, qaçhaqcaqdı.
Nə ki, niyyət var, zaman xışdadı,
Arzum uzaqlardan baxır get-gedə.

Dünyada qalası dünya malıdı,
Tanrı sevdasıdı, haqq amalıdı.
Oğul atasına oxşamalıdı,-
Sənə oxşayıram, oğul, get-gedə.

O da mən yaşdaydı...

**46 yaşımın tamamından bir neçə gün sonra
oğlumun 11 yaşı olasıydı. Yadıma düşdü ki,
atamı itirəndə mən oğlum, atam da mənəm
indiki yaşımdaydı – onda, 1980-ci ildə...**

Mən də sən boydaydım o vaxtı, hələ
Ağıl da başdaydı baban gedəndə.
Gücüm çatannan da, çatmıyannan da
Dava-dalaşdaydım baban gedəndə.

Yıxıldım, qalxmadım bir də heç zaman,
Qaldım boynubükük elə o vaxtdan.
Alnıma bir qara xəttlə yazılan
Baxtnan barışdaydım baban gedəndə.

Bir də doğmayacaq xoş sabahlarda,
Qalxan nalələrdə, qopan ahlarda,
Yolunan saqlarda, yaş yanaqlarda,
Quruyan yaşdaydım baban gedəndə.

Mən onun yaşına yetişdim axır..
Beləcə başladı təzə bir nağıl...
...Elə sən boydaydım o vaxtı, oğul,
Elə sən yaşdaydım baban gedəndə.

17.12.2014

***

Daha söyləməyə nəşə qalmaq,
Qoy bu sözümü də deyim müxtəsər.
Qələmi sınyadı yazı yazanın -
Nə yazı oxunur, nə də ki, dəftər.

Andıra qalmışlar birdi, beşdimi?
Daha gözlərimdə hər şey heçdimi?
Kiminsə yadına adım düşdümü,
Məni kimsələrdən aldımı xəbər?

Dərdləri it kimi düşüb dalımnan,
İstədi çıxarda məni halımnan.
Onu bacardım ki... ölüm-zulumnan
Çulumu çıxartdım sudan birtəhər.

Sazda inildəyib, göynədim neyde,
Xəlbirim ələnilib, fırlanır göyde.
Daha o şövqündən düşüb ürək də -
Daha Ehtirama nə yol, nə səfər.

***

Şükür deyərsiniz - birtəhər çıxsam
Bu gündən o ayın onuna kimi.
Bir quru cəsədam - uçmuş ruhumnan
Ağrıdan inləyən canıma kimi.

Fələkdən saymadım, fələk saymadı,
Mənə haqq elədi heç nə qıymadı!..
Aldı nəyim ki var, gözü doymadı, -
Sordu iliyimdə qanıma kimi.

Nələr arzuladım, nəymiş qismətim,
Özümə çatmadı özəcə söhbətim.
Mən daha kimnənsə barışsam çətin -
Ərşin sultanından, xanına kimi.

Vaxtı hesablayım, məqamı güdüm,
Hardan gəlmişdim ki, hara da gedim.
...Sonuncu sözümü birinci dedim,
Birinci sözümün sonuna kimi.

Alçaq könüllərdir ən uca yerim,
Nə yurdum bəllidir, nə sərhədlərim.
...Yanımdan yol alıb gedən dərdləri
Gələ Ehtiramın yanına kimi.

Avtoportret

Bu adam sevmədi özünü,
Özgələrini sevdi amma...
Ömründə bir xoş gün görmədi,
Əzablı günlər gördü amma.

Başına uçuldu tikdiyi,
Fil çəkəmməyəndi çəkdiyi
Tumurcuqlamadı əkdiiyi,
Gül-çiçək açdı dərdi, amma...

Qaçmasa da bir yol sözündən
Qaçdılar hər yerdə özündən...
Qarışqa idi öz gözündə,
Başqaları bir devdi amma.

Dözüb də hamının nazına,
"Hə" dedi hər şeyin azına.
Can deyib oğluna, qızına,
Çörək yox, ürək verdi amma.

Bəlkə də heç baxtılıq deyilməmiş,
Bugünlük, sabahlıq deyilməmiş
Ölüb yaşamaqlıq deyilməmiş,
Bəlkə yaşayıb öldü amma.

12.09.2011

Elə çox yaşadım

Nə qələt elədim,
gəlib görüb də,
Sürünə-sürünə ömür sürüb də.
Adı dünya olan bu şöğəribdə
Elə çox yaşadım,
çox yaşadım ki...

Məni istəyənlər çoxdan yoxdular,
Bu nədanlar içrə nə azarım var?
Bəs deyirdilər ki, axtaran tapar -
Elə çox yaşadım,
çox yaşadım ki...

Bir gün də görmədim təmtəraqları,
Duydum üzərimdə hər qınaqları.
Sinəmdə gəzdirib çarpaz dağları,
Elə çox yaşadım,
çox yaşadım ki...

Yaş elə alıbdı gözümü neynim,
Demədim bir ürək sözümü neynim.
Yaşada bilmədim özümü neynim,
Elə çox yaşadım,
çox yaşadım ki...

Ay canım

Yaman çox yaşadım mən bu ürəknən,
Sənə dağ çəkmişəm - duydum, ay canım.
Ağıl ucbatından kef eləmişəm,
Özüm öz ağıma taydım, ay canım.

Hacdən, kalvayidan gəlməmişəm ha,
Dünənəm nə üzənən çıxsın sabaha.
Savab eləyib də batdım günaha,
Özümü adamı saydım, ay canım.

Küləyə sovurdum ömrü dən kimi,
Olmadım nəfəsimin bir gün hakimi.
Düşmənin adama etmədiyini,
Mən özüm özümə qıydım, ay canım.

18.10.2013.

Ötür həzin-həzin tütək,
Darayır saçımı külək.
Dur yapış əlimdən bərk-bərk,
Yar, əcəl girləyir məni.

Anama yazdıqlarım

1

Məni ən çox istəyənim,
Ən çox istədiyim adam.
Gözümü açıb dünyada,
Ən öncə gördüyüm adam.

Evim, qalam, bürcüm, dağım,
Arxam, önüm, solum, sağım,
Mənim ən çox yaşatdığım -
Ən çox öldürdüyüm adam.

Mənim ən çox yaşatdığım - Ən çox öldürdüyüm adam

Nədisə

Aşıq İlham Aslanbəyliyə

Səninki çalmaq ha deyil,
Ayrı ələmdi, nədisə.
Sinə üstədən qopan haray,
Dərddi, ələmdi nədisə.

Belə ürək ki, var səndə,
Alışıb yanarsan gündə..
Can ha qalmaz eşidəndə,
Haradı, kimdi, nədisə...

Nə güllüdü gülüstanın,
İncədi sözün dastanının.
O tufan qoparan canın
Eşqə həmdəmdi, nədisə.

Ax bu qara saz, qara saz...
Könüllər yaxmaqdan doymaz.
Ehtiramda tutar qoymaz,
Cadu, tilsimdi, nədisə.

Adam olammadım

Adam çağırıldı mənim də adım,
Mən bu adamlıqdan heç yarımadım.
Gəzdim qarış-qarış, addımbaaddım,
Adamdan bir xəbər alınca qaçdım.

Adam görkəmində, adam biçimdə
Adam sevgisində, adam gücündə
Adam axtarıram adam içində
Adama həsrətli qalınca qaçdım.

Adam ki, gəlmirsə adam belindən,
Tutulub asılmaz adam dilindən.
Adam olamıram adam əlindən,
Bu daşı başıma salınca qaçdım.

Tamarızı qalsam da düzün dalınca
Getmədim çörəyin, duzun dalınca
Qaçmadım şeirin, sözün dalınca
Mən adam olmağın dalınca qaçdım.

***

İçimə qorxu yeriyir,
Ürəyimə yağrı əriyir,
Qaçır, dalımcə yürüyür,
Kor əcəl girləyir məni.

Ömrümə qənəm ömrümə,
Bu dərdin, qəmin ömrümə,
Ələmir həmin ömrümə
Qar, əcəl girləyir məni.

Yaxşı demir, yaman bilmir,
Vaxt tanımır, zaman bilmir.
Rəhmə gəlmir, aman bilmir,
Bir əcəl girləyir məni.

Qanadın üstümə sərrib,
Nəyi varsa, mənə verib.
Dərgahına səcdə edib -
Allahım dediyim adam.

2

Məni ovudarmı xatirələrin -
Səni xəyallarda anıram indi.
Nəfəsin qoymazdı dərd mənə bata -
Dərdimnən canımı yenirəm indi.

Sən vardın, dünyada hər şeyim vardı,
Ömrüm də, günüm də nə bəxtiyardı.
İndi hamın dünya ruhuma dardı,
Özümü kimsəsiz sanıram indi.

Sənsiz nə ünvanım, sənsiz nə adım...
Halıma acıyır uzağım, yadım.
Vaxtında başına dolanmamdım -
Qəbrinin başına dönürəm indi.

3

Bir ana yaşardı, bir vaxt sən adda...
Nisgilin qaldımı görəni, həyatda.
Sızladı, göynədi qohum da, yad da,
Fəryad qopardılar ölümünə də.

Qarından girmədi nə haram, nə şər,
Nə küsüb incidi səndən bir bəşər.
Sağ ikən özünə həsrət çəkdiilər -
Həsəd apardılar ölümünə də.

Nə qəfil yetişdi axır güzərin,
Sən anda yenmədi yənə vüqarın.
Quş tək uçmasaydın, - gül balaların,
Əlac tapardılar ölümünə də.

4

Üzümde su yoxmuş, içimdə qəhər,
Qalmadı canımda nə güc, nə tərər.
Bu qansız dünyayla qaldım bərabər, -
Yaşadım, ay Ana, səndən sonra da...

Yapışib qolboyun dərdnən-amannan,
Qurtardım biryolluq dinnən, imannan.
Ağrıyan ürəknən, titrəyən cannan,
Yaşadım, ay Ana, səndən sonra da...

Elə dünənəcən sən də vardınmı?
Oğlunla, qızınla bəxtiyardınmı?
Sən mənsiz birəcə an yaşayardınmı, -
Yaşadım, ay Ana, səndən sonra da...

Sənsiz bu gündümü, bu həyatımı?
Dözüb dayanıram, zarafatımı?
Xəbərin oldumu, Ruhun şaddımı? -
Yaşadım, ay Ana, səndən sonra da...

Andrey PLATONOV
(Rusiya)

Ana öz evinə qayıtmışdı. O, almanların əlindən qaçmışdı, amma başqa heç bir yerdə qərar tuta bilmədiyindən təzədən doğma yurda qayıtmışdı.

O, iki dəfə alman istehkamlarının arasındakı boş sahənin yanından keçdi, burada nəzarətsiz ərazilər də vardı, o isə kəsə yolla birbaşa gedirdi. Onda qətiyyətlə qorxu hissi yox idi, özünü heç kimdən qorumurdu və xoşbəxtlikdən düşmənlər ona toxunmadı. O, kədərli, başaçıq vəziyyətdə, üzündəki səksəkəli ifadə ilə kor adamlar kimi yeriyirdi. Dünyada nələr baş verir, onun vecinə deyildi, dünyada heç bir şey onu həyəcanlandıra, sevindirə bilməzdi. Çünki onun dərdi əbədi dərddi, bu dərddə heç cür səngiyəsi dərddə deyildi. Ana bütün övladlarını itirmişdi. O, bütün dünyaya biganə idi, küləyin qovaladığı ot saplağı kimi baş alıb hara gəlirdi, gedirdi. Mütləq öz evini görməliydi, o yeri ki, onun övladları orada öldürülmüşdü.

Yolda qarşısına düşmənlər çıxırdı, amma onlar bu yaşlı qadına toxunmurdular. Bu cür dərddə qadınla rastlaşmaq onlara bir az qəribə gəlirdi, onlar insanın bu hala düşməsindən dəhşətə gəlir, onun tezliklə canını tapşıracağından ona əl bulmaq istəmirdilər. Bu cür dəhşətli sifət ancaq vəhşi heyvanları qorxudan adamlarda olur və onları məhv etməyə heç kimin gücü çatmır. Vəhşi heyvan və insan özlərinə bənzəyən adamlarla həvəsle döyüşürlər, zəiflərə isə toxunmurlar. Naməlum qüvvələrin hesabına qalib görünməkdən qorxurlar.

Ana müharibənin dağıtdığı yerlərdən keçib evinə gedirdi. Amma indi bu doğma yerlər bomboş idi, bir kimsə gözü görünmürdü. Divarları gillə süvanmış, sarı boyanmış, fikrə getmiş insanı xatırladan bacası olan, bir ailənin yaşadığı, almanlar tərəfindən çoxdan dağıdılmış balaca evin yerində yalnız kömür qalağı qalmışdı, artıq orada alaqlar boy atmışdı. Qonşuların yaşadığı evlər də, bu qədim şəhər də məhv edilmişdi, ətraf kədər içindəydi, uzaqda isə sükuta bürünmüş torpaq görünürdü. Bir müddətdən sonra vaxtilə insanların yaşadığı yerlərdə otlar bitəcək, külək bu otları döyəcləyəcək, yağış torpağı yuyub aparacaq, insanlardan, canlı həyatdan bir iz qalmayacaq. Onun yer üzündəki əzablarından heç kimin xəbəri olmayacaq, mərhəmət, nəsihət hissi irsən heç kimə keçməyəcək. Çünki artıq burada sağ qalan bir kimsə olmayacaq. Ana bu məhv olmuş həyat üçün dərindən bir ah çəkdi. Amma o, mərhəmətli insan idi, bütün ölənlərin əvəzinə yaşamaq istəyirdi.

Ana yanmış evin soyumuş yanğın yerində yerə çökdü, əlləriylə külü ovucladı. O, öz aqibətini bilirdi, bildirdi ki, tezliklə öləcək, amma bu qismətlə heç cür barışmaq istəmirdi. Axı o, öləndən sonra onun övladlarını kim xatırlayacaqdı?

Ana nəşə düşsə də heç nə dərk etmirdi. Bu vaxt cavan qadın olan qonşusu, əvvəllər dolu bədənlilik olan, indisə zəifləmiş, sakit təbiətli Yevdakiya Petrovna ona yaxınlaşdı; o, iki azyaşlı uşağı ilə şəhərdən çıxmaq istəyəndə yaşadığı yerə bomba düşmüşdü və zavallı uşaqlar tələf olmuşdu, əri isə itkin düşmüşdü. İndi qayıtmışdı ki, uşaqlarını dəfn eləsin və öz əcalını burada gözləsin.

- Mənim dərdim səninkindən çoxdur. Mən əvvəllər də dul olmuşam. - Mariya Vasilyevna dedi. - İki oğlum isə kəndin kənarında həlak olub. Faşistlər Petropavlovkadan Mitrofan yoluna çıxanda onlar fəhlə batalyonunda imişlər... Qızım isə məni götürüb çıxdı, ayağımız hara, başımız da ora, baş alıb getdik. Qızım məni çox sevirdi, sonra başqalarını sevdi, hamını sevdi... Onun üstünə əyləndə o, yaralı idi, sonra öldü. Onu da yuxarıdan, qırıcı təyyarədən vurdular. Mənsə geri qayıtdım. İndi mən də ölü kimi bir şeyəm...

- Mənimkiləri də tankla əzdlər? - Mariya Vasilyevna soruşdu.

- Səninkiləri? - Dünya dedi. - Heç fikir vermədim... Hamısı kənddə, yolun qırağında basdırılıb, gedib görərsən. Mən iki ağac parçasından xaç düzəldib ora sancdım, amma bu, işə yaramayacaq. Sən dəmirdən bir xaç düzəltmərsən. Adamlar ölümləri tez unudurlar...

Hava qaralmağa başlayan da Mariya Vasilyevna ayağa qalxdı, qoca idi, tez yorulurdu. Dünya ilə sağollaşdı və övladlarının basdırıldığı yerə tərəf yollandı.

O, iyirmi üç yaşın, Vasili isə iyirmi yeddi yaşın içindəydi. Qızımın isə on səkkiz yaşı vardı, on doqquza keçmişdi. Dünyən onun ad gününü idi... Ürəyimin yağını əritdim onlar üçün, qanımı verdim, amma onlar öldüsə, demək, mənim qanım azlıq edib, onları qoruya bilməmişəm. Onlar bu dünyaya gəlməyi məndən xahiş etməyiblər. Onları doğmuşam ki, yaşasınlar. Görünür, dünya uşaqların yaşaması üçün hazır deyilmiş... Biz heç nə edə bilmədik! Onlar burada yaşaya bilmədilər. Başqa yer də yoxdur. Bəs biz nə edə bilərdik? Bu göyün altında tənha yaşamağın da bir mənası yoxdur.

O, üzünü torpağa söykədi, torpaq sükut içində idi.

- Yatırlar, - ana pıçıldadı. - Öl-mək onlar üçün çətin olub. Onları qırıb çatıblar. Eybi yox, mən gözləyərəm, qoy yatsınlar. Bundan sonra mən onlarsız yaşaya bilmərəm...

Ana üzünü torpaqdan ayırdı, bir anlıq ona elə gəldi ki, qızı Nataşa onu çağırırdı: o, ətrafı dinşədi, sanki bu səs onun zəif iniltisi idi. Ana qızını görmək ümidilə səsin gəldiyi çöllüyə tərəf boylandı. Onun qızı haradadır? Bəlkə bu səs ananın ürəyindəki xatirədən gəlir?

Sonra ana mürgülədi və torpaq topasının üstündə uzanıb yatdı.

Gecənin bir ələmi uzaqlardan, döyüşlər gedən tərəflərdən topları səsi gəldi. Mariya Vasilyevna oyandı və topları gurultusunu dinlədi. "Yəqin bizimkilərdir, yaxınlaşırlar. Qoy tez gəlsinlər, özlərini yetirsinlər" deyər düşündü. Ana yenə torpağa uzandı ki, övladlarına bir az yaxın olsun. Onlarsa susurdular.

Günorta rus tankarı Mitrofan yolunda göründü və yanacaq doldurmaq, ətrafı müşahidə etmək üçün qəsəbənin yaxınlığında dayandı. Qızıl əsgərlərdən biri tanklardan aralanaraq azadlıq Günəşinin isitdiyi torpağın üzərində gəzişməyə başladı.

Əsgər iki ağac budağından düzəldilmiş xaçın kənarında torpağın üstünə uzanmış bir qarı gördü. Ona tərəf əylədi və nəfəsini dinlədi. Sonra qadını arxası üstə çevirdi, qalağını onun sinəsinə söykədi. "Ürəyi dayanıb", əsgər hər şeyi bildi və meyitin donuq üzünü kətan parça ilə örtüdü:

- Rahat yat, - qızıl əsgər anayla vidalaşdı, - başqa birisinin anası olsan da, mən də sənəz yetim qaldım.

Tərcümə edən: Kənan HACI

Ana

(hekayə)

- Salam, Mariya Vasilyevna, - Yevdakiya Petrovna dedi.

- Bu sənə, Dünya? Otur yanımda, bir az söhbət edək. Bir az saçların bitini təmizlə, gör nə vaxtdır çimmirəm, - Mariya Vasilyevna qonşusunu görüb dil açdı.

Dünya dinməz-söyləməz onun yanında oturdu. Mariya Vasilyevna başını onun dizlərinə üstünə qoydu və qonşusu onun başını bitdirməyə başladı. Bu məşğuliyyət hər ikisinə rahatlıq gətirdi; biri canı-dildən işləyir, o birisi isə yumşaq dizin üstündə sakitcə mürgüləyirdi.

- Səninkilərin də hamısı öldülər? - Mariya Vasilyevna soruşdu.

- Hamısı! - Dünya cavab verdi. - Səninkilər də?

- Hamısı. Heç kimim qalmadı, - Mariya Vasilyevna dedi.

- İkimiz də eyni dərddəyik, - Dünya özünə həmdərd tapdığından bir az yüngülləşdi.

- Sən neyləyə bilərsən ki?! Mən də sənənin günündəyəm, - Dünya dedi. - Mənimkilər də ölüb, səninkilər də. Mən səninkilərin harada basdırıldığını bilirəm, öz gözlərimlə görmüşəm. Bütün ölənləri sürüyüb bir yerdə basdırdılar. Əvvəlcə öldürülənləri saydılar, siyahı tutdular, bizimkiləri kənara tulladılar, öz ölümlərini isə ayrıca bir yerdə düzdülər. Sonra bizimkiləri soyundurub onların üstlərindəki əşyaları topladılar, kağıza nəşə qeyd elədilər. Sonra isə meyitləri sürüyüb dəryəyə quyladılar...

- Heç olmasa, qəbir qazdılar? - Mariya Vasilyevna nigaran-nigaran soruşdu. - Qəbir dərin qazılısaydı, onlara isti olardı!..

- Yox əşi, nə qəbir? Mərhəminin oyduğu bir dərdə idi. Onların qəbir qazmağa həvəsi, vaxtı nə gəzir? Hələ dəfn olunmayanlar da oldu, onların da üstündən tankla keçib torpaqla bir etdilər. Dünya məlumat verdi. Rəhmətliklər,

yəqin indi üşüyürlər. Yalnız ölümlər bu əzaba dözə bilirlər, soyuq torpaqda əbədi çılpaq uzananlar...

• **ddiaları, səbəb göstərdikləri, yeritməyə çalışdıqları nəzəriyyələr, sistemin sənətə qarşı basmaqəlib yanaşmasıyla eyni idi. Yazıcılarından əndrabadi şeylər yerinə, ictimai mesajlar tələb edirdilər; onların baxış bucağına görə bir kitab ancaq insanların rifahına xeyir verirsə, dəyərli idi. Onların bu coşğunluğunda dəhşətli bir problem vardı. Səmiyyətlə, cəsarətlə, azadlıq və bərabərliyin tərəfindəydilər, amma sənəti aktual siyasətin boyunduruğu altına vermək istəyib, paradoks əmələ gətirirdilər. Çarların gözündə yazıcılar dövlətin xidmətçisiydisə, radikal tənqidçilərin gözündə də kütlələrin qulluqçusu idi. Nəhayət, bizim zamanımızda yeni növ bir rejim, kütlə fikriylə dövlət fikrini Həgelçi bir sintez içində birləşdirəndə, bu iki düşüncə xəttinin qovuşub güclərini birləşdirməsi qaçılmaz oldu.**

Vladimir Nabokov

kiçik insanları, məmləkətin əxlaqını düzəltmək istəyən realist bir əsərdə fantaziya istifadənin qeyri-mümkünlüyü idi. Fəqət, radikal tənqidçilər həm pyesdə, həm də romanda rüsvətxorluğa, bayağılığa, ədalətsizliyə, köləliyə yönəlmiş ittihamlar tapdılar. Qoqolun əsərlərinə inqilabi məzmun geyindirildi və

müjdəçisi olan Andrey Bely, simvolist Aleksandr Blok və bir neçə avanqard şair üzə çıxdı. Liberal inqilabdan heç 20 il keçməmişdi ki, bolşevik liderlər Kerenskinin demokratik rejimini yıxıb, rəsmən öz rejimlərini başladanda, bir çox rus yazıçısı mühacirətə getdi, bəziləri, məsələn, futurist şair Mayakovski getmədi. Xarici müşahidəçilər inkişaf etmiş ədəbiyyatla inkişaf etmiş siyasəti bir-birinə qarşıdirmış, xaricdəki sovet propaqandası da bu qarışıqlığa həvəslə girişmiş, onu dəstəkləyib canlı tutmuşdu. Əslində Lenin sənət məsələlərində son dərəcə cahil bir burjuaydı və sovet hökuməti lap əvvəldən ibtidai, regional, siyasi, polis nəzarətində, açıq-aşkar mühafizəkar və basmaqəlib bir ədəbiyyat mühiti yaratmışdı. Köhnə idarəçiliyin pört, istəksiz, şaşqın davranışlarının əksinə, sovet hökuməti heyranedici dürüstlüklə ədəbiyyatın dövlətin xidmətindəki bir vasitə olduğunu elan etdi; son qırxdır ildə şairlərlə polis arasında bu məsəd razılığa çəx ustalıqla davam etdirildi. Nəticə etibarilə sovet ədəbiyyatı deyilən şey ortaya çıxdı, bu ədəbiyyat klise burju ədəbiyyatı üslubundadır və hökumətin bu və ya digər fikrini sözbəxanlıqla şərh edərkən, ümitsiz monotonluğa düşər olub.

və siyasi proqresin ədəbiyyatda öz yerini tapacağını deyirdilər. Bir gün dərsin mövzusu "fabriklər" olacaqdı, sonra "tarlalar", sonra "sabotaj", nəhayət, "Qızıl ordu" və s. (nə gözəl çeşidlilikdi!) Sovet romançısı nümunəvi xəstəxanalardan nümunəvi mədənlərə, bəndlərə qədər hər şey haqqında təmtəraqlı sözlər deyərək, təriflər yağdırdığı bir sovet qəhrəmanı düz kitab nəşr olunanda yerlə-bir edilsə, müəllif hər saniyəsinə can qorxusu içində yaşamağa başlayırdı.

Qırxdır illik mütləq hakimiyyət dönmə boyunca Sovet hökuməti sənətin kontrolunu heç əldən vermədi. Arabir nə olacağını görmək üçün vintləri bir az boşaldırdılar, xaricdəki optimistlər də bu yeni kitabı ictimai protest kimi alqışlayırdılar. "Don çayında yeni heç nə yoxdur", "Şeytanlar yalnız çövrəklə yaşayar", "Zedin daxması" kimi bestsellerlər arasına girmiş düşük kitabları hamımız yaxşı tanıyırdıq. Əcnəbi tənqidçilərin "güclü" və "diqqətçəkici" kimi qiymətləndirdikləri bu romanlar, əslində, dağ boyda kliseyə, intəhasız səthliliklə doluydular. Fəqət, əfsus ki, bir sovet yazıçısı ədəbiyyat sənətində müəyyən səviyyəyə, məsələn, hər hansı bir ad çəkmək üçün deyək ki, tutalım, Upton Levis səviyyəsinə çatsa belə, dünyanın ən cahil qruplaşması olan Sovet hökumətinin fərdi axtarırlara, yaradıcı cəsarətə, yeni, orijinal, çətin, qəribə şeylərə yaşamaq şansını verməyəcəyi həqiqəti dəyişməz olaraq qalır. Yaşlı diktatorların dünyadan köçüb getməklərinə aldanmayın, Leninin yerinə Stalin keçəndə, dövlətin fəlsəfəsində zərrə qədər dəyişiklik ol-

(Əvvəli ötən sayımızda)

XIX əsrin 20-30-cu illərində sənətçilərlə tənqidçilər arasında baş verən toqquşmanın ən yaxşı örnəklərindən biri Rusiyanın ilk böyük şairi Puşkinin başına gələnlərdi. Başda Çar Nikolay olmaqla, hökumət adamları, son dərəcə həyasız, özbaşına və bədnəyyət seirlər yazan Puşkinə dəlicəsinə əsəbləşirdilər; onların fikrincə, o, yazmalıdırsa, heç olmasa dövlətin yaxşı bir qulluqçusu kimi davranıb, basmaqəlib şeylərə difiramb-lar-təriflər yazmalıydı. Puşkinin misralarında orijinallıqda, cismani fantaziyalarındakı cürətkarlıqda və irili-xırdalı bütün tiranlarla məzələnmək meylinə təhlükəli bir düşüncə azadlığı sezilirdi. Kilsə onun sərbəstliyinə təəssüf edirdi. Polislər, yüksək rütbəli dövlət məmurları, hökumətdən maaş alan tənqidçilər onun səthi bir şair olduğunu deyirdilər. Dövrünün ən təhsilli adamlarından biri olan Puşkin, qələmini dövlət idarələrindəki danıxdırıcı sənədləri kopyalamağa sərf etmədiyi üçün, Qraf Fişqırq tərəfindən cahil, General Nəsihət tərəfindən başiboş kimi damğalanmışdı. Dövlət Puşkinin dühasını boğmaq üçün onu sürgünə göndərmiş, yazdıqlarını vəhşicəsinə qayçılamış, onu dayanmadan sıxma-boğmaya salmış, ata kimi qulağını dartmış, nəhayət, şairi kralpərəst Fransadan gəlmiş bir macəraçıyla ölümünə duələ təhrik edən cındırların saçına tumar çəkmişdi.

Eyni zamanda, mütləq monarxiyaya baxmayaraq, çox oxunan nəşrlərdə inqilabi fikirlərini, ümidlərini dilə gətirməyi bacaran və Puşkinin son illərində əməllicə özünü tutmuş, təsir dairəsi böyük olan radikal tənqidçilər, xalqın və ictimai işlərin qulluğunda durmaq əvəzinə, dünyadakı hər şey haqqında son dərəcədə avara və xəyalpərəst seirlər yazan, maraq dairəsinin müxtəlifliyi ilə, irili-xırdalı

Rus yazıçıları, senzorlar və oxucular

(Rus ədəbiyyatından mühazirələr)

tiranlara atdığı gəlişigözəl, həddən ziyadə gəlişigözəl atmacalarla onları gözdən salan bu adama dəli kimi qəzəblənirdilər. Misralarında cəsarəti aristokratik bəzək kimi görürdülər, məsafəli sənətçi mövqeyini ictimai günah sayırdılar; yazıçılığı biabırçı, amma siyasi fəaliyyətləri yaxşı olan bu adamların fikrincə, Puşkin dayaz şair idi. 60-70-ci illərdə məşhur tənqidçilər, ictimaiyyətin kumirləri, Puşkinə "zırrama" dedilər; məxsusi təkrar edə-edə dedilər ki, rus xalqı üçün bir cüt çəkmənin əhəmiyyəti dünyadakı bütün Puşkinlərdən, Şekspirlərdən önəmlidir. Rusiyanın bütün şairləri haqqında ifrat radikal-larla ifrat monarxistlərin dediyi fikirləri tutuşdursanız, dəhşətli bənzərliyi görəcəksiniz.

30-40-cu illərdə Qoqolun başına gələnlər bir az fərqliydi. Əvvəla, deyim ki, "Müfəttiş" pyesiylə "Ölü canlar" romanı Qoqolun öz fantaziyasının məhsuludur; onun bənzərsiz xortdanlarla dolu şəxsi kabuslarıdır. Bu əsərlər Qoqolun zamanındaki Rusiyanın rəsmi deyil və ola bilməz də, çünki hər şey bir tərəfə, Qoqol Rusiyanı yaxşı tanıyırdı. Zətan "Ölü canlar"ın davamını yazarkən uğursuzluğa düşməsinin səbəbi əlində kifayət qədər faktın olmaması və

mühafizəkar partiyada çoxlu dostu olan, qanunlara sayğılı, ürək vətəndaş Qoqol o qədər qorxdı ki, sonrakı əsərlərində pyesin və romanın inqilabililiyi bir tərəfə dursun, əslində, yazdıqlarının dini ənənəyə və gələcəkdə inkişaf etdirəcəyi mistisizmə uyğun olduğunu isbat etməyə girişdi. Dostoyevski cavanlığında sadəlövhcəsinə bəzi siyasi işlərə girişdiyi üçün sürgünə göndərilmiş, edamın bir addımlığından qayıtmışdı, fəqət sonradan yazılarında təvəzökarlığın, təslimçiliyin və çiləkeşliyin fəzilətlərini öyməyə başlayanda, radikal tənqidçilər tərəfindən kağız üzərində qətlə yetirilmişdi. Həmin tənqidçilər "kübar xanımların sevgi macəralarını yazır" – dedikləri Tolstoya da vəhşicəsinə hücum çəkildilər, özünəməxsus bir inanc sistemi yaratdığı üçün kilsə onu kafir elan etdi.

Bu örnəklər, elə bilirəm, kifayətdir. XIX əsrdə yaşamış bütün böyük rus yazıçıları, təxminən bu qəribə "iki daşın arasında qalma" halında olublar.

Sonra möhtəşəm XIX əsr bitdi. Çexov 1904-cü ildə öldü, Tolstoy 1910-cu ildə. Ardınca yeni yazılar nəslə, sonuncu günəş partlayışı, istedad fırtınası oldu. Inqilabdan əvvəlki bu iyirmi ildə, nəsrədə, şeirdə və rəsmədə modernizm böyük irəliləyiş yaşadı. Ceyms Coysun

Qərb faşistlərinin ədəbiyyatdan istədikləri ilə bolşeviklərin ədəbiyyatdan istədikləri arasında elə də ciddi bir fərqin olmaması maraqlıdır. Bir sitat gətirəcəyəm: "Sənətçinin şəxsiyyəti azad, məhdudiyətlər olmadan inkişaf etməlidir. Lakin istədiyimiz bircə şey var: İncancımızın qəbul edilməsi." – böyük Nasistlərdən biri olan, Hitler Almaniyasının Mədəniyyət naziri Dr.Rosenberg belə demişdi. Başqa bir sitat: "Hər sənətçinin azad yaradıcılıqla məşğul olmaq haqqı var, fəqət kommunistlər, onu planlarımız çərçivəsində idarə etməyə məcburdur." Bu da Leninin sözləridir. Bunların hər ikisi konkret mənlərdən götürdüyüm sitatlarıdır, vəziyyət bu qədər kədarli olmasaydı, aradakı oxşarlığa baxıb qəhqəhə çəkə bilərdik.

"Qələmlərimizi biz yönləndiririk" – deməli, kommunist partiyanın əsas qanunu bu idi; bu yolla "həyati olan" ədəbiyyatın istehsal edilməsini istəyirdilər. Qanunun karuselvari gövdəsində həssas dialektik nöqtələr vardı: növbəti addım, yazıçının əsərlərini ölkənin iqtisadi sistemi kimi başdan-ayağa planlaşdırmaq idi, kommunist idarəçilər saxta təbəssümlə bunun yazıçıya "sonsuz mövzu çeşidliliyi" vəd etdiyini, çünki hər ekonomik

madı; Kruşçevin, Xruşçovun, ya da adı hər nədirsə, onun iqtidarında da heç nə dəyişmədi. Xruşçovun yaxın zamandakı bir partiya iclasında dediklərinə baxaq (iyun 1957-ci il). Belə deyib: "Ədəbiyyat və sənət sahəsindəki yaradıcı işlər, kommunizm üçün aparılan mübarizənin ruhuyla çulğuşmalı, sosialist şüuru və qrup intizamını inkişaf etdirməlidir." Bu tayfa üslubundan, təntənəli dildən, didaktik cümlələrdən, qəzetə müsahibə vericəsinə səsləndirilmiş çıxışların çoxalmasından ləzzət alıram.

Yazıçının fantaziyasına və azad iradəsinə konkret sərhəd qoyulduğu üçün, bütün proletar əsərlər xoşbəxt sonluqla, sovetlərin zəfəriylə bitməlidir, deməli, yazıçı, kitabının necə bitəcəyini oxucu bilməsin deyər, maraqlı bir süjet yaratmağa çalışarkən, it zülmü çəkməlidir. Həyəcanlı anqlosakson romanlarında pis adam adətən, cəzasını çəkər, güclü sakit oğlan, adətən, gücsüz boşboğaz qızın saqqızını oğurlayar; lakin qərb ölkələrində axmaq ənənəyə uyğun olmayan hekayələri yasaqlayan qanun yoxdur; buna görə də həmişə pis, amma romantik adamın cəzadan yaxasını qurtaracağını və yaxşı, amma danıxdırıcı adamın da kəpizli qadın qəhrəman tərəfindən aşığılanacağına ümid edirik.

Ardı var
Tərcümə QİSMƏTİndir

Mario LUTSI
(İtaliya)

Lirik əsərin tərcüməsi, həqiqətən də, iki müəllif arasında hansısa "gözəgörünməz razılışma" əsasında baş tutur. Bu razılışmaya bir çox güzəştlərdən sonra nail olunur. Bu güzəştlər həm əsəri tərcümə edilən şair tərəfindən, həm də qərar verən, həlledici rol oynayan şair-tərcüməçi tərəfindən qarşılıqlı müqavimət və əsassız iddialardan sonra əldə edilir. Şairlərin yerdəyişmə etməsi tamamilə mümkündür. O zaman artıq birinci müəllif ikinci müəllifi tamamlamaqla, təsdiqləməklə kifayətlənir. İkinci müəllif isə ehtiyatla onun analoqunu yaratmağa cəhd göstərir. Tərcümə sərbəstliyi və orijinala sadıqlıq hər zaman təzyiqlə üzləşir və ya bir şairdən başqa şairə keçir... Yekunda bütün əməliyyatlar uğurla başa çatdıqdan sonra biz artıq kimin qurban, kimin cəllad olduğunu ayırd edə bilirik. Bu incə poetik duel qeyri-proporsional sirlə doludur. Duelin şərti çoxdur: onu yalnız tərəflərdən biri qəbul edir və onların müşahidəsi hər iki tərəfin vicdan məsələsidir.

Tərcümə ardıcılığı

Tərcümədə ardıcılıq şifahi tərcümənin növlərindən biridir. Bu, danışan adamın nitqində verdiyi fasilələrdir ki, bu da tərcüməçi üçün çox əhəmiyyətlidir. Belə fasilələrə, bir qayda olaraq, az yol verilir. Belə ki, peşəkar tərcüməçi, artıq fikir səsləndiriləndə onun tərcüməsini beynində formalaşdırır və fasilə zamanı səsləndirir.

Şifahi ardıcıl tərcümə işinə, adətən, çox da böyük olmayan tədbirlərdə ehtiyac duyulur. Bu tərcümə növü mobil xarakterli kommunikasiya növlərində, tez-tez baş tutan səfərlərdə, sənaye obyektlərindəki iş prosesində, ekskursiyaçının danışdıqlarında və sair hallarda çox effektivdir. Tədbir, adətən, ardıcıl tərcümənin köməyi ilə baş tutur.

Ardıcıl tərcümə ilə sinxron tərcümənin üstünlükləri və çatışmazlıqları da var.

Ardıcıl tərcümə - müəyyən bir mətni qavradıqdan sonra bu mətnin pauzaları arasında olan şifahi tərcümədir.

Ardıcıl tərcümə orijinal mətnin reallaşdırılma formasına görə fərqlənir. Şifahi mətnin yazısında olan ardıcıl tərcümə bunlardır:

- Şifahi mətnin abzas-cümlə tərcüməsi;
- Yazılı mətnin görmə-müşahidə tərcüməsi.

Tərcümənin xüsusiyyətləri

Beləliklə, tərcümə zamanı ən azı nəzəri cəhətdən – tərcümə dilemmasının öz-özünə həlli üçün lirika-yol verilir. Tərcümə zamanı pyeslərdəki şeir mətnləri mümkün qədər minimuma endirilir. Burada tərəflərin mübarizliyi artıq tək-gizlin xarakter daşımır. Bu, üzərinə münsiflər məhkəməsi rolunu götürmüş şahidin meydana çıxması ilə izah edilir. Lakin o, məsələni edilən cəhdlərin mümkünlüyü və ya mümkünsüzlüyü çərçivəsində həll etdiyi kimi, onun faydası və fəaliyyəti məsələsini də çözməklə məşğul olur. O, öz qərarını dərhal praktiki sübutlarla təsdiqləyir. Bu şahidin səhnə olduğunu demək a z d i r .

Başqa cür demək heç mümkün deyil. Səhnə o kapillyar dramaturgiyanı elə gizlədir ki, oxu zamanı həqiqi dramaturji poeziya mətnin "anbar"ında gizlədir: həm özündəki ideyalar səviyyəsində, həm də ayrı-ayrı personajların nitq xarakterinin səthiliyində. Başqa sözlə desək, səhnə, tərcüməçiyə dramaturgiyanı tamamlayan güclə sezilə bilən daxili mənanın süjetdənkənər inkişafını hiss etməyə və onun aydın görünən naxışlarını səhnənin "səki"sinə çıxarmağa imkan verir. Eynilə belə əqibət tərcüməçinin əsərini və onun səhnə taleyini də gözləyir.

Şekspiri tərcümə etmək mənim üçün çox böyük təcrübədir. Buna görə təleyimə minnətdaram. Bu təcrübədən belə nəticəyə gəldim ki, ilk baxışdan haqsız yerə edilmiş leksiki səhvlər və uyğunsuzluq, zəif və ya artıq ton bilavasitə səhnə boşluqlarında ifadə edilir, bu və ya başqa personajın "qara dəliyindən" (hətta bir anlıq və ya ümumiyyətlə hədisələr zəncirindən ayrılmış vəziyyətdə olur, ya da öz rolunu davam etdirmək üçün inandırıcı səhnə arqumentləri tapa bilmir) bilinir ki, bu da personajların bir-biri ilə davranışında çəşqınlıq yadır.

Dramaturji poeziyanın dili, şübhəsiz ki, dili, səhnə hərəkətinin bünövrəsidir. Yalnız mətnin reallığından səhnə reallığına keçdikdə hər mətnin nə dərəcədə səhnə mahiyyətli olması görünür. Səhnə seysmoqraf kimi, pyesin dilindəki energetik təkanları edir. O, dramatik sözün – tamamilə açılan, yalnız reallığı qoruyaraq özünəməxsus təbiətini fiziki cəhətdən təsdiqləyən bu hərəkət sözünün, potensial bütövlüyün (bununla, demək istəmirəm ki, əgər ekspressiya (ifadə qüvvəsinə) həddindən artıq dayaq sözə və ya jestə üstünlük verərsə ən yeni teatrın cəhdləri bu uyğunluğu poza bilər) tamamilə açılmasına səbəb olur. Əgər tərcüməçinin və orijinal mətnin dayandığı səhnə məhkəmə olsaydı, nə orijinaldakı sözlər, nə də tərcümə xətalərindəki itkilər gözədən qaçardı. Ona görə də, mənim üçün çox vacibdir ki, gərək dramaturji poeziya tərcüməçisi səhnədə işləyənlərin hamısı ilə və bütün mövzularla sıx əlaqədə olsun və onun hazırlığında fəal iştirak etsin.

1982

"Qurani-Kərim"i yapon dilinə tərcümə edən ilk müsəlman mütercim

○ 1920, 1937 və 1950 – ci illərdə Qurani-Kərimin yapon dilinə üç tərcüməsi çap edildi. 1957-ci ildə isə Quranın ərəb dilindən birbaşa yapon dilinə tərcüməsi işıq üzü gördü. Amma bu tərcümələr qeyri-müsəlman, yapon alimləri tərəfindən həyata keçirilmişdi. Buna görə də, inamla demək olar ki, Ömər Mita Quranı yapon dilinə tərcümə edən ilk müsəlmandır.

Cənub-Şərqi Asiyada islamın yayılması ilk dəfə Çin sərhədlərindən başladı. Bundan sonra islam dini Hindistan və İndoneziyaya ayaq açdı. İslam dininin 15-ci əsrdə Filippində yayılmasının qarşısı ispanlar tərəfindən alındı. O dövrdə yaponlar buddist (bütperəst) idilər. 19 -cu əsrin axırlarında müsəlman malyaylar Yaponiyaya hicrət etdilər. 1890-cı ildə Osmanlı Türkiyəsi yaponlarla diplomatik əlaqələr yaratmaq üçün Yaponiya sahillərinə öz hərbi dəniz qüvvələrini göndərdi. Bu kimi qarşılıqlı əlaqələr yaponlar üçün islam və müsəlmanlarla daha yaxından tanışlığa zəmin yaradırdı.

Kutaro Yamauka Həccə gedən ilk müsəlman yapon olub. O, Hindistanın Bombay şəhərində yazıçı Əbdürrəşid İbrahimlə tanış olduqdan sonra islam dinini qəbul edib, adını Ömər Yamauka adına dəyişib. Yamauka 1938-ci ildə Tokioda məscid də tikdirib.

Bolşevik inqilabı və Birinci dünya müharibəsi zamanı Rusiya və Orta Asiyadan türkmən, özbək, tacik, qırğız və qazaxların köçməsi Yaponiyada müsəlmanların sayının artmasına səbəb oldu. Onlara Yaponiyada sığınacaq verildi. Elə bu zamandan da yaponlar islam dininə meyil etməyə başladılar.

Müsəlmanların sayı çoxaldıqdan sonra Yaponiyanın müxtəlif şəhərlərində məscidlər tikildi. Onlardan biri də "Kubeh" məscididir. Bu məscid 1935 –ci ildə inşa edilib. Hal-hazırda Yaponiyada 40-a yaxın məscid və 100-dən çox namazxana (müsəlla) var.

İkinci dünya müharibəsi zamanı yaponların Çinə və Asiyanın cənub-şərqi dövlətlərinə hücumundan sonra yapon hərbiçilərinin bir çoxu ölkələrinə dönərkən artıq müsəlman idi. Yaponiyanın ilk islam təşkilatı "Yapon müsəlmanlar birliyi" adı ilə 1953-cü ildə təsis edilib.

Əsl adı Riviçi Mita olan Ömər Mita 1892-ci ildə Yaponiyanın Yamaquçi şəhərində, bütperəst samuray ailəsində anadan olub. 1916-cı ildə Yamaquçidə İqtisad kollecini bitirən Riviçi Mita sonralar Çinə səfər edib, çin dilini öyrənib. Burada o, çinli müsəlmanlarla ünsiyyətdə olub. O, müsəlmanların həyat tərzindən xoşlanırdı. 1920-ci ildə, 28 yaşında olarkən "Çində İslam" adlı məqalə yazaraq Yaponiyada çıxan "Uzaq Şərqdə iqtisadi tədqiqatlar" jurnalında çap etdirdi. Bu məqalə onun islamla bağlı ilk diqqətəlayiq işlərindən biri idi.

Riviçi Mita, Hacı Ömər Yamauka ilə də görüşüb. Bu görüşdən sonra Hacı Ömər Yamauka islamı təbliğ etmək üçün bütün Yaponiyaya səfər etdi. 1912-ci ildə Yamauka islam və Həcc səfəri haqqında müxtəlif kitablar yazdı. 1921-ci ildə Riviçi Mita ikinci dəfə Hacı Ömər

Yamauka ilə görüşdü ki, islam haqqında ondan daha çox şeylər öyrənsin. Bu görüşlərin nəticəsində Riviçi Mita 1941-ci ildə 49 yaşında olarkən, müqəddəs islam dinini qəbul edərək özünə Ömər adını götürdü.

O, altmış yaşında qərara aldı ki, ömrünü bütünlüklə islama həsr etsin. Bu zaman ərəb dilini də öyrəndi.

O, 1958-ci ildə müqəddəs Həcc ziyarətinə müşərrəf oldu. 1960-cı ildə Yapon Müsəlmanları Cəmiyyətinin sədrinin vəfatından sonra Cəmiyyətin sədrliyini öz öhdəsinə götürdü.

O, bu cəmiyyətə sədrlik etdiyi zaman islami zəmində "İslamı tanımaq", "İslamla tanışlıq" və s... kitabları yazdı və bir sıra dini ədəbiyyatı yapon dilinə tərcümə etdi.

O, 1968-ci ildə Quranın tərcüməsini kamilləşdirərək ilk nüsxəni yoxlama baxış üçün Yapon Müsəlman birliyinə təqdim etdi. 1970-ci ildə bu tərcümənin yoxlanılmış nüsxəsi Məkkənin Dünya İslam cəmiyyətinə göndərildi. Bu nüsxə burada yoxlama baxışdan keçdikdən sonra təsdiq edildi.

Nəhayət, müsəlmanların müqəddəs kitabının tərcüməsi üzərində on iki il işlədikdən sonra 1972-ci ildə Qurani-Kərimin yapon dilində tərcüməsini ərəbcə mətni ilə birlikdə Takumi Kubu nəşriyyatında çap etdirdi.

Hacı Ömər Mita 1978-ci ildə 82 yaşında vəfat etdi.

Tərcümə: NARINGÜL

Bu payız Riqanın sənət aləmini xüsusi qonaq – Azərbaycandan olan 23 yaşlı Məryəm Ələkbərli bəzədi. O meyvələrdə, peyzajlarda, portretlərdə və naturalarda işığı çəkir, şüurlarıdakı kölgələrin parçalarını paylaşır. Onda Daun sindromu var. Ata-anası onu çox sevirlər. İstedadı və öz həyatının parçalarını əks etdirən rəsmləri ilə diqqətləri özünə cəlb edir.

İnamlı baxışlarında həm də bir ürəklik, təvazökarlıq hiss olunur. Sanki bu qara saçlı qızla bəyaz göyərçin də həmfikir, o da yatmaq istəmir bu gecə, ulduzları seyr etməyi xoşlayır.

Bu payız Rıqa birjasında seyrçiləri sərgiyə dəvət edən afişanı Məryəm Ələkbərli "Məryəm və göyərçin" əsərindən bir fraqment bəzəyirdi. Açıq mərasimi cənublulara xas tərzdə, təntənəli oldu. Azərbaycandan böyük nümayəndə heyəti – Məryəmin atası, anası, fotoqraflar, operatorlar, jurnalistlər və daha kimlər, kimlər... gəlmişdi. Royal arxasında əyləşmiş Azərbaycanın ən yaxşı pianoçusu bir saata yaxın davam edən konsert proqramı ilə çıxış etdi.

Tədbirdə yerli sənət adamlarından Xelena Demakova və Berlin Rəssamlıq Akademiyasının müəllimi İnqa Şmidt çıxış etdilər. Sonra başqa çıxışlar da oldu.

İşıqdan qaranlığa

Məryəm əllərini dinməzəcə bir-birinin üstünə qoyub valideynlərinin arasında sakitcə oturmuşdu. Heç cür anlamaq olmurdu ki, rəssam qız bu sevgi, xeyirxahlıq, şafqət dolu sözləri dinləyir, yoxsa, onun xəyalları və hissləri bu dəqiqə yalnız ona tanış olan hansısa dənizlərdə dolayır. Elə təsəvvür yaranır ki, sanki mənim ona bağışladığım payızgüllü çiçəyinin saplağı onun kövrək barmaqlarına ağırlıq edir. Yaxşı ki, azərbaycanlı gülürüz bir qız köməyə gəlib çiçəyi ondan aldı.

Belə insanlarla assosiasiya olunan hissələrdən biri də sükutdur. Yetmişinci illərdə açıq boz rəngli palto geyinmiş bir kişinin oğlu ilə parkda gazintisini xatırlayıram. Oğlanın yaşını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkirdim, onda da eyni xəstəlik vardı. Mənə onun yanından ötüb keçmək xoş deyildi, amma tərslikdən, onlarla yenidən və bir daha qarşılaşmalı olurdum. Mən özümü çox narahat hiss edirdim, kədərlənir, utanırdım.

Mən bunları sərginin açılışında pianoçunun virtuoz ifasını dinləyəndə və Məryəmin rəsmlərinin reproduksiyaalarına tamaşa eləyəndə xatırladım. Və ilk dəfə hiss elədim ki, bambaşqa olan, danışmayan bu adam, əslində sənər. Mən onun səsinə avtoportretindən baxan gözlərinin rəngindən və sanki sıxıb içinə çəkəcəyiniz qədər bol-bol olan cənub işığı süzülən şirəli meyvələrin parlaqlığından duyurdum. Əllərində musiqi alətləri olan qızlar sərbəst və azad idilər. Bir də yaşantıların çalarları – sədaqətdən tutmuş abır-həyanın doğurduğu gizlənmək arzusu na qədər tanış olan qara saçlar, utancaqlıq və küskünlük...

Bəli, Məryəmin işlərində qara rəng var, lakin bunu Roma Universitetinin müasir incəsənət üzrə professoru öz çıxışında belə izah eləmişdi: «Məryəmdə baş qaldıran daxili tələbat artıq bizə tanışdır. Gizlinlər isə aşkar edilməlidir və ola bilsin ki, onlar bəzən üstünlük təşkil edən qara rəngin (isti/soyuq, parlaq/solğun, işıqlı/tünd) altında gizlənilir. Yəni qara rəng, sadəcə, dekorativ element, kontur deyil, o Məryəmin işlərinin ən dərin qatlarında yaşayan bir müəmmədir».

Rəqibsiz

Məryəm uşaqlıqdan hər axşam yatmadan qabaq ruha qida verən melodiyalara qulaq asır. Onlardan biri Motsartın "Kiçik gecə serenadası"dır. Bir vaxtlar həmin musiqilər daim anının oxuduğu hekayələri müşayiət edirdi. Maraqlıdır, görəsən Məryəm bu ailədə doğulduğuna görə, nə qədər bəxtli olduğunu bilir? İnanıram ki, biz xoşbəxtliyin və uğurun onun üçün nə demək olduğunu tam anlaya bilək. Atası Oqtay Ələkbərli bunu çox gözəl izah edir: "Rəssam ağı kətanın qarşısında fırça ilə dayananda həmişə mükəmməl əsər yaratmaq arzusunda olur. Amma Məryəm bu cür düşünür". Onun mənsub olduğu təbəqəyə məxsus insanlar qərb üçün xarakterik hal olsa belə, rəqəbat və öhdəlik hissi ilə yaşayırlar. O, əsl rəssamdır - onun işləri intellektual senzuranın çərçivələrindən uzaqdır, ürəyinin tam əksidir.

Alman incəsənət tarixçisi, Almaniya Rəssamlıq Akademiyasının müəllimi İnqa Şmidt etiraf edir: "Onun rəsmləri çox sadədir. İnanmaq olmur ki, o əsərlərlə insanın arasında əl və fırça var". İnqa Şmidt Məryəmlə ilk görüşünü xatırladı. İnqa Bakıdan böyük rəssamlıq tədbirindən qayıdanda onu Berlində azərbaycanlı qızın sərgisini təşkil etmək təklifi gözləyirdi. O təəccüblənsə də, məmnuniyyətlə buna razılaşmışdı. "Amma heyvanların rəsmini görəndə, heyrətə gəldim, - İnqa deyir, - onlar elə mehribandırlar ki". O vaxtdan İnqa Məryəmin rəsmlərinin səmimi olduğunu düşünür, onları tələbələrində senzurasız və fərqli qat yarıdan əsər kimi nümunə göstərir. Kinorejissor Miloş Formanın dediyi kimi, senzura ilə qarşılaşmaqdan daha çox daxili senzorumuzdan qorxmalıyıq. Bu o deməkdir ki, yalnız öz sensorundan keçənlər senzuradan qalib çıxa bilər.

KI USA Xoşbəxt

"Uşağın xəstə olduğunu o, doğulandan üç ay sonra bildik, - Məryəmin atası dedi. - Övladının sağalmaz xəstə olduğunu bilmək, əlbəttə ki, valideyn üçün ağır zərbədir. Lakin biz ruhdan düşmədik. İstəyirdik ki, bizim qızımız da başqa uşaqların bacarıqlarını edə bilsin - üzsün, dillər öyrənsin, oxusun". Oqtay fizikdir və Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fizika İnstitutunda çalışır. Məryəmin anası riyaziyyatçıdır. Yaşca ondan böyük olan qardaşı isə həkimdir. Valideynləri Məryəmin uşaqlığı haqqında danışanda dostcanlı, mehriban, inkişafa meyilli mühiti olan Moskva Valdorf məktəbindən məmnunuqla söz açırlar.

"Bu, on il bundan qabaq olub, onda Tretyakov qalereyasında təsadüfən bir buklet götürdüm, orda "Astaralar" rəsinin fraqmentləri var idi. Biləndə ki, bu bizim qızımız Məryəmin əsəridir, təəccübləndim. Sən demə, həmin tədbir Alman xeyriyyə təşkilatının təşəbbüsü ilə həyata keçirilmişdi. Təbii ki, qızımızın çəkdiyi rəsmləri bəyənirdik, ancaq bu hissləri bütün valideynlər keçirir, - Oqtay deyir. - Lakin müəllimlər bildirdi ki, bəlkə də bu, Məryəmdə çəkmək istəyindən də fəvqə qalır bir şeydir. Bunun adı istedaddır. Mənim qızımı köynəkdə, olduğundan daha uzun saqqalda təsvir edildiyim rəsmi çox aydın xatırlayıram. Məryəm həmin rəsmi səkkiz il bundan qabaq çəkmişdi. Məryəmin rəsmlərindən ibarət kitab hazırlanmışdı. Bir elmi konfransda həmin kitabı müxtəlif ölkələrdən qonaq gəlmiş həmkar-

larım verdim. Bu zaman, rəsmləri mənim qızımın çəkdiyini bilməyən yapon alim, kitabı vərəqləyib, bağırdı - O... bu ki sənə! Görürsünüzmü, mən onda özümə oxşar bir şey görmədim, ancaq kənar adamın diqqətini o dəqiqə çəkdi. Bu bir daha sübut edir ki, Məryəmin qətiyyəti daxili senzurası yoxdur. Ona maraqlı deyil ki, tamaşaçı rəsmdəki insanı, şiri, zürafəni tanıyacaq, ya yox. O, sadəcə həqiqət, ən vacib olan haqqında danışmaq istəyir."

Məryəm muzeyləri çox sevirlər. O, artıq bir neçə ildir ki, Parisdə təhsil alır və demək olar ki, oranın bütün muzeylərində olub. Lakin Məryəm impressionistlərin əl işlərinin sərgiləndiyi Orse muzeyinə daha çox maraq göstərir. Muzeyə gələn kimi, bütün müəllifləri və əsərləri tanıdı. Sonra Məryəm uzun müddət fərəhlə gülmüşdü, sanki o müəllifləri canlı görürdü. Məryəm Parisdə iki rəssamlıq məktəbində oxuyur, valideynlərinin azərbaycanlı dostlarının yanında yaşayır. Onlar Məryəmin qayğısına qalır, onu studiyalara, muzeylərə, operalara aparırlar. Latviya, Moskva, Berlin, Roma incəsənətinin ən ciddi nümayəndələri birmənalı şəkildə hesab edirlər ki, Məryəmin işlərində dahi fransız rəssamları Qogenin, Matisin və Sezannın təsiri hiss olunur.

Riqadakı sərgidə xüsusi qrafika üsulu ilə işlənmiş monotiplər nümayiş olundu. Həmin əsərlərdə çılpaq adamların təbiiliyi ibtidai xalqların rəssamlıq əsərlərinin nümunələrini xatırladı.

Sərginin kuratoru Vita Birczak etiraf edir: "Hə, bu Məryəmin işlərində gördüyümüz üslublardandır. Hərçənd, dəqiq deyər bilmərəm, Məryəm xalqların sadə mədəniyyətindən təsirlənir, ya yox". İbtidai xalqların yaradıcılığı ilə Məryəmi birləşdirən cəhət anonimlikdir. Əgər bütün bu işlərin əlaqələndiricisi olmasaydı, əsərlərə adlar verməsaydı, kitabları hazırlamasaydı, təbliğatla məşğul olmasaydı, Məryəmin də əsərlərinin altında imza olmazdı. Rəssamın konyukturaya uymayıb, sadəcə, öz içini çəkməyini, daxili tələbatını köçürməyini, bilmi-rəm, şablon olaraq yaradıcılıq həvəsi adlandırmaq, yoxsa yaradıcılıq həzzi."

Rəsmlərin mövzu yönümü olduğu sadə, hətta deyərdim ki, klassik görünür: əllərdə musiqi alətləri olan qızlar, güllər, peyzajlar, şəhərin gecəsi, heyvanlar, portretlər... Doğrudanmı bunlar Məryəmin düşüncələrinin əksidir? Biz onun rəssamlıq mətbəxindən xəbərsizik. Tamaşaçıya maraqlı olsa da, biz heç vaxt bala ayının (rəssamın) balaca qanında nə olduğunu bilməyəcəyik. Məryəm danışa bilmədiyinə görə (ən azı jurnalistlərə) bu, sirsiz olaraq qalacaq.

Gənc rəssamın sərgisinin kuratoru Vita Birczaka çıxışında deyir: "Məryəmin rəsmlərinə, tamam fərqli texnika ilə işlənmiş əl işlərinə baxanda, mən bu nəticəyə gəldim ki, onlar fərqlidirlər - xoşbəxt və bədbin ruhi vəziyyətdə yaranmış əsərlər bəzən çox gözəl, bəzən isə o qədər də uğurlu alınmayıb. Bu, bütün rəssamlarda belədir,"- kurator etiraf edir.

Ardı 19-cu səhifədə

Əvvəli 18-ci səhifədə

Vitanın rəssamlıq tarixçisi kimi, həmin əsərlərin, xəstəliyindən xəbərdar olmadığı sağlam adam tərəfindən çəkildiyini, həmin əsərlərdə nə gördüyünü öyrənmək maraqlı olardı. O, dəqiq cavabdan yayınıb bildirir ki, incəsənət tarixində (və müasir latx incəsənətində) müəyyən xəstəlikləri olan insanların gözəl əsərlər yaratması ilə bağlı xeyli nümunə var.

Yaradıcılıq psixologiyası isə hələ beləkdir. Müasir məşhur rəssamlar və bioqraflar etiraf edirlər ki, yaradıcı insanları gündəlik həyatla, çərçivədən kənara çıxmaq arasında balans yaratmaq cəhdi sındırır. Bu isə heç də asan deyil, əksinə, cin-şeytan dolu, təklidən bezmiş, hərdən vahiməli və məhvədicə aləmdir. Tamaşaçılar bəzən şüurun bu tərəfi haqqında eşitmək istəməzlər. Həmin

Beləliklə, bu absurd sual cavabsız qalır - xəstəlik həqiqəti axtarmaq üçün vasitə ola bilərmi? Vinsent Van Qoq öz qulaqlarını kəsəndən sonra onun əsərləri dəyərli hesab edilə bilərmi? Dəlilik ərəfəsində çəkilməsi faktından sonra Edvard Munkun "Çığırtı" əsərinə qiymət qoyulacaqmı?

Hər sərgidə (Məryəmin belə sərgiləri çox olub) kimsə onların əl işlərini almaq istəyir. "Amma mən onun əsərlərini satmağa hələ hazır deyiləm, - gənc rəssamın atası etiraf edir. O, gülməyib davam edir. - Mənim şəxsi evimin üçüncü mərtəbəsi Məryəmin əl işləri ilə ağzınacan doludur, onun beş yüzdən çox əsəri var".

Həkimlər deyirlər ki, psixiatriya tibbin elə bir sahəsidir ki, bu xəstəlik həтта XXI əsrdə belə körpə qun-daqlarında aşkara çıxarılır. Heç kim hissləri, daxili təlabatı, həyatı anlamı normal insan dilində izah edə bilmir. İncəsənət özünüifadə yollarından biridir. Əgər bu həqiqətdirsə, deməli, Məryəm sübut eləyir ki, o, burda - Yerdədir, hansısa uzaqlıqda - kosmosda deyil. Onun əsərləri təsirlidir. Biz onu anlayırıq, deməli, rəssamla ünsiyyət qura bilirik. Məryəm xəstə uşaqdan imtina edən valideynlərə görk ola bilərmi? Biz onların olduqca istedadlı olduğunu anlamaq üçün baxış bucaqlarını dəyişə bilərikmi? Tarixçi rəssam Vita Bircak deyir: "Əl uzatmaq, kömək etmək hesaba gəlmir, bunu intuitiv hiss etmək lazımdır. Belə münasibət yalnız xəstə uşaqlara şamil edilməli deyil. Adi

"Əlbəttə, biz çox arzularırdıq ki, Məryəm təhsil alsın, ancaq bir az qorxurduq. - Atası etiraf edir. - Onun çəkdiklərini bəyənidik, bizə həmişə elə gəlirdi ki, o insan siluetlərini kuzə kimi çəkəcək. Sonra anladıq ki, məktəb ona kömək edəcək. Həm də peşəkar təhsilin canlı rəngləri hissetmə bacarığını ondan alacağından qorxurduq. Axı biz Məryəmin əsərlərində bunu çox bəyənidik."

Bu uşaqlar sevgisiz məhv olar

Yaxınlarının Məryəm haqqında açıq danışmaları rəğbət doğurur. Onlar heç vaxt öz qızlarından utanmayıblar. Oqtay deyir ki, tanışlarının xəstə uşaqları var, onlar uşaqlarından utanır, cəmiyyət arasına çıxarmırlar. Amma Məryəmin tamam ayrı taleyi var. Onu lap kiçik

ha artıq ola bilərdi. Biz hər beş yüz uşaqdan birinin lazımsız xromosomdan doğulduğunu bilirikmi?" O, düşünür ki, valideynlərin səhətindəki problemdən asılı deyil.

Oqtay deyir ki, adi məktəb belə uşaqlar üçün nəzərdə tutulmayıb, onları hansısa işi görməyə məcbur etmək olmaz. Cəmiyyət adlı toplumun məntiqi və modelinə xidmət edən insanlardan fərqli olaraq, onlar azad yaşamağa üstünlük verirlər. Bəlkə də özümüzə soruşmalıyıq ki, biz çox sevdiyimiz şeyləri edə bilərikmi? Məryəmin atası hesab edir ki, daun xəstəsi olan uşaqların hamısı istedadlıdır. Sadəcə, həmin istedadın hansı səviyyədə olduğunu üzə çıxarmaq üçün gözəlmək və müşahidə etmək qabiliyyətinə malik deyil. Onlar öz doğma valideynlərinin sevgisindən məhrum uşaqları yabanı bitki hesab edirlər.

Fransada yaşayan Məryəm fransızca da öyrənib. O, bundan başqa Azərbaycan, alman, rus və ingilis dillərini də bilir. Oqtay qeyd edir ki, gündəlik danışmada yeddi yüzə yaxın söz işlənir. Məryəm dili məhz bu səviyyədə bilir. Deməli, valideynlərin daha bir arzusu çin oldu. Atası deyir: "Biz istəyirdik ki, Məryəm dünyaya münasibətində passiv müşahidəçi mövqeyində olmasın. Əgər, sadəcə, bu rejimlə - səhər yeməyi, gəzinti, televizor, nahar, gəzinti, televizor, şam yeməyi, yatmaq - yaşasaydı, həyat onun üçün dözülməz olardı".

Bizim xoşbəxt yuxularımız

İncəsənət ruhən xəstə insanlar üçün müalicə növü ola bilərmi? Bəlkə bu insanların yaratdıqları bizim üçün müalicədir? Rusiyalı sənətşünas, rəssamlıq tarixçisi, Məryəmin Moskvadakı sərgisinin kuratoru Olqa Sviblova deyir: "Məryəmin həyat yolu yaşamaq və xoşbəxt olmaq üçün nəinki o təbəqədən olan insanlara, elə bizə də ümid verir."

Azərbaycanla bağlı peyzajlardakı və ya meyvələrdən ibarət natürmortlardakı fırçanın hər təmasında güclü şirə qarışığı, işığın təbiiyyəti, güclü enerji hiss olunur. Doğma torpağa, təbiətə, milli ənənəyə Məryəmin xüsusi münasibəti var. Bu, təsdiq edir ki, Məryəm Mosartla yanaşı, altaylılar və şamanların oxuduqları nida, səsin boğazda və baş boşluğunda titrəyən, milli instrumental musiqi növü olan muğamı da dinləyir. Bu musiqi altında Məryəmin qədim zamanlardan bəri Şəkiddə istehsal olunan ipəyin üzərində böyük zaman kəsiyini əhatə edən işləri var. Həmin işlər dekorativ, ənənəvi və millidir. Burada nazik qızıl xətt müəyyən qədər Avstriya rəssamı Klimtin əsərlərini xatırladır.

Azərbaycan yazıçısı Elçin Məryəmin işləri haqqında deyir: "Adama elə gəlir ki, onun sadə rəsmləri, rəngləri maqnitdir, bizi ehkamlar dünyasından ayırır. Bu yüngül, şəfəf akvarel bovaları bizə xoşbəxtlik və bədbəxtliyi, arzularımızı və onlara çatmağın yollarını göstərir".

Məryəmin rəsmlərindəki çiçəklər və balıqlara, yaqin ki, biz reallıqda rast gələ bilməyəcəyik. İnsan artıq çoxdan unudulmuş yuxusunu xatırlaya bilər. Məryəm isə şirin yuxularımızda gördüklərimizi reallıqda görür. Və bütün bunlar yuxudan ayılanda unutulduqlarımızdır.

Məqalə, Latviyanın həftəlik "PATİESA DZİVE" ("Həyat həqiqəti") jurnalında dərc olunub.

Tərcümə: FEYZİYYƏ

yuxularımız

cəhətlər haqqında yalnız bulvar mətbuatında oxuya bilərik. Məsələn, məşhur bir yazıçının və ya bəstəkarın zibillikdə, boş konserv qablarının arasında yersiz-yurdsuz adam kimi öldüyünü eşidirik. Bəli, artıq çeynənmiş ifadə yadımıza düşür: dahliliklə dəlilik arasında sərhəd yoxdur.

Uşaqlar və menecment

Xüsusi qabiliyyətlərə malik olan adamların menecmenti mübahisəli məsələdir. Bir neçə il bundan qabaq çox varlı və nüfuzlu ailənin beş yaşlı uşağına sərgi təşkil ediləndə Latviyanın rəssamlıq həyatında hamıya ömək ola biləcək bir hadisə baş verdi. Çox güman ki, bu sərgi balaca qızın (Məryəm kimi) ağına da gəlməmişdi. Vəziyyət aydın idi - valideynlər məşhur rəssamın dərsinə görə yaxşı pul ödəyirlər. Rəssam da deyir ki, uşağın istedadı var, onun gözəl əl işləri yaradır. Axı hansı uşaq rəsm çəkməyi sevmir? Ancaq bir sual cavabsız qalır: görəsən, bu əsərlərdə o uşağın öz əli ilə neçə yerə fırça dəyib? Əgər əsərlər tamaşaçılara təqdim edilirsə, müəllim öz tələbəsi ilə fəxr etmək istəyirsə, əsər rəssamın düzgün məsləhətlərindən sonra mükəmməl olur.

Görəsən, Məryəmin də belə son məsləhəti verən qoruyucu mələyi varmı? Kurator düşünür ki, belə hallar əxlaq çərçivəsinə sığmır. Vacib olan əsərdir və onun üzərində neçə nəfərin işlədiyi əhəmiyyətli deyil. Onsuz da bir çoxumuzun anlamadığımız yaradıcılıq üsullarından rəssamlar çox vaxt danışmağı sevmirlər. Bizə yalnız nəticə lazımdır.

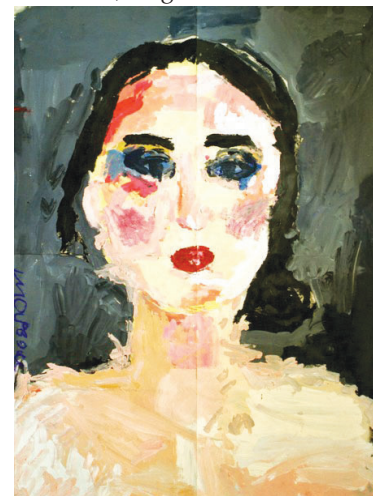
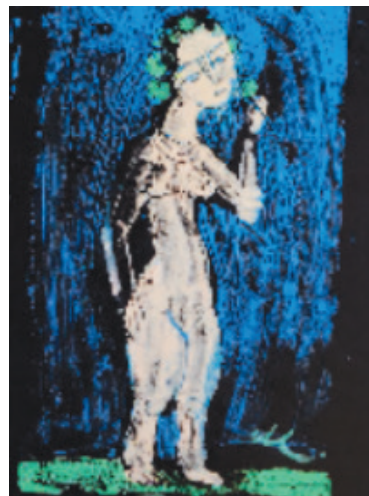
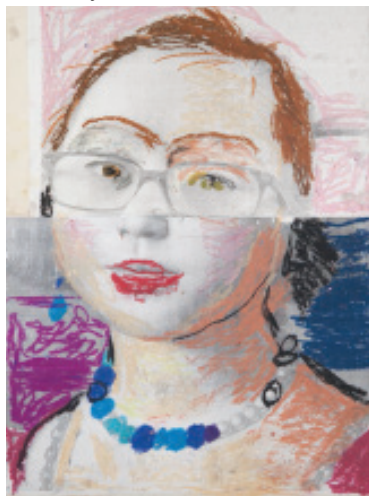
Ailə qanadları altında

Qızlarına bu şəraiti yaratdıqlarına görə, Məryəmin valideynlərinə yaxşı mənada qibtə etmək, onlarla qürur duymaq lazımdır. Təbii ki, hər valideyn bunu edə bilməzdi. Axı önəmlisi münasibətin necə olmasıdır. Valideynlərin özlərinə olan sayğı ilə yanaşı onların öz missiyalarının fərqi olmaları - övladlarının xəstəliyi haqqında açıq danışa bilmək cəsarəti alqışa layıqdır.

uşaqlarda da belədir - yalnız sevgi ilə onlara kömək etmək, istedadlarını üzə çıxarmaq, yol göstərmək olar".

Başqa uşaqlarda olduğu kimi, Məryəmdə də ilk yaradıcılıq addımları heyvan rəsmlərindən - mavi zürəfələrdən, mehriban pinqvinlərdən, güllərə qonan tutuqşulardan başlayıb. Tarixçi rəssam İncə Şmidt Məryəmin işləri haqqında deyir: "Məryəmin həyata öz baxışının olmasından çox təsirləndim. Mənim düşüncəmə görə, bu məsum uşaq baxışlandı - maraqlı, axtarışda olan, dürtüst - və bu, alqışa layıqdır".

yaşlarından konsertlərə, sərgilərə aparıblar, uşaq bağçalarını ziyarət edib, evdə müəllimlərdən dərs alıb. Onu cəmiyyətdən təcrid etməyiblər. Oqtay ritorik sual verir: əgər övladını sevirsən, onun necə utana bilərsən? Daun sindromlu insanlar dünyanı şüurla deyil, məntiqlə, hisslə duyurlar. İnam, sevgi və qayğısız həmin uşaqlar məhv ola bilərlər. Biz də anladıq ki, hər şey fərqli olmalıdır - təbii də, fiziki inkişaf üçün qrafik də, təhsil də. Cəmiyyət necə reaksiya verir? Bəli, sevgi və dözümlülük də

Tərcümə olunan mətnin bədii informasiya vermə vasitələrinin hamısını sadalamaq və izah etmək çətinidir. Bununla belə, həmin vasitələrdən bəzilərinə, daha çox qarşılaşdığımız vasitələrə müərciyyət etməyə, onların tərcümə imkanlarını qiymətləndirməyə ehtiyac var. Bu zaman yaxşı yadda saxlamaq lazımdır ki, dil vasitələri həddən artıq çox olduğundan, forma ilə məzmun arasındakı ziddiyyət qaçılmazdır. Tərcümənin kompensasiya üsulları və bir sıra sanballı dominantlarının neytrallaşdırılması mütləq təsir də buradan qaynaqlanır. Müəyyən bir mətni nəzərdə tutmadan bütün tərcümə vasitələrini tərcümə dominantlarına aid etmək olar. Amma, həqiqətdə isə, onların bir hissəsi tərcümədə zəiflədilmiş şəkildə təqdim olunacaq. Bu zaman ya lirik təkrarların tərkib hissələrinin sayı məhdudlaşdırılacaq, ya da bənzətmələri çatdıranda obrazın xüsusiyyətini qoruyub saxlamaq mümkün olmayacaq.

Belə tərcümə vasitələrinə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Müərciyyət – onların quruluş və semantik (sadə və müərciyyət adət, müərciyyət bir sözlə bağlı olaraq, normativ semantik razılaşmaya əməl etmə səviyyəsi, məcazların, metonimlərin və s. olması) xüsusiyyətləri, onların fərdiləşdirilməsini, müərciyyət bir sözə və həmin sözlərin funksiyalarına münasibəti nəzərə almaqla çatdırılır;
2. Müərciyyət – sözlərin quruluş xüsusiyyətlərini, üslub çalarlarını nəzərə almaqla çatdırılır;
3. Məcazlar – quruluş xüsusiyyətlərini, obraz və predmet arasındakı semantik münasibətləri nəzərə almaqla çatdırılır;
4. Müərciyyət neologizmləri (yeni sözlər) – tərcümə edilən dildə müərciyyətin istifadə etdiyinə oxşar sözyaratma modelinə uyğun, sözlərin tərkib hissələrinin semantikasını və üslub çalarlarını nəzərə almaqla çatdırılır;
5. Fonetik, morfoloji, leksik, sintaktik, leytmotiv təkrarlar – mümkün qədər təkrarın tərkib hissələrini və həmin dil səviyyəsində təkrar prinsiplərini özünü nəzərə almaqla çatdırılır;
6. Sözlərin çoxmənalılığınə, yaxud onların daxili formalarının canlandırılmasına əsaslanan söz oyununu – çox nadir hallarda oynadılan sözlərin çoxmənalılıq həcmi orijinalda və tərcümədə bir-biri ilə üst-üstə düşəndə mənə da, oyun qaydası da saxlanılır; qalan hallarda söz oyununu çatdırmaq mümkün olmur; amma elə həmin mətnədəki mənəyə görə yaxın sözləri oynatmaqla bunu kompensasiya etmək olar;
7. Kinayə - bunu tərcümədə çatdırmaq üçün, hər şeydən əvvəl, ziddiyyətli toqquşmaların özünü, müərciyyəsinə olunan müərciyyəsinə çatdırmaq lazımdır gəlir;

8. "Danışan" adlar və toponimlər – "danışan" adların semantikasını və orijinalın dilinin tərcümə dili üçün maraqlı olan sözyaratma modelini saxlamaqla çatdırılır;

9. Orijinal mətnin sintaktik xüsusiyyəti (qısa və uzun cümlələr ziddiyyətinin olması, nəsr ritmi, birləşdirici əlaqələrin üstünlük təşkil etməsi) – qrammatik uyğunluqların köməyi ilə çatdırılır;

10. Dialektizmlər – bir qayda olaraq, sadə danışq leksikasındakı sözlərlə əvəz edilir; jarqonlar və qeyri-etik sözlər dilin leksikasının köməyi ilə həmin üslub çalarlarına uyğun şəkildə çatdırılır.

Bədii mətnin tərcüməsi zamanı bütün tərcümə qərarları bütövlükdə əsərin dar və geniş mənaları nəzərə alınmaqla qəbul edilir. Bu variant uyğunluqları və transformasiyalar seçiminə də aiddir. Birmənalı ekvivalentlərin köməyi ilə mənədankekar tərcümə hallarına çox nadir hallarda rast gəlmək olur və bu əsas lüğət fondunun (heyvanların, bitkilərin adı və s.), eyni zamanda real mövcud olan toponimlərin leksikasına aiddir.

Puşkinin istifadə etdiyi digər bir yol – tərcümə olunan əsərin ruhunu saxlamaqla müərciyyət mənada öz əsərini yaratmaq – da var.

Məşhur tərcüməçi M.Loziński belə hesab edir ki, tərcüməçi başqa dildə olan şeirləri öz dilinə çevirəndə onun bütün elementlərini öz mürəkkəbliyi ilə nəzərə almalıdır. Buna görə də, o, müərciyyət mənada müərciyyət obrazına girməli, onun üslubunu və dilini, çalarını və ahəngini qəbul etməli, bununla yanaşı, öz dilinə, müərciyyət qədər də öz poetik

Həm poetik tərcümə, həm də nəsr əsərlərinin tərcüməsi sənətdir. Sənət də yaradıcılığın nəticəsidir. Yaradıcılıq isə səthi yanaşma ilə bir araya sığmur.

B. Pasternak "Şekspirdən tərcümələrə dair qeydlər" də yazırdı ki, "tərcümə sözü yox, gerçəkliyi əks etdirməlidir".

Amma tərcümə səthiliklə heç bir əlaqəsi olmayan sənətdirsə, deməli, tərcüməçinin yazıçılıq istedadı olmalıdır. Tərcümə sənətinin öz xüsusiyyətləri var, bununla yanaşı, yazıçı-tərcüməçiləri sırf yazıçılarla daha çox cəhətlər birləşdirir. Bu bərdə A.Kuprinin "Yun-kerlər" əsərində gözəl deyilib: "...Xarici dildən tərcümə üçün dili çox gözəl də olsa, bilmək əzdir, həm də hər sözlün dərin, canlı, cürbəcür mənalarına, bu və digər sözlü birləşdirən sirli səltənətə nüfuz etmək lazımdır".

Bədii tərcümənin sirləri

Hər bir tərcümə yaradıcı proses kimi, özündə tərcüməçinin fərdi xüsusiyyətlərini əks etdirir. Amma, hər halda, tərcüməçinin əsas vəzifəsi tərcümədə orijinala məxsus xarakterik cəhətləri çatdırmaqdır. Buna görə də, o, orijinala uyğun bədii və hissi təəssürat yaratmaq üçün ən yaxşı dil vasitələrini axtarıb tapmalı, sinonimlər, bədii obrazlar seçməli və mənimsəməlidir.

Əlbəttə, tərcümədə forma və məzmunun bütün çalarları olduğu kimi əks etdirilə bilməz. Hər hansı tərcümədə mütləq aşağıdakı proseslər baş verir:

- Mətnin hər hansı bir hissəsini tərcümə olunan dildə yenidən yaratmaq mümkün olmur və həmin hissədən imtina etmək lazımdır gəlir;
- Mətnin müərciyyət bir hissəsi orijinaldakı şəkildə yox, cürbəcür dəyişikliklər, ekvivalentlər şəkildə verilir;
- Mətnə orijinalda olmayan təfərrüat əlavə edilir.

Buna görə də, bir çox məşhur tədqiqatçıların fikrincə, ən yaxşı tərcümələr özündə orijinala müqayisədə şərti dəyişiklikləri ehtiva edə bilər. Əgər məqsəd başqa dildəki materialda orijinaldakına oxşar forma və məzmun vəhdəti yaratmaq dursaydı, bu dəyişikliklər çox vacibdir. Amma tərcümənin dəqiqliyi həmin dəyişikliklərin həcmindən asılıdır. Dəqiq tərcümə məhz bu cür dəyişikliklərin mümkün qədər az olmasını nəzərdə tutur.

Poetik əsərlərin tərcüməsi də qarşıya xeyli çətinliklər çıxarır. Bədii nitqin poetik ifadəsi, yəni şeir yaratmaq poetik bədii tərcümə prinsipində də özünün xüsusi izini qoyur. Düzdür, bu halda da dəqiq bədii tərcümə üçün irəli sürülən tələbləri nəzərə almaq lazımdır. Bununla belə, həmin tələblər poeziyanın ciddi ölçüləri ilə məhdudlaşır. Ona görə də, poetik bədii tərcümə zamanı bəzi nəzəri prinsiplər, demək olar, başqa cür həyata keçirilir və dəqiqləşdirilmə tələb edilir.

Məşhur yazıçı V.Nabokovun fikrincə, poeziyanı tərcümə etmək mümkün deyil. Şeirləri tərcümə edəndə "qafiyə ilə mənə arasında seçim etmək" lazımdır gəlir. Tərcüməçidən musiqini və mənəni, "qafiyəni və mənəni" mümkün qədər dəqiq, "mətnə yaxın" çatdırmaq tələb olunur. Məlum səbəblərə görə, bunların hər ikisini də böyük dəqiqliklə çatdırmaq mümkün deyil. Düzdür, nadir hallarda buna nail olmaq mümkündür, amma belə hallar çox az baş verir.

Poetik əsərlərin tərcüməsi zamanı musiqidən və ritmdən tam uzaqlaşmaq mümkün deyil. Amma Nabokovun bu fikri ilə də razılaşmaq olmaz ki, "tərcüməyə bəraət qazandıran yeganə cəhət mümkün məlumatlardan daha dəqiq olanları çatdırmaqdır, bundan ötrü isə yalnız şərh-lərlə birgə hərfi tərcümə yararlıdır".

fərdi xüsusiyyətlərinə sadıq qalmalıdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, mükəmməl bədii əsərin tərcüməsi də mükəmməl olmalıdır.

M. Loziński fikrincə, poetik tərcümənin iki əsas tipi var: yenidən qurulmuş (forma və məzmunca); yenidən yaradılmış (forma və məzmunun mümkün tamlığını və dəqiqliyini saxlamaq) tərcümələr.

Məhz ikinci tip tərcümə, demək olar, yeganə mümkün tip hesab olunur.

Tərcüməçi orijinalın quruluşu ilə tərcümənin quruluşu arasında funksional ekvivalentlik yaratmalı, tərcümədə forma ilə məzmunun vəhdətinə (bədii bütövlük, müərciyyətin, orijinalın dilində artıq dəqiq ifadəsini tapmış yaradıcı fikrinin ən incə məqamlarını, təsvir etdiyi düşüncə və obrazları oxucuya çatdırmaq) nail olmalıdır.

Ondan ötrü münasib forma tapılmayınca, o, mövcud ola bilməz. Şeir forması ritm, ahəng, üslub, mənə, obraz, sözlərin hissi məzmununu, söz birləşmələri kimi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə və fəaliyyətdə olan elementlər kompleksindən ibarətdir.

M.Loziński fikrincə, poetik əsərin formal quruluşu onun ritmini yaratmaq üçün özül rolunu oynayır, ritm isə "poeziyanın ən dərin, ən güclü təşkilədi başlanğıcıdır".

Tərcüməçilər üçün də, yazıçılar kimi, çoxcəhətli həyat təcrübəsi, daim təkmilləşən təəssürat ehtiyatı vacibdir.

Yazıçı-tərcüməçinin də dili, sırf yazıçının dili kimi, doğma dilini, doğma ədəbi dilini və onların tarixi inkişafını müşahidə etməsi nəticəsində yaranır.

Yalnız dilin ən böyük çətinlikləri aradan qaldıracağına, onun qarşısında heç bir maneənin tab gətirmədiyinə inanaraq işə başlayan tərcüməçilər uğur qazanırlar.

Milli koloritə xalqın həyat tərzini, məişət xüsusiyyətlərini, daxili aləmini, iş şəraitini, adət-ənənələrini, ölkənin və ya diyarın özünəməxsus mənzərəsini, xalq inanclarını və mərasimlərini dəqiq təsvir etməklə, nail olmaq mümkündür.

Hər bir əsl yazıçının öz dünyagörüşü, bunun nəticəsi kimi də öz təsvir vasitələri var. Tərcüməçinin fərdi ustalığı doğma dilində səsləndirmək üçün hansı müərciyyətləri və hansı əsərləri seçməsi ilə meydana çıxır.

Tərcüməçi üçün ən ideal yol – müərciyyətin obrazına girməkdir. Amma bu yol axtarışlar, tapıntılar, çulğuşma, yaşantı, bəsiyyət gözü, eşitmə, iyilmə qabiliyyətləri tələb edir. O, özünün fərdi yaradıcılıq xüsusiyyətini üzə çıxarmaqla, müərciyyətin özünəməxsusluğuna kölgə salmur.

Mətbuat materialları əsasında hazırladı: N.ƏBDÜLRƏHMANLI

Selincerin üsyankar fikirləri

Elə

adamlar var ki, yaşadıkları cəmiyyətə qarşı etirazları onların həyatının bir parçasıdır. Cerom Devid Selincer də belələrindəndir. Onun məşhur "Çovdarlıqda uçurumdan qoruyan" romanı bir neçə gənc üsyankar nəslinin məsüstü kitabı olub. O, öz nümunəsilə göstərib ki, cəmiyyət qanunlarına baxmayaraq, hər kəsin istədiyi kimi yaşamaq hüququ var. Selincerin əsərlərindən seçilmiş ifadələrdə uşaq sadələşliyi yetkin insan müdrikliliyi ilə çuğlaşır.

- Qız əgər görüşə gözəl görkəmdə gəlsə, onun gecikməsindən kimin ovqatı korlana bilər? - Heç kimin!
- Öldüyünə görə, - xüsusilə də, bütün sağ qalantardan yaxşı adam idisə - insanı sevməkdən əl çəkmək olmaz.
- Qətiyyətlə xoşuma gəlməyə də, həmişə deyirəm ki: "sizinlə tanış olmaq çox xoşdur". Çünki adamlarla yanaşı yaşamaq istəyirsənsə, hər cür söz deməyə məcbursan.
- Yaxşı olardı ki, bəzi şeylər dəyişməsin. Yaxşı olardı ki, onları şüşə vitrinin arxasına qoyub toxunmayasan.
- İnsanın qeyri-yetkinliyinin əlaməti - haqq işi uğrunda alicənablıqla ölmək istəməsidir; yetkinlik əlaməti isə, haqq işi xatirinə sakitcə yaşamaq arzusudur.
- İnsanı kədərləndirmək üçün heç də həddən artıq yaramaz olmağa ehtiyac yoxdur, yaxşı adam da insanın ovqatını korlaya bilər.

- Qadın bədəni skripkadır, onu səslənməyə məcbur etmək üçün yaxşı musiqiçi olmalısən.
- Pisi budur ki, bəzən cürbəcür səfəhliklər adama ləzzət verir.
- Pul lənətə gəlsin. Daim onun üzündən ovqatımız korlanır.
- Başa düşürəm, əgər bu, sənə sevinc gətirmisə, dünyada hər şeyi bilmək və öz ağılnı hamını heyrləndirmək nəyə lazımdır?
- Məni elə kitablar cəlb eləyir ki, onları oxuyub qurtaranda dərhal fikirləşirəm: bu yazıçı ilə yaxın dostluq eləməyin, kefin istəyəndə ona zəng vurub danışmağın çox yaxşı olardı.

- Bir gün gələcək, hara getməli olduğumu qət eləyə-cəksən. Dərhal da müəyyən elədiyini yerə getməlisən. Ləngimədən. Bir dəqiqə gecikməyə belə haqqın yoxdur. Belə hərəkətə yol verməməlisən.
- Günəş işıq saçanda yaşamaq pis deyil, amma Günəş də istədiyi vaxt işıq saçabilir.
- Allah olsaydım, heç cür istəməzdim ki, məni sentimental məhəbbətlə sevsinlər. Bu, çox etibarsız şeydir.
- Mən nikbin ruhi xəstəyəm. Adamların məni xoşbəxt eləməyə yol tapdıqlarından şübhələnirəm.
- Məncə, həyat - peşkəş edilmiş atdır.

- Kişi vurulmağa bənddir ki, dərhal ağılnı itirsin.
- Oğlan uşaqlarına müharibəyə nifrət etməyi öyrətmək lazımdır ki, tarix dərslərinin şəklinə baxıb gülsünlər.
- İnsan milyon il də yaşamaqlı olsaydı, dünyanın bütün divarlarına yazılmış abırsız sözləri silib təmizləyə bilməzdi. Mümkün deyil.
- Maraqlıdır: insan, dediyini anlaşılmaz bir sözə bənddir ki, hər şeyi sənin istədiyini kimi eləsin.
- Xüsusilə sevgidə və boksda elə yasaq zərbələr olur ki, sonra nəinki qışqıra, heç nəfəs də ala bilmirsen.
- Adamların içində olmaq çətin, onlardan uzaq yaşamaqsa dözülməzdir.
- Bir işi həddən artıq yaxşı görəndə, özünə nəzarət eləmədən, göz qabağında olursan. Bu işə heç də yaxşı deyil.
- Balaca uşaqların axşam çovdarlıqdakı iri meydançada necə oynadıqlarını öz-özlüyümdə təsəvvür eləyirdim. Mənlərlə uşaq var, ətrafda isə mənədən başqa böyük adam yoxdur. Mənsə qayanın lap kənarında, uçurumun üstündə dayanmışam, başa düşürsən? İşim də uşaqları tutub saxlamaqdır ki, uçuruma yıxılmasınlar. Başa düşürsən, onlar oynayır, hara qaçdıqlarını bilmirlər, mən də dərhal qaçıb, onları tuturam ki, uçuruma yuvarlanmasınlar. Bütün işim, bax, bundan ibarətdir. Uşaqları uçurumun üzərindəki çovdarlıqda qorumaqdan. Bilirəm, bu səfəhlikdir, amma həqiqətən ürəkdən bağlandığım yeganə işdir. Ola bilsin, mən səfəhəm.

Tərcümə və tərcüməçi haqqında aforizmlər

- Tərcümə mümkün deyil. Bütün gerçək tərcümələr yalnız orijinaldan xəbəri olmayanlar üçün oxşar surətlərdir.
- İdeal tərcümə mümkün deyil.
- Digər fəaliyyət sahələrindəki savadlı mütəxəssislər az olduğu kimi, yaxşı tərcüməçilər də azdır.
- Asan tərcümə olmur.
- Hər bir tərcüməçinin öz üstünlük verdiyi məsələlər ola bilər, amma o, öz sahəsində uğurlu və fəal işləmək üçün hərtərəfli olmalıdır.
- Tərcümənin keyfiyyətini obyektiv qiymətləndirmək üçün həmişə onun yerinə yetirildiyi real şəraiti nəzərə almaq lazımdır.
- Elə bir mətn yoxdur ki, zəif tərcüməçi onu pis tərcüməylə korlaya bilməsin.
- Əgər tərcüməyə verilən əsərə də tərcüməyə göstərilən vəsəsiləqlə yanaşsaydılar, tərcüməçilər işsiz qaldılar.
- Təcrübəli redaktor hər hansı mətnə də çatışmazlıq tapa bilər.
- Ən yaxşı tərcümə - kənardan dəvət olunmuş adamın tərcüməsindən nə qədər pis olsa da, öz tərcüməndir.
- Tərcüməçi nə qədər yaxşı olsa da, həmişə "qarıxdırır".
- Tərcüməçini həmişə uzun müddət susanda və müvəqqəti olaraq fəaliyyətdən kənar düşəndə yada salırlar.
- Əgər sizi şifahi tərcüməyə görə tərifləyirlərsə, qürrələnməyin. Sadəcə əvvəlki tərcüməçilər sizdən daha pis olublar.
- Əgər tərcüməçini danlamayıb, ondan çıxıb getməyi xahiş edənlərsə, tərcüməni uğurlu saymaq olar.
- Şifahi tərcümə - sifarişçi və çıxışçıların tərcüməçinin tərcümə edə bilməməsi üçün hər şey etdikləri tərcümədir.
- İdeal tərcüməçi - lazım gələndə işə salmaq və söndürmək mümkün olan radiodur.
- Şifahi tərcüməçi üçün keyfiyyət - uğurlu fəaliyyət üçün başlıca zəmanət deyil.
- Müəyyən "keçid" səviyyəsindən sonra bütün tərcüməçilər təxminən eyni cür tərcümə eləyirlər.

Böyük kitablar üç sətirdə

Bu yazıçıların yaradıcılığı, demək olar, savadlı adamların hamısına məlumdur. Amma çox az adamın ağına gələr ki, həmin qələm sahiblərinin yaradıcılığını cəmi... iki-üç sətirdə yığcam və dəqiq şəkildə çatdırmaq olar.

Fyodor Dostoyevski

İnsan iş gördü.
İnsan əzab çəkdi.
İnsan ağılnı itirdi.

Anton Çexov

İnsan işsizlikdən özünə yer tapa bilmədi.
İnsan səbəbsiz darıxdı.
İnsan çay içdi.

Ernest Heminqvey

İnsan içəri girdi.
İnsan "Yağış yağır" dedi.
Ona cavab verdilər: "Hə".

Artur Konan-Doyl

İnsan siqar çəkdi.
İnsan kinayə ilə danışdı.
İnsan sirri açdı.

Herbert Uells

İnsan Aya uçdu.
İnsan keçmişə qayıtdı.
İnsan yadplanetlilərlə döyüdü.

Gabriel Qarsia Marques

İnsan - Xosedir.
İnsan Xuanı dünyaya gətirib.
Xuan olan insan Xuanı və Xoseni dünyaya gətirib.

Frans Kafka

İnsan - insandır.
İnsan - insan deyil.

Kurt Vonnequt

İnsan mənasız şəkildə öldü.
...amma insan indi sağdır, çox-çox illər sonra ölüb.

Corc Oruell

İnsan yaşayırdı.
İnsan şübhələnirdi.
İnsan yoxdur, heç vaxt da olmayıb.

Daniel Defo

İnsan.
Başqa insan.
Allaha şükür, başqa insan!

Çak Palanik

İnsan.
Başqa insan.
Yox, elə həmin adamdır.

Günel NATIQ

4 iyun, 1972-ci il. Pulkovo hava limanı. Çamadanın üstündə oturub məchulluğa baxan adam nə haqqında düşündür. Bir neçə saatdan sonra, təyyarə onu heç vaxt görmədiyü uzaq ölkəyə aparacaq. Ola bilər ki, bu torpağa bir də qayıtmadı... Əslində, heç nəyə təəssüflənmirdi. Düşünürdü ki, "dünyanı bəlkə də artıq xilas etmək mümkün deyil, amma insanı həmişə xilas etmək olar".

Görkəmli şair, esseist, dramaturq, Nobel mükafatı laureatı İosif Brodski 1940-cı ildə yəhudi ailəsində doğulub. Atası Aleksandr Brodski hərbi foto-müxbir kimi müharibənin bütün odalovundan keçmişdi. Anası Mariya Volpert mühəssis idi. Brodski uşaq illəri haqqında danışmağı sevməzdi, qısaca - "adi illər idi", - deyib üstündən keçərdi. Halbuki, bu "adi illər" Leninqradın blokadada olduğu dövrə təsadüf edirdi. Bundan başqa, Brodskinin qaldığı Peterburq mənzilində bir vaxtlar məşhur rus yazıçısı Qippius yaşamışdı və elə oradan da mühacirətə getmişdi. Oxuduğu məktəbdə isə vaxtilə Nobelin özü təhsil almışdı!

"Mən solist deyiləm, amma ansambla da ögeyəm,"-deyirdi Brodski. Antisemit dalğası oxuduğu məktəbi də saranda İosif haqsızlıqlara tab gətirə bilmir, 7-ci sinifdən məktəbi tərk edir, əvvəl zavodda işə düzəlir, sonra xəstəxanada sanitar işləyir. Çox yer dəyişir, amma bütün bunlar onu əsas məqsəddindən yayındırmır. O, əvvəlki kimi çoxlu mütlaliyə edir və xarici dilləri öyrənirdi. Onun fikrincə, hər bir yaradıcı adam ən azı iki dil bilməli idi.

1957-ci ildən şeir yazmağa başlayır. Yalnız yazmaqla kifayətlənmir, oxucular qarşısında şeirlərini xüsusi intonasiya ilə oxuyurdu. Müasirləri onun şeir oxuma tərzini xüsusi vurğulayırdılar. Hər halda, Brodskinin oxuma üslubu da orijinal idi.

Onun həyatının ən mühüm dövrü Anna Axmatova ilə bağlı idi. Çünki o, nəinki Brodskinin lazım olan səmtə yönəlmiş, əslində, "hər şey Axmatovadan sonra başlayır". Axmatova Brodskinin istedadını qiymətləndirir və ona hamilik edir. "Bu barədə ya gərək kilometrərlə danışasan, ya da susasan" -sonralar Brodski belə deyirdi.

O, təmənnasız sevir və təmənnasız sevməyi öyrədirdi. Özünün isə öyrəndiyi bir "həqiqət" vardı: "Sevgi ayrılığın ön sözüdür".

Marianna Bosmanova ilə tanış olanda Brodskinin cəmi 21 yaş vardı, ondan 2 yaş böyükdü. Ona Bosmanova rəssam idi. Brodski şeirlərinin birində Mariannanın nələri sevdiyini sadalayır: şəkil çəkməyi, mahnı oxumağı, xurma yeməyi... Ən çox da bu xəyalpərvər qadın özünün romantik rəssam dünyasından söhbət açmağı xoşlayırdı. Brodski isə şeirlərini ona yazırdı. Şair Arxangelskdə sürgündə olanda Marianna dekabrın fədakar qadınları kimi, hətta ora da gedir. 1965-ci ildə onların bir oğlu dünyaya gəlir. 1972-ci ildə Brodski mühacirətə gedəndə elə zənn edir ki, onlar üçlükdə gedəcəklər: o, Marianna və oğulları. Amma hər şey əksinə olur. Marianna ondan ayrılır, oğluna da öz soyadını (Bosmanov) verir. Brodski isə hətta mühacirətdən də Mariannaya şeirlər yazırdı: "Biz bir yerdə olmağa məhkummuşuq; taleyimiz belə deyir. Biz mütləq görüşəcəyik - fevralın 31-inə mərc gəlirəm".

Brodski keçmiş sevgilisini gah qınayır, gah suçlayır, gah da unuttuğunu deyirdi. Amma insanın içini titrədən sözlərin soyuq kədəri o hissələrin səsiz-səmirsiz yox olmadığından xəbər verirdi: "Mən şadam ki, artıq sənin adınla, səsinlə mənə heç nə bağlamır. Onları heç kim məhv etməyib. Sadəcə olaraq, bir ömrü unutmaq üçün daha bir ömrü yaşamaq lazımdır. Mən də

bu ömrü yaşadım. Sənin də bəxtin gətirdi; həmişə mənim yaddaşımda belə gənc, gözəl və qınsız qalacaqsan".

"Allah bizim içimizdədir"-60-cı illərdə Brodski yazırdı. Daxili azadlıq hissi hər şeirində onu "ələ verirdi". Özünü müstəqil "elan etmiş" şairin varlığı rəsmi dairələrdə tələs doğururdu. Şeirlərinin çarpına yasaq qoyulsa da, ədəbi aləmdə şöhrəti günbəgün artırdı.

İosif Brodski: "İnsanı xilas etmək həmişə mümkündür"

1964-cü ildə Brodski həbs olunur. Onu Arxangelskə, sürgünə göndərirlər. Brodski sonralar sürgündə olduğu illəri ömrünün ən gözəl dövrü adlandıracaqdı; gündüzlər kənd kişiləri ilə tarlalarda, meşələrdə işləyir, gecələr isə mütlaliyə edir və şeir yazırdı. Hərçənd, fiziki əmək çox ağır idi və şair buna böyük güc-qüvvə sərf edirdi, eyni zamanda da, kənd həyatının gözəlliklərindən böyük zövq alırdı.

İki ildən sonra şair Vətənə qayıdır. O kədərli diyara ki, orda "hər şey qısa hesablanmışdı". Geyim, həbsxana, divarlar, hətta yuxular da... Bu diyarda ancaq dənizdəki balıqlar azadlığın dəyərini bilirdi. "Məni həddindən artıq çox uzağa qovdular, indi mən ölümə qədər dayanmaram".

Partiya və hökumət azadlıq aşiqinə yalnız 7 il "dözə bilir". Şairi seçim qarşısında qoyurlar: "Həbsxana, ya da mühacirət". Brodski ikincini seçir. Təcili bilet alınır və o, "dəvət olunmuş şair kimi" Miçiqan universitetinə yola düşür. Orta məktəbin 8 sinfini qurtarmış Brodski professor həyatı yaşayır, Amerika, Kanada, İsveç, İngiltərə, Fransa, İrlandiyanın kitabxana və universitetlərində, beynəlxalq forum və festivallarda rus ədəbiyyatı tarixindən, ədəbiyyat nəzəriyyəsinəndən mühazirələr deyir, şeirlər oxuyur. Əslində, onun söylədikləri öz həmkarlarının mühazirələrindən çox fərqlənirdi, çünki Brodskinin təcrübəsi yox idi, o, bilmirdi "dərs demək" necə olur, şair, sadəcə, hər şeydən çox sevdiyi poeziyadan danışdı...

- Necə düşünürsünüz, Sizə Nobel mükafatı verilə bilərmə?

- Yaxşısı budur, bu suala Siz özünüz cavab verin. (İosif Brodski ilə müsahibədən)

40 yaşında Brodski yeni mərhələyə qədəm qoyur. Bu dövrdə çap olunmuş kitabında o, həyatı bütün zərbələri, itkiləri ilə qəbul edir, öz-özü ilə bənişir bəlkə də. Ona romantik şeirlər yazdıran gənclik illəri arxada qalıb. 70-ci ildən başlayaraq Brodski özü üçün yeni janrlar kəşf edir: Esseistika və ədəbi tənqid. 1986-cı ildə ABŞ-da ingiliscə çap etdiriyi "Birdən az" esselər toplusu ilin ən yaxşı ədəbi-tənqid kitabı sayılır. 1987-ci ildə Brodski Nobel mükafatına layiq görülür.

Ümumiyyətlə, İosif Brodski olduqca mürəkkəb xarakterə malik insan idi. Suallara qısa cavablar verir və demək olar ki, heç nə söyləməzdi. Nədən danışsın-danışsın, - poeziyadan, siyasətdən, incəsənətdən - ümumi qəbul olunmuş qaydalardan uzaqlaşır, haradasa oxucunu qıcıqlandırır, əslində isə öz-özü ilə mübarizə edirdi. Bəzən Brodskinin misralarının alt mənalarnı anlamaqda çətinlik çəkirsən, amma bir də görürsən ki, ruhun bu sözləri çoxdan qəbul edib. Çünki Brodski nə qədər mürəkkəb olursa olsun, sonda özünü ən sadə şəkildə ifadə edir və insan ruhunun dərinliklərinə varırdı.

- Siz xiffət çəkirsinizmi?

- Xiffət? Mən bu cür sentimental hissələrdən həmişə uzaq olmağa çalışmışam. Heç özüm də bilmirəm, xiffət nə deməkdir. (İosif Brodski ilə müsahibədən)

Brodski 4 dəfə infarkt keçirmişdi. Həkimlərin yasağına baxmayaraq, çox siqaret çəkirdi. Brodski ölümdən qorxmurdu, əksinə, onu qaçılmazlıq və həyatın "redaktoru" hesab edirdi.

"Dağılır, ancaq ölüm bizi birləşdirir, deməli, ölüm yoxdur, haradasa böyük bir görüş var. Və qaranlıqda kimsə bizim çiyimizi qucaqlayır". Bu sözləri yazan adam böyük tənha-lıqlardan keçmişdi və "xiffət çəkirsinizmi" sualı bəlkə də artıq idi.

"Mənim prinsiplərim, fəlsəfəm yoxdur, ancaq əsəblərim var",- yarızarafat, yanğırçək deyirdi Brodski. "Sovet rejiminin qurbanı" imicini heç cür qəbul etmirdi, baxmayaraq ki, başı çox bəlalər çəkmişdi, dəlixanalar, həbsxanalara salınmışdı, həyatı sürgünlərdə, mübarizələrdə keçmişdi. "Mən bəlkə də bütün bunlara

layiq idim". Bəs, bunun səbəbi nə idi? Brodskinin qeydləri özü bu suala

intibah dövrü rəssamlarının tablolarından zühur etmişdi... 1990-cı il, sentyabrın 1-də onlar ailə qururlar. İki ildən sonra xoşbəxt valideynlərin mələküzü qızları- Anna dünyaya gəlir. Dostları deyirdilər ki, Brodskinin Mariya ilə keçirdiyi 5 il onun indiyə qədər yaşadığı 50 ilə dəyərdi.

Bir dəfə Brodskidən hansı fəslə sevdini soruşmuşdular, fikirləşmədən demişdi: "Qış, çünki bunun arxasında peşəkarlıq var-ağ və qara. Qış ilin ağ-qara vaxtıdır. Ona görə, ağ-qara kinofilmlər mənim belə xoşuma gəlir".

Brodskinin geyimlərdə, həbsxanada, hətta yuxularda belə, qış andıran kədərli diyar haqqında söylədiklərini xatırlayıram. Doğma diyarın kədəri də onun həyatından izsiz keçə bilməzdi. Geri qayıtmaq üçün Brəjneva yazdığı məktubda o, deyirdi: "Bəlkə də xalqıma mənim cismim lazım deyil, ruhum isə ona hələ lazım ola bilər"...

Amma Brodskinin ruhuna bələd olan Rusiyanın yeni hökuməti onun özünü də Vətəndə görməyi arzulayır. Brodski isə hər dəfə səfəri təxirə salırdı. Çünki bu səfər jurnalistlərin müşayiətilə olacaq və xüsusi təmtəraqla keçəcəkd.

Brodski bunu istəməzdi. Brodski vaxtilə ümitsiz və yalnız tərk etməyə məcbur olduğu Vətənə belə təmtəraqla qayıtmaq istəməzdi. "Mənim ən yaxşı tərəfim - şeirlərim artıq oradadır". - Onun Rusiyaya dönməmək üçün gətirdiyi əsaslardan biri də bu idi.

1996-cı il, 27 yanvar. Brodski iş səfərinə hazırlaşır. O, özü ilə aparacağı əlyazmaları və kitabları portfelinə yığır. Həyat yoldaşına şirin yuxu arzulayıb işləmək üçün kabinetinə qalxır.

"Sükut var. Sonra əks-səda. Bir də yorğunluq. Şeirlərimi qanla tamamlayıram.. Onlar ağır- ağır yerə düşürlər..."

Həmin gecəni İosif Brodski əbədi sükutla tamamladı.

Brodskinin Venetsiyadakı məzarının üstünə pərəstişkarları indiyə qədər şeirlər, məktublar, onun çox sevdiyi "Camel" siqareti və viski qoyurlar. Abidəyə həkk olunmuş yazıda isə deyilir: "Ölümlə hər şey bitmir".

cavab verir: "Başınıza gələnlər üçün heç vaxt heç kimi - dövlət, xalq, tarixi, valideynlərinizi, uşaqlığınızı, günün doğuşunu,- heç nəyi və heç kimi günahlandırmağın. Çünki günah başqa yerdə axtardığımız vaxt həyatınızda nəyisə dəyişmək əzmini və cəsarətini itirirsiniz".

Mariya Sotsaniyə aşiq olanda Brodskinin 50 yaş vardı. Həyatın elə mərhələsindəydi ki, artıq, özünün dediyi kimi, mənəvi qanunlar ona ağır gəlmirdi. Saqları ağarmış, "unudulmuş fikir kimi tənha olan" şair, tələbələrindən arasında rus mənşəli bir italyan gözəlini görür. Mariya Sotsani sanki

Elizabeth Rouzmond Teylor – ingilis əsilli Hollivud şahzadəsi. Üç dəfə ən nüfuzlu kino mükafatına – “Oskar”a layiq görülən Teylor film çəkilişlərinə görə bir milyon dollar qonorar alan ilk aktrisa kimi tarixə düşüb. Onun dillərə dastan olan adı Hollivudun simvoluna çevrilib. Bir-birinin ardınca ekrana çıxan filmləri, rəngarəng obrazları sayəsində Teylor Amerika kino sənayesinin qızıl dövrünün əsasını qoyub. Elizabeth həm çəkildiyi filmlər, həm də şəxsi həyatı ilə daim mətbuatın diqqət mərkəzində olmağı bacarıb.

9 yaşlı ulduz

Elizabeth Teylor 1932-ci il fevralın 27-də Londonda anadan olub. Teylorun valideynləri yeni filmin çəkilişləri üçün İngiltərəyə gəlib və uzun müddət burada yaşayıblar. İkinci Dünya Müharibəsi başlayan kimi ailə Amerikaya qayıdıb və Beverli-Hillzə qərarlaşıb. Birləşmiş Ştatlara qayıdandan sonra Elizabethin anası yenidən filmlərdə yer alsada, heç vaxt arzuladığı populyarlığı qazana bilməyib. Ata Teylor isə kinematografiyadan uzaqlaşdı və şəxsi rəsm qalereyasını açdı.

Valideynləri balaca Lizi Hollivudun ən məşhur məktəblərindən birində – Bayron liseyində oxutdurub. Bu o Bayron məktəbi idi ki, dövrün bütün tanınmış simaları və ulduzları övladlarını bu məktəbdə oxutdurmaq üçün yarışır, onların həmin təhsil ocağında oxumasını özlərinə şərəf bilirdilər.

Elizabethin qeyri-adi gözəlliyi – ecəzkar gözləri və qapqara saçları hələ erkən yaşlarından hamını valeh edib. Təsadüfi deyil ki, kinoprodüserlər artıq 9 yaşında Teyloru “Hər dəqiqə yeni insan doğulur” filminə dəvət ediblər.

Şöhrətin dadını bu qədər tez dadan Elizabeth qəti şəkildə aktrisa olmaq qərarına gəlib. 1943-cü ildə gələcək ulduz valideynlərinin razılığı ilə “MGM” studiyası ilə müqavilə imzalayıb. Tamaşaçılar Teylorun rol aldığı “Duvranın ağ qayaları”, “Milli məxmər”, “Ceyn Eyr” və “Lessinin qəhrəmanlığı” filmlərini böyük maraqla qarşılayıblar. Bu filmlərdən sonra tənqidçilər yeni kino ulduzunun parlaqlığını müj-dələyiblər.

1948-ci ildə ekrana çıxan “Cudi ilə görüş” filmində Teylorun cazibəsi göz qamaşdırıb. Tədrisən Elizabeth Hollivudun ən istedadlı və arzu olunan aktrisalarından birinə çevrilib. Teylor rejissorların çoxsaylı təklifləri arasında seçim etməyə çətinlik çəkib. 1949-cu ildə “Konspirator” filmində aktrisa ilk yetkin rolunu ifa edib.

“Oskar”a gedən yol

Müsaibələrinin birində Teylor “nə vaxt məşhur olduğumu, bu qədər populyarlaşdığımı xatırlamıram”, – deyib. Doğrudan da, hələ 9 yaşında çəkiliş meydançasına gələn Elizabeth şöhrətini nə olduğunu bilmədən ona doğru addımlayıb. Hər yeni film, obraz onu kinoulduz tituluna bir addım da yaxınlaşdırıb. “Sui-qəsdçi” filmindən sonra aktrisa Hollivud ulduzuna çevrilib. Film dünya prokatında da uğurla təmsil olunub, gənc Elizabethə əsl şöhrət, indiyədək az aktrisyaya qismət olan populyarlıq qazandırdı.

Film çəkilişlərindən sonra artıq çəkildən xilas ola bilməyən aktrisa ağır depressiya yaşayıb. Elizabethin spirtli içki və narkotik asılılığı da onun həyatını əsl faciəyə çevirib. Mətbuatda yazılan silsilə yazılar, qalmaqallı fotolar Teylorun imicinə təsirsiz ötürməyib. Aktrisanın çəkildiyi filmlər əvvəlki kimi maraqla qarşılanmadığı üçün Teylor teatra müraciət edib. Aktrisa bir də 1994-cü ildə “Flinstounlar” kinokomediyasında maraqlı obrazla çıxış edib.

1976-cı ildə aktrisa Uqanda təyyarəsində girov götürülən yəhudilərin geri qaytarılması üçün özünü qurban vermək istəyib. İsrailin Amerikadakı səfirinə müraciət edən aktrisanın təklifi müsbət qarşılanmasa da yəhudilər onun bu jəstini yüksək qiymətləndirib.

2011-ci ildə “Qəzəbli sevgi: Elizabeth Teylor, Riçard Börtön və əsrin toyu” kitabı əsasında yeni filmin çəkilişlərinə start verilib. Teyloru Hollivud ulduzlarından Anjelina Coli və ya Kettrin Zeta Consun canlandıracağı xəbər verilsə də sonra bu rola Lindsey Lohan təsdiqlənib.

Elizabeth Teylor aktiv şəkildə cinsi azlıqların hüquqlarının müdafiəsi üçün çalışıb. Aktrisanın adını daşıyan fond QİÇS-lə mübarizəyə 120 milyon dollar pul xərcləyib.

Son günlər

Alkoqol və narkotik aludəçiliyi Elizabethin kinokaryerasına təsirsiz ötürməyib. Artıq 45 yaşında Teylor teatrda çalışmağa başlayıb və demək olar ki, kinoya çəkilməyib. Senator Con Uornerdən boşanan aktrisa narkotik asılılığından xilas olmaq üçün Betti Ford klini-

“Hollivud şahzadəsi” Elizabeth Teylor

kasına müraciət edib. Uzun müalicə kursu keçən Elizabeth burada sadə fəhlə Larri Fortenski ilə tanış olub. 1991-ci ildə cütlük münasibətini rəsmiləşdirib. Aktrisanın xoşbəxtliyi bu dəfə də qısa sürüb. Larri və Elizabethin yolları 1996-cı ildə ayrılıb.

Səhhətindəki problemlər Teylorla həm şəxsi həyatında, həm də karyerasında böyük maneələr yaradıb. Onlarla ağır əməliyyat keçirən aktrisa 1997-ci ildə beynindəki şişdən xilas olub. 2002-ci ildə Teylor dəri xərçənginə qarşı mübarizə aparıb. 80-ci illərdə aktrisa Maykl

Ceksonla dostluq edib və onunla birlikdə bir neçə xeyriyyə layihəsində iştirak edib. Ceksonun ölüm xəbərini alan aktrisa xəstəxanaya düşüb. Elə həmin ildə Elizabeth ağır ürək əməliyyatı keçirib.

Ürəyində yaranan problemlər onu rahat buraxmayıb. 2011-ci ilin fevralında aktrisa yenidən xəstəxanaya yerləşdirilib. 2011-ci il martın 23-də həkimlərin bütün səylərinə baxmayaraq, “Hollivud şahzadəsi” ürək çatışmazlığından vəfat edib.

Elizabeth Teylor martın 24-də Kaliforniyadakı Forrest-Loun qəbiristanlığında, Maykl Cekson, Uolt Disney, Klark Qeybl kimi dünya ulduzları ilə yanaşı torpağa tapşırılıb.

Leyla ƏLİYEVƏ

Qəribədir ki, yaradıcılığının ilkin mərhələsində kinotənqidçilər Teylorun ifasını bir o qədər də bəyənməyib. Onlar Elizabethi tamaşaçıları xarici görünüşü ilə cəlb edən gənc qız kimi dəyərləndiriblər. Ancaq Teylor “Qəfildən, ötən yay”, “Nəhəng” və “Günəş altında” filmində yaratdığı bir-birindən fərqli obrazlarla Hollivudu özünə və istedadına inandırma bilib.

O illərdə Nyu Yorkda, Los-Ancelesdə nəşr olunan heç bir qəzet Teylorun fotosu, onun haqda yazılan xırda bir informasiya olmadan çap olunmurdu. Hamı ondan danışır, şəxsi həyatının ən xırda detallarıyla maraqlanırdı. Həmin dövrdə artıq ilk “Oskar”ı qazanan Elizabeth şöhrətin zirvəsində idi.

Mavi gözlü Kleopatra

Teylorun Kleopatra rolu üçün aldığı milyon dollarlıq qonorar əsl müzakirə mövzusunə çevrilib. 1961-ci ildə aktrisa eyniadlı tarixi filmə baş rolunu ifa edib. Məhz Teylorun ifasından sonra “Kleopatranın gözləri” ifadəsi yaranıb. “Kleopatra” maddi baxımdan gözlənilən uğuru qazandı, aktrisa həmçinin Riçard Börtönla eşq yaşayıb. Cütlük 1964-cü ildə ailə həyatı qurub, bir il sonra ayrılıb. Bir müddət sonra yenidən evləndi və yenidən ayrılıblar.

1960-cı illərin ortalarında aktrisa karyerasının ən yaddaqalan və mürəkkəb obrazlarından birini yaradıb. “Virciniya Vulfdan kim qorxur” psixoloji dramında çəkilmək üçün kökəlib, xarici görünüşünü xeyli dəyişib. Teylorun səyləri öz nəticəsini verib, 1967-ci ildə “Hollivud” şahzadəsi ikinci “Oskar”ına yiyələnib.

Şəxsi və qarışıq həyat

79 illik həyatı boyunca Teylor səkkiz dəfə ailəli olub. Aktyorlar Riçard Börtön və Maykl Uayldinqin Teylorun həyatında xüsusi yeri olub. Qeyd etdiyimiz kimi, “Kleopatra”nın çəkiliş meydançasında tanış olan Teylor və Börtön 20 ildən çox evli olub, cütlük iki dəfə təmtəraqlı toy mərasimi keçirib.

Uayldinqlə ailə həyatı qısa davam etsə də aktrisanın bu nikahdan iki oğlu olub. Prodüser Maykl Todda ərə gedən Teylorun üçüncü övladı Elizabeth 1957-ci ildə dünyaya gəlib. Doğma uşaqları ilə yanaşı Hollivud ulduzu Mariya adlı balaca qızı da övladlığa götürüb.

Xristian ailəsində doğulan və kilsə qanunları ilə tərbiyə olunan Elizabeth bir müddət sonra yəhudi dinini seçib.

Yaşar Kamal vəfat etdi

Orxan Pamuk:
“O, usta, mən
şagird idim...”

“Bu film Putinə qarşı deyil”

Dövlət dəstəyi ilə çəkilən və müəyyən dərəcədə Rusiya hakimiyyətini tənqid edən, “Oskar”a namizəd olmuş “Leviafan”ın rejissoru Sergey Zvyagintsev film haqqında danışarkən deyib: “Bu film Putinə qarşı yox, rejimə qarşıdır. Vətəndaş, onu qorunmalı olan qanundan, polisdən din adamına qədər, hər yerdən zərbə alır. Bu əsl “qiyamət” vəziyyətidir. Amma bu hadisələr dünyanın istənilən yerində, məsələn, Türkiyədə və ya Macarıstanda da baş verə bilərdi.”

Sırası vətəndaş Kolyanın ailə yadigarı olan evini idarəçilərə verməmək uğrunda apardığı mübarizədən bəhs edən “Leviafan” filmi Kann festivalında “Ən yaxşı ssenari” mükafatına layiq görülmüştü.

Sonradan rus siyasətçilərinin qəribə həmləsi ilə, Rusiyayı təmsil etmək üçün “Oskar”a namizəd kimi irəli sürüldü. “Əcnəbi dildə ən yaxşı film” kateqoriyasına namizəd göstərilən film favoritlər arasında idi. Çoxları hətta əmin idi ki, “Oskar”ı məhz “Leviafan” filmi alacaq. Amma mükafatı “İda” qazandı.

5 şəhərdə qadağan olunmuş filmə kütləvi axın

Rusiyanın Şimali Qafqaz regionunda “Bozun 50 çaları” filmi-nin nümayişinə qadağa qoyulub. Regionun həmin qadağaya əməl etməmiş yeganə şəhəri Pyatiqorskda kinoteatrlar kütləvi tamaşaçı axını ilə üzləşib.

Stavropol diyarının Pyatiqorsk şəhərində kinoteatrlarda bu erotik dramın nümayişi davam etdirilir.

Müsəlman çoxluqların təşkil etdiyi qonşu respublikalarda isə bu ayın əvvəlində həmin seksual məzmunlu filmin nümayişi yasaqlanmışdı.

Nəticədə filmə baxmaq istəyənlərin Pyatiqorska axını başlayıb. Bu barədə “Regnum” agentliyi xəbər verib.

Şəhər kinoteatrlarının filmin qadağasına görə gəlirləri artıb.

Agentlik qonşu Qaraçay-Çerkəz respublikasından filmə baxmaq üçün tamaşaçılarla dolu avtobusların Pyatiqorska yola düşdüyünü xəbər verib.

Şimali Qafqazın 7 şəhərindən 5-də “Bozun 50 çaları” filminin nümayişi yasaqlanıb.

Dağıstan Gənclər naziri Zaur Kurbanov “əxlaqsız filmə” baxmağa çağırış edib.

Məşhur türk yazıçı Yaşar Kamal vəfat edib. Yazıçı 92 yaşında, İstanbulda müalicə aldığı xəstəxanada keçinib. Yaşar Kamal bir aydan çoxdur ki, ağciyər infeksiyasından əziyyət çəkirdi.

Artıq itki ilə bağlı Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan və baş nazir Əhməd Davudoğlu yazıçının xanımı Ayişə Semiha Babana başsağlığı veriblər.

Qeyd edək ki, Yaşar Kamal “Nobel”ə namizəd olmuş ilk türk yazıçısı kimi tarixə düşüb.

O, 1984-cü ildə Fransanın nüfuzlu Fəxri Legion ordeninə layiq görülmüşdür. Yazıçının Türkiyənin cənubunda feodal münasibətlərindən bəhs edən “İncə Memet” adlı romanı 40-dan çox dilə tərcümə edilib. Yaşar Kamal ümumilikdə 20-dən çox romanın və bir sıra hekayələrin müəllifidir.

Markesin arxivi fantastik qiymətə satıldı

ABŞ-ın Texas Universiteti ədəbiyyat üzrə Nobel Mükafatı laureatı, kolumbiyalı məşhur yazıçı Qabriel Qarsia Markesin arxivini 2,2 milyon dollara alıb.

Bu barədə universitetin nəzdində fəaliyyət göstərən Harri Rensom adına Humanitar Elmlər üzrə Araşdırma Mərkəzinin təmsilçisi məlumat verib. Məlumatla görə, universitet arxiv üçün ödədiyi məbləğin miqdarını bir müddət gizli saxlayıb.

Kolumbiya və Meksika hökumətlərinin təmsilçiləri Texas Universitetinin arxivi almasına kəskin etiraz edərək, anlaşılmazlıq olduğunu bildiriblər: “Arxiv Markesin tez-tez tənqid etdiyi ölkədə qalacaq”. Bununla belə, gözən şayiələrə əsasən, amerikalılar arxivi üçüncü əldən baha qiymətə alıblar.

Yazıçının Meksikada yaşayan qohumlarının sözlərinə görə, arxivin dəyəri Texas Universitetinin xeyrinə həll edilib. Bunun isə başlıca səbəbi həmin ali təhsil müəssisəsinin ədəbi materialların saxlanmasıdır.

Madonna: “Fransa nasist Almaniyasına dönüb”

“Bu, təkə Fransanın deyil, bütün Avropanın problemi”. Albomları ən çox satılan və dünyada ən məşhur müğənnilər arasında ilk pillələrdə qərarlaşan Madonna “Fransız Avropa 1” radiosunda çıxış edib.

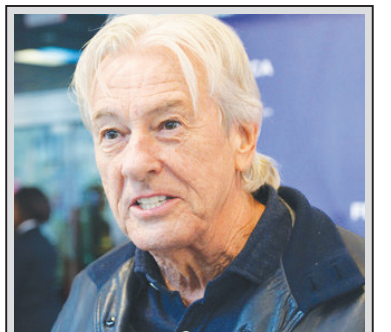
56 yaşlı müğənniyə görə, Fransa bir vaxtlar evsizlərə (mübacirlərə, köçkünlərə) qucaq açan ölkə olsa da, indi bu anlayış itib. O, xüsusilə, Fransada antisemitlərin durmadan artdığını və fransızların fərqliliyə qarşı ənənəvi xoş münasibətinin artıq yoxa çıxdığını vurğulayıb.

Madonna ifrat sağçı Milli Cəbhənin növbəti seçkilərdə qalib olma ehtimalından narahatlığını da dilə gətirib: “Biz ən pis çağımızı yaşayırıq. Çox axmaq bir dövrdə olduğumuzu hiss edirəm. Nasist Almaniya kimi bir hiss... Xoş münasibətin səviyyəsi yox dərəcəsinə çatır. Antisemitizmin artması və müxtəlif ölkələrdən gələnlərə düşmən münasibət qorxunc bir haldır. Bu, təkə Fransanın deyil, bütün Avropanın problemi”.

Yaşar Kamalın dəfn mərasimində iştirak edənlər arasında olan Orxan Pamuk yazıçı ilə tanışlığından danışdı:

“Mən Yaşar Kamalı liseydə oxuyanda tanımışdım. Səhv etmərsən, 1969-cu il idi. Gəncliyimdə onu oxumaqla, yetkin çağlarımda onun dostu olmağımla qürur duyurdum. O danışar, mən dinləyirdim, o usta, mən şagird idim. Ona heyran idim. Onu Yaşar Kamal edən içindəki uşağın heç vaxt ölməməsidir. Bunca təzyiqlə, həbs, ölüm təhdidi, pis pis adamlar, qısqanlıqlara rəğmə, həmişə gülümsəyirdi. Türkiyədə yaşayıb bu qədər təzyiqlə baxmayaraq, ayaq üstə durmaq başını dik tutmaq deməkdir. Bu ölkədə yaşayan insanların hekayətini bütün dünyaya çatdırmağı mən ondan öyrəndim. Türkiyə var olduqca Yaşar Kamal da var olacaq”.

Narazi rejissor “Kann”ı məhkəməyə verir

Fransız rejissoru Pol Verhoven Kann festivalını məhkəməyə vermək qərarına gəlib. Səbəb isə Verhovenin 2009-cu ildə festivala təqdim etdiyi filmin qəbul edilməməsidir.

“The Hollywood Reporter”ə xəbər verir ki, belə bir hadisə Kann festivalı tarixində ilk dəfə baş verir. 73 yaşlı Verhovenin festival tərəfindən qəbul olunmayan “Yeniyyətələr” filmi iki oğlanın münasibətlərindən bəhs edir.

Festivalın nümayəndələri Pol Verhovenin məhkəməyə müraciətini absurd adlandıraraq və qeyd ediblər ki, festivala filmlər keyfiyyətinə görə seçilir.

Xatırladaq ki, Kann festivalının “etik baxımdan mübahisəli film” adlandırıldığı bu ekran əsəri 2011-ci ildə “California Film Awards” tərəfindən mükafata layiq görülmüşdür.